

VĚDECKÝ ČASOPIS

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

2

ČÍSLO 33 (LX)
MÁJ
1977
CENA 10 KčS

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÁ
ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
PRO ZEMĚDĚLSTVÍ

Redakční rada

Prof. ing. Karel Svoboda, CSc. (předseda), prof. ing. Milan Branický, CSc., prof. dr. ing. Alois Grolig, DrSc., prof. ing. Miroslav Grznár, DrSc., ing. Zdeněk Hoffmann, CSc., prof. ing. Dimitrij Choma, DrSc., ing. Vladimír Jeníček, CSc., prof. Jaroslav Kabrhel, doc. ing. Mária Kadlečíková, CSc., ing. Jaroslav Korbíni, CSc., ing. Jaroslav Kunc, CSc., doc. ing. Juraj Mikita, CSc., prof. ing. Jaroslav Píř, DrSc., ing. Vladimír Vácha, CSc.

Za vedení časopisu odpovídá prof. ing. Karel Svoboda, CSc.

Redaktorka ing. Hedvika Malíková

OBSAH

Kušiak J.: Základní problémy postupného dosažení racionální výživy jako významné součásti životní úrovně	87
Pospíchal J.: Efektivnost využívání organizačních norem v řízení zemědělských podniků	97
Stanovič V.: Súvislosti podnikovej a vnútropodnikovej hmotnej zainteresovanosti v poľnohospodárstve	111
Solíková H., Ižáková V.: Pôsobenie ekonomických nástrojov z aspektu zámerov ich úpravy v roku 1982	123
Brčák J.: Analýza současného stavu rozmístění zemědělské výroby v ČSSR	135
Lebeda P.: Nezemědělské výroby jako faktor efektivnosti řízení	149
Kaštánková J., Perlin C.: Možnosti intenzifikace výroby brambor	159

Z vědeckého života

Foltínová A.: K obhajobě doktorské dizertační práce	169
Zoborský I.: Úlohy vyriešené na katedre ekonomiky poľnohospodárstva PEF VŠP v Nitre v období 7. päťročnice	172
Mikita J., Sagara D.: Výskumné úlohy vyriešené vo VÚEPP v rokoch 1981—1985 a ich realizačné výstupy	173

Příloha

Statistické přehledy a čs. a zahraničním zemědělství
(Vývoj měrné spotřeby krmiv na výrobu hlavních živočišných výrobků)

СОДЕРЖАНИЕ

Кушиак Я.: Основные проблемы постепенного достижения рационального питания как важной составной части жизненного стиля	87
Поспихал Й.: Эффективность использования организационных норм в управлении сельхозпредприятиями	97
Станович В.: Зависимость хозяйственной и внутрихозяйственной материальной заинтересованности в сельском хозяйстве	111
Соликова Г., Ижакова В.: Действие экономических механизмов с точки зрения намерений их упорядочения в 1982 г.	123
Брчак Й.: Анализ современного положения размещения сельскохозяйственного производства в ЧССР	135
Лебеда П.: Несельскохозяйственное производство как фактор эффективности управления	149
Каштанкова Я., Перлин Ц.: Возможности интенсификации производства картофеля	159

Из научной жизни

Фолтинова А.: Защита докторской диссертационной работы	169
Зоборски И.: Задания, решенные на кафедре экономики сельского хозяйства ПФФ СХИ в Нитре в период 7 пятилетки	172
Микита Й., Сагара Д.: Научно-исследовательские задания, решенные в НИИЭПП в 1981—1985 гг., и их реализационная отдача	173

Приложение

Статистические обзоры о чехословацком и зарубежном сельском хозяйстве
(Развитие удельного расхода кормов на производство главных продуктов животного происхождения)

V Hlavních směrech hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR na léta 1986–1990 s výhledem do r. 2000 byl pro zemědělsko-průmyslový komplex stanoven stěžejní úkol trvale při vysoké hospodárnosti a kvalitě zabezpečovat racionální výživu lidu jako významnou součást životní úrovně a dále zvyšovat míru soběstačnosti v potravinách. Obdobně v Hlavních směrech rozvoje SSSR do r. 2000 se stanovuje dosáhnout úrovně vědecky zdůvodněných norem racionální spotřeby potravin. Nejvyšší politické a státní orgány přikládají tedy mimořádnou důležitost zabezpečení takové úrovně spotřeby potravin, která bude hradit společensky uznané potřeby výživy všech skupin obyvatelstva, žijícího v etapě rozvinuté socialistické společnosti.

Problematicku efektivního zabezpečení výživy obyvatelstva řešil výzkumný úkol Optimalizace cest k racionální výživě (Kušiak, Šmrha a kol. 1985). Výzkum byl rozdělen do pěti problémových bloků, které zahrnovaly hlavní problémy zabezpečení vysoké úrovně výživy obyvatelstva ČSSR.

V rámci řešení problematiky promítnutí potřeb výživy do zemědělské a potravinářské výroby (Vigner, Štiková a Kušiak 1981–1985) byly vypracovány výrobní a spotřební modely potravin (v hodnotách surovin), u kterých byly promítnuty potřeby výživy do zemědělské výroby. Přitom byla zhodnocena výrobní náročnost realizace navržených modelů. Cenné byly zejména výsledky propočtů potřebného vkladu společenské práce na výrobu 100 g živočišných bílkovin u jednotlivých zemědělských produktů a z toho provedený výpočet ekonomické náročnosti zabezpečení 1 g živočišné bílkoviny pro 1 obyvatele na den v ČSSR, který prokázal vysokou celospolečenskou neefektivnost spotřeby živočišných bílkovin nad doporučenou úroveň.

Dále byly výzkumné práce při vytváření optimalizovaných modelů orientovány na potravinářský průmysl, konkrétně na mlékárenský průmysl, který je z hlediska zabezpečení výživy mimořádně důležitým oborem. Výsledný sortiment mlékárenských výrobků vychází z konfrontace optimalizovaného výrobního modelu s projekcí spotřebitelské poptávky a modelu racionální výživy. Výsledky jsou podkladem pro další usměrnění výrobního sortimentu tak, aby byla zajištěna ekonomická efektivnost výroby, výrobky byly spotřebitelem žádány a byly v souladu s požadavky racionální výživy.

V rámci řešení výrobní problematiky byly také zhodnoceny možnosti rozvoje společného stravování zprůmyslněním a centralizací výroby hotových pokrmů. Byl vytvořen optimalizovaný sortiment pokrmů, využitelný ve výrobních programech pro průmyslovou a centralizovanou výrobu hotových

pokrmů pro společné stravování. Přitom byly podány důkazy ekonomické efektivity průmyslové a centralizované výroby hotových pokrmů.

U problematiky řízení jakosti potravinářských výrobků (Prokopec 1981–1985) byla nejprve provedena analýza dosavadního vývoje jakosti a inovace potravinářských výrobků. K tomu byly formulovány návrhy na stimulaci výrobních inovací diferencovaným uplatněním ekonomických nástrojů. Na základě zhodnocení dosavadního resortního systému řízení jakosti potravinářských výrobků byly také vypracovány hlavní podklady pro zdokonalení systému plánování a hodnocení jakosti výrobků pro období 8. pětiletky a na zavedení jednotného informačního systému o vývoji jakosti zemědělských a potravinářských výrobků.

V rámci řešení problematiky zjišťování a vyhodnocování údajů o rezervách a ztrátách u zemědělských a potravinářských výrobků (Kaštánková 1981 až 1985) byla vypracována metodika zjišťování ztrát a rezerv v ZPoK. Metodika byla ověřena na výrobně technologickém řetězci výroby a zpracování obilovin jako nejdůležitější potravinové komodity pro dosažení soběstačnosti v potravinách. Dále byla metodika uplatněna u výrobně technologických řetězců výroby a zpracování olejnin, brambor a cukrovky. K nejvýznamnějším výsledkům patří (ve spolupráci s VŠZ Praha) určení hlavních intenzifikačních faktorů zvýšení produkce obilovin, řepky, brambor a cukrovky. Intenzifikační faktory zvýšení produkce byly stanoveny na základě podrobného zmapování technologie výroby u nejlepších producentů v ČSSR. V rámci kooperace s dalšími výzkumnými pracovišti se získaly původní údaje o rezervách a ztrátách u zeleniny a ovoce a možnostech jejich snížení.

Výzkum vybraných nástrojů pro řízení výživy (Hrubý 1981–1985) umožnil na základě dlouhodobých rozborů spotřeby vypracovat prognostické varianty spotřeby potravin do roku 2000. Varianty byly také využity pro zpracování výhledů spotřeby potravin do roku 1995. Pro období 8. pětiletky byly zevrubně rozpracovány výživové a potravinové cíle do roku 1990 a byl navržen postup jejich realizace. Cenné jsou přitom návrhy na snížení spotřeby z hlediska současné výživové situace kritických potravinových skupin, tj. tuků a cukru. V pravidelně pololetně vydávaných Zprávách o spotřebě potravin, určených pro nejvyšší politické a hospodářské orgány, byla realizována důležitá část návrhu komplexního informačního systému o potravinové a výživové situaci. Nové poznatky byly získány ze zhodnocení diferenciace v úrovni spotřeby potravin podle sociálních kategorií obyvatelstva a prohloubené informace o naturální spotřebě potravin.

Na základě společenské objednávky ČSAZ bylo přistoupeno ke zhodnocení možnosti efektivního využití všech zdrojů bílkovin, včetně netradičních, pro lidskou výživu (Perlín 1981–1985). Ekonomický výzkum tak navázal na výzkum technologický k zajištění komplexnosti řešení. Přitom byly zhodnoceny možnosti a efektivnost využití jednotlivých, zejména netradičních zdrojů bílkovin. Z rozborů vyplynula účelnost, případně i nerealizovatelnost realizace jednotlivých projektů na výrobu různých druhů bílkovin. Výsledky řešení se staly důležitou součástí bílkovinného programu s příslušnými realizačními výstupy. V rámci této problematiky byla u kooperujících pracovišť vyřešena problematika ukazatelů jakosti masa a masných výrobků a efektivního využití drůbežího masa.

Výsledky výzkumného úkolu řešeného v sedmé pětiletce ukazují, že i když zaměření výzkumu navazovalo na problematiku řešenou v předchozích pětiletkách, došlo v posledním období k zásadnímu obratu. Tento obrat spočívá

ve věcném zaměření výzkumného úkolu na problematiku výrobního zabezpečení takového potravinového fondu, který bude svojí strukturou stále lépe zabezpečovat vědecky podložené požadavky racionální výživy. V rámci řešení úkolu se tedy akcentovalo zabezpečení potřeb výživy v celé vertikále výroby, zpracování a spotřeby potravin.

Rozvoj výroby a zpracování potravin v zemědělsko-průmyslovém komplexu má svůj konkrétní odraz ve vývoji a dosažené úrovni výživy a spotřeby potravin u obyvatelstva ČSSR. Proto byla v rámci přípravy dalšího výzkumu problematiky zabezpečení racionální výživy provedena analýza úrovně výživy a spotřeby potravin od roku 1970 (Kušiak a Šmrha 1986). Vývoj spotřeby u hlavních potravinových skupin od roku 1970 ukazuje tab. I.

I. Vývoj spotřeby hlavních druhů potravin (v kg na obyvatele a rok)

	1970	1975	1980	1982	1984	1985
Maso celkem (v hodnotě na kosti)	71,9	71,1	85,6	79,5	84,8	85,8
Ryby celkem	5,2	5,8	5,2	4,9	5,0	5,3
Mléko a mléčné výrobky v hodnotě mléka tekutého bez másla	196,2	210,4	228,1	240,3	244,5	248,4
Vejce (ks)	277	297	316	324	337	344
Tuky celkem (v tržní hmotnosti)	22,9	22,9	24,2	26,1	26,0	26,5
Cukr rafinovaný celkem	37,7	38,0	37,5	39,6	37,5	35,4
Obiloviny celkem vč. rýže v hodnotě mouky	113,5	108,1	106,7	109,7	109,9	110,9
Brambory	103,4	95,8	76,1	79,2	81,1	78,3
Zelenina celkem (v hodnotě čerstvé)	76,3	73,7	65,6	74,7	80,5	74,8
Ovoce celkem (v hodnotě čerstvého)	46,6	47,7	55,6	64,0	55,2	56,6

Časová řada vývoje spotřeby ukazuje, že došlo k výraznému zvýšení spotřeby u významných potravinových skupin masa, mléka a vajec. Kladným rysem vývoje je i částečné snížení spotřeby obilovin. Proti průmyslově vyspělým zemím však konzumujeme o 30 – 40 kg obilovin na obyvatele více. Mírný nárůst spotřeby zaznamenáváme u ovoce. V rámci této skupiny však roste podíl spotřeby citrusových plodů. U zeleniny vývoj spotřeby hodnotíme jako stagnaci. U ovoce a zeleniny však dosud přetrvávají problémy s objektivizací naturální spotřeby. V důsledku nebývalého zvýšení počtu drobných pěstitelů (zahrádkáři, chalupáři) se zvyšuje podíl samozásobení i u městského obyvatelstva. Na druhé straně je nutno z hlediska zabezpečení potřeb výživy a vlivu na zdravotní stav obyvatelstva jako nepříznivý vývoj hodnotit nárůst spotřeby tuků, stagnaci spotřeby cukru a zejména výrazný pokles spotřeby brambor.

Dosažená nesporně vysoká kvantitativní úroveň spotřeby potravin nezabezpečuje však dosud plně vyváženou výživu obyvatelstva ČSSR. Důka-

zem je porovnání celkové nutriční hodnoty vypočtené ze spotřeby potravin za rok 1985 s výživovou doporučenou dávkou na průměrného obyvatele ČSSR (tab. II).

II. Porovnání výživové doporučené dávky s matriční hodnotou spotřeby potravin (1985)

Nutriční faktor		Nutriční hodnota spotřeby potravin na obyv. a den 1985	Výživová doporučená dávka (VDD) na obyv. a den	Index VDD
Energetická hodnota	kJ	13 021	11 640	111,9
Bílkoviny celkem	g	100,6	101,0	99,6
Bílkoviny živočišné	g	59,1	60,0	99,7
Lipidy	g	126,6	95,0	133,3
Sacharidy	g	403,9	380,0	106,3
Vápník	mg	957	930,0	102,9
Železo	mg	14,6	13,60	107,4
Vitamín A (retinol ekviv.)	μg	963	1 064	90,5
Vitamín B ₁	mg	1,60	1,43	111,8
Vitamín B ₂	mg	1,59	1,88	84,6
Vitamín C	mg	77,8	112,0	69,5

Z porovnání je zřejmé, že se podařilo dosáhnout výživových požadavků u bílkovin, a to včetně bílkovin živočišných, které byly ještě v nedávné minulosti limitním nedostatkovým faktorem. Podstatné zlepšení proti minulosti bylo zaznamenáno v saturaci minerálních látek (vápník, železo). Naproti tomu je pro zdravotní stav obyvatelstva, zejména zvýšení rizika kardiovaskulárních onemocnění, nepříznivé překračování energetické hodnoty, které vychází zejména z vysokého překračování doporučené dávky lipidů. Z uvedeného pohledu je také nepříznivé neplnění požadavků u vitamínu C. Přitom výživové doporučené dávky nechápeme dogmaticky, ale s biologickou tolerancí, která se může pohybovat u hlavních živin v rozpětí $\pm 5\%$ (u bílkovin, tuků a sacharidů) a do $\pm 10\%$ u ostatních výživových hodnot.

Úroveň dosažené spotřeby potravin dále blíže objasňuje porovnání spotřeby potravin v roce 1985 s doporučenými dávkami potravin (tab. III), kterými jsou převedeny biologické potřeby obyvatelstva do hospodářské reality.

Výsledky porovnání ukazují, že v roce 1985 byly doporučené dávky potravin překračovány u tuků o více než 30 %, u cukru o 18 % a u obilovin o více než 20 %. Naopak nejvyšší deficity ve skutečné spotřebě proti doporučené dávce byly zjištěny u zeleniny, ovoce, ryb a brambor. Přitom podstatně výraznější

III. Porovnání spotřeby potravin v roce 1985 s doporučenými dávkami potravin (DDP)

Potravinová skupina	Spotřeba 1985 kg na obyv. a rok	DDP kg na obyv. a rok	Index DDP
Maso celkem (v hodnotě na kosti)	85,8	90,0	95,3
Ryby celkem	5,3	6,2	85,5
Mléko a mléčné výrobky v hodn. mléka tekutého bez másla	248,4	251,0	99,0
Vejce (ks)	344	306	112,4
Tuky celkem (v tržní hmotnosti)	26,5	20,0	132,5
Cukr rafinovaný celkem	35,4	30,0	118,0
Obiloviny celkem vč. rýže v hodnotě mouky	100,9	91,0	121,9
Brambory	78,3	96,0	81,6
Zelenina celkem (v hodnotě čerstvé)	74,8	103,0	72,6
Ovoce celkem (v hodnotě čerstvého)	56,6	70,0	80,9

rozdíly ve spotřebě proti doporučeným dávkám existují při hodnocení diferencované spotřeby v rámci krajů i v rámci sociálních a zejména příjmových skupin obyvatelstva. Při výzkumu otázek snížení energetické náročnosti výroby a zpracování potravin racionální spotřebou potravin (Kušiak, Ruffer a Šmrha 1982–1984) bylo prokázáno, že usměrnění spotřeby u tuků, cukru a obilovin k postupnému dosažení doporučených dávek je významné z pohledu snížení energetické náročnosti výroby potravin i dosažení účelné soběstačnosti v potravinách. Přineslo by následující ekonomické i mimoekonomické efekty:

- snížení nároků domácího trhu na výrobu zemědělských surovin,
- zvýšení vývozních možností u cukru a snížení dovozu olejnatých surovin,
- úsporu společenské práce spojené s výrobou a zpracováním uvedených potravin,
- zlepšení zdravotního stavu obyvatelstva včetně následného zvýšení pracovní výkonnosti a snížení nároků na léčení.

Plánovaný perspektivní nárůst zemědělské výroby, využití rezerv a snížení ztrát, jakož i efektivnější využití zemědělských surovin v potravinářském průmyslu vytvářejí podmínky pro dosažení výhledové úrovně spotřeby potravin u hlavních komodit (tab. IV).

Vzhledem k vývoji spotřeby masa na kosti v posledních letech bude pravděpodobně nezbytné zajišťovat spotřebu na obyvatele o 2 až 3 kg vyšší. K tomu budou hledány další možnosti řešení v zemědělství a zpracovatelském průmyslu.

Výhledová spotřeba potravin v 8. a 9. pětiletce respektuje vědecké poznatky o výživě a u většiny hlavních komodit v přijatelných tolerancích odpovídá doporučeným dávkám potravin. Přihlíží k čekávanému vývoji spotřebitelské poptávky i k tendencím ve vývoji spotřeby v ekonomicky vy-

IV. Výhled spotřeby potravin u hlavních komodit

Druh potravin	Spotřeba 1984	Spotřeba 1985	Perspektiva	
			1990	1995
		kg/obyv/rok		
Maso celkem (v hodn. na kosti)	84,8	85,8	85,0	87,0
Mléko a mléčné výrobky v hodnotě mléka tekutého bez másla	244,5	248,4	250—260	255—265
Vejce (ks)	337	344	325	325
Tuky celkem (v tržní hmotnosti)	26,0	26,5	25,0	24,5
Cukr rafinovaný celkem	37,5	35,4	38,0	37,0
Obiloviny celkem vč. rýže v hodnotě mouky	109,9	110,9	101,0	96,0
Brambory	81,1	78,3	88,0	92,0
Zelenina celkem (v hodnotě čerstvé)	80,5	74,8	82,5	92,0
Ovoce celkem (v hodnotě čerstvého)	55,2	56,6	60,0	66,0

spělých zemích. Směřuje především k dalšímu zkvalitnění výživy s ohledem na předpokládaný vývoj životní úrovně a socialistického způsobu života v 80. a 90. letech. Základním rysem perspektivní spotřeby potravin je její reálná vazba na domácí zdroje a tím i na další zvýšení účelné soběstačnosti ve výrobě potravin.

Uvedené výhledy spotřeby potravin byly dále podrobněji rozpracovány ve formě výživových cílů do roku 1990 (Hrubý a Kušiak 1984), a to včetně návrhů na jejich praktickou realizaci. Ukazatele spotřeby byly uvedeny v podstatně širším sortimentu potravinářských výrobků. To umožnilo stanovit zdůvodněné požadavky jak na strukturu zemědělské, tak i potravinářské výroby s důrazem na jakostní ukazatele produkce. Přitom se vycházelo ze tří základních kritérií:

- postupného dosažení požadavků racionální výživy,
- předpokládaných výrobních možností,
- očekávaného vývoje spotřebitelské poptávky.

Výživové cíle do roku 1990 ukazují na zlepšení situace především ve sníženém příjmu sacharidů a výrazném zvýšení dotace vitamínem C. Proti současnému stavu jsou perspektivní údaje o spotřebě z hlediska racionální výživy příznivější téměř ve všech sledovaných ukazatelích. Závažným problémem zůstává snížení nadměrné energetické hodnoty naší výživy, která je způsobena především vysokou spotřebou tuků cukru a obilovin.

Mimořádně významná úloha při zabezpečování hlavních cílů zemědělsko-průmyslového komplexu v dalším období připadá potravinářskému průmyslu. V něm se bude rozhodovat o efektivním zhodnocení společenské práce, vynaložené v zemědělství na výrobu zemědělských produktů, na jejich efektivní zpracování a finalizaci. Poznatky z poslední doby ukazují, že hlavní problémy ve výrobě a spotřebě potravin se přesouvají z oblasti dostatku potravin v obje-

mových ukazatelích do sféry jakosti a struktury sortimentu finálních výrobků. Spotřebitel již neakceptuje na trhu jakékoliv potravinářské výrobky, ale vybírá si, přičemž hodnotí, jak je výrobek kvalitní, jak uspokojí jeho potřeby. Domníváme se, že tyto tendence na trhu potravin se budou dále prohlubovat a bude vyvíjen ze strany kupujících i obchodu stále větší tlak na výrobu potravin s vysokou užitnou hodnotou v co nejširším sortimentu. V souladu s tím těžiště dynamiky potravinářské výroby pro tržní fondy bude spočívat v růstu podílu nehmotné složky maloobchodního obrátu, vyjádřené růstem průměrné ceny v důsledku zlepšení balení, porcování, údržnosti a celkové užitné hodnoty potravin. Rozvoj inovační aktivity u potravinářských výrobků se proto musí zaměřit na podstatné zdokonalení užitných vlastností realizovaných nových výrobků a zvýšení podílu inovací zařazených do nejvyšších 5–7 inovačních řádů (minimálně 60 %).

Inovační záměry by měly umožnit:

- zvýšení nutriční hodnoty potravinářských výrobků, včetně rozšíření sortimentu nízkoenergetických potravin;

- rozšíření sortimentu potravinářských výrobků určených pro značně početné skupiny spotřebitelů se specifickými požadavky na výživu (dětská výživa, výrobky pro diabetiky apod.);

- zvýšení objemu a rozšíření sortimentu u pohotových potravinářských výrobků s vysokým stupněm finalizace a údržnosti, umožňující úsporu času při přípravě pokrmů.

Je nesporné, že základní podmínkou pro realizaci těchto nezbytných směrů zvyšování jakosti finálních potravinářských výrobků je jakost vstupní suroviny v rámci dodávek potravinářským oborům ze zemědělských podniků.

V rámci analýzy vývoje spotřeby potravin (Kušiak a Šmrha 1986) bylo provedeno i porovnání úrovně výživy a spotřeby potravin v ČSSR s průmyslově vyspělými státy. Porovnání ukázalo, že co do objemu spotřeby základních druhů potravin je možno spotřebu potravin v ČSSR (až na zeleninu a ovoce) zařadit mezi přední státy světa (i s negativním dopadem přebytku tuků a sacharidů na zdravotní stav obyvatelstva). Při bližším rozboru úrovně spotřeby u jednotlivých potravinových skupin se však ukazuje, že naše výroba potravin zaostává za průmyslově vyspělými státy v šíři sortimentu, v porcování a trvanlivosti výrobků, připravenosti výrobků k rychlému použití a zejména v úrovni balení. Vcelku příznivé výsledky, kterých je v posledních letech dosahováno v zemědělsko-průmyslovém komplexu a které umožňují plynulé zásobování vnitřního trhu ve všech základních druzích potravin, vytvářejí příznivou základnu pro realizaci hlavního výhledového směru ve výrobě potravin, tj. zvyšování výroby potravin vysoké jakosti. To je základní předpoklad pro postupné dosažení cílů racionální výživy obyvatelstva ČSSR jako důležité součásti jeho životní úrovně a socialistického způsobu života.

ZÁVĚR

Zabezpečení racionální výživy lidu je hlavním perspektivním úkolem zemědělsko-průmyslového komplexu. V rámci výzkumu problematiky efektivního zabezpečení výživy bylo řešeno promítnutí potřeb výživy do zemědělské a potravinářské výroby, problematika řízení jakosti potravinářských výrobků a zjišťování a vyhodnocování údajů o rezervách a ztrátách u zemědělských a potravinářských výrobků. V rámci výzkumu nástrojů pro řízení výživy

byly vypracovány prognostické varianty spotřeby potravin do roku 2000. Zhodnoceny byly také možnosti efektivního využití všech zdrojů bílkovin pro lidskou výživu. Akcentovalo se tedy zabezpečení potřeb výživy v celé vertikále výroby, zpracování a spotřeby potravin.

Analýza dosažené úrovně výživy a spotřeby potravin od roku 1970 ukazuje na podstatné zvýšení spotřeby u důležitých potravinových skupin masa, mléka, vajec. Pro zdravotní stav obyvatelstva je nepříznivá vysoká spotřeba tuků a cukru a pokles spotřeby brambor. Výhledová spotřeba pro 8. a 9. pětiletku respektuje vědecké poznatky o výživě a zajišťuje další přiblížení cílům racionální výživy.

Těžiště zabezpečení racionální výživy je nutno vidět v kvalitativních ukazatelích. U potravinářských výrobků jde především o další rozšíření sortimentu a celkové zvyšování užitné hodnoty. Důležitou podmínkou rozvoje sortimentu potravinářských výrobků a zvýšení jejich užitné hodnoty je zajištění výsoce jakostní vstupní suroviny ze zemědělských podniků.

Literatura

HRUBÝ, J. — KUŠIAK, J.: Konkretizace výživových a potravinových cílů do r. 1990 a návrh jejich realizace. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1984.

KUŠIAK, J. — RUFFER, R. — ŠMRHA, O.: Racionální využití paliv a energie ve vztahu ke spotřebě potravin. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1984.

KUŠIAK, J. — ŠMRHA, O. a kol.: Optimalizace cest k racionální výživě. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1985.

Dlouhodobý program rozvoje odvětví zabezpečujících výživu lidu. Podprogram I. — Výživa. Praha, FMZVž 1984.

Spotřeba potravin na 1 obyvatele ČSSR, ČSR a SSR. Statistické informace č. 40/02. Praha, FSÚ 1985.

Došlo 15. 4. 1986

Základní problémy postupného dosažení racionální výživy jako významné součásti životní úrovně

Zeměd. Ekon., 33, 1987, č. 2, s. 87–96. — 4 tab., lit. 5, res. čes., rus., angl., něm.

zemědělsko-průmyslový komplex, výživa racionální, potraviny, spotřeba, doporučené dávky potravin, analýza, výsledky výzkumu

V článku jsou uvedeny směry zabezpečení racionální výživy lidu jako hlavní úkol zemědělsko-průmyslového komplexu. Je zdůrazněn význam uspokojování potřeb výživy jako důležité součásti životní úrovně. Jsou uvedeny hlavní výsledky výzkumu efektivního zabezpečení výživy. Na základě analýzy dosažené úrovně výživy a spotřeby potravin v ČSSR jsou určeny hlavní problémy racionalizace výživy a navrženy směry jejich řešení. Zejména je zdůvodněna nutnost přechodu z objemových ukazatelů výroby a spotřeby na kvalitativní ukazatele, zajišťující dosažení vysoké užité hodnoty finálních výrobků jako základní podmínky zabezpečení racionální výživy lidu.

КУШИЯК Я., Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Манесова 75, 120 58 Прага 2

Основные проблемы постепенного достижения рационального питания как важной составной части жизненного стиля

Zeměd. Ekon., 33, 1987, № 2, с. 87–96. — 4 табл., лит. 5, рез. чешск., русск., англ., нем.

агропромышленный комплекс, рациональное питание, продукты питания, потребление, рекомендуемые нормы продуктов питания, анализ, результаты исследования

В статье приводятся направления обеспечения рационального питания людей как основной задачи агропромышленного комплекса. Подчеркивается значение удовлетворения потребности в питании как важной составной части жизненного уровня. Приводятся результаты исследования эффективного обеспечения питания. На основе анализа достигнутого уровня питания и потребления продуктов питания в ЧССР приводятся главные проблемы рационализации питания и предложены тренды их решения. Главным образом обоснована необходимость перехода с объемных показателей производства и потребления на качественные показатели, обеспечивающие достижение высокой полезной ценности финальных продуктов как основного условия обеспечения рационального питания людей.

KUŠIAK J., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Basic Problems of Gradually Achieving the Rational Nutrition as an Important Component of the Standard of Living

Zeměd. Ekon., 33, 1987, No. 2, pp. 87–96. — 4 tabs, refs. 5, summaries in cs, ru, en, de

agro-industrial complex, rational nutrition, foods, consumption, recommended dietary allowances, analysis, results of research

The directions of securing the rational nutrition of population are given as the main target of the agro-industrial complex. Emphasised is the importance of meeting the dietary requirements as an important component of the standard of living. The main results of research on the effective securing of nutrition are stated. On the basis of analysing the current nutrition level and the consumption of foods in the CSSR, the main problems of nutrition rationalization are determined and the directions of their solving are presented. In particular, the emphasis is on the transition from quantitative indicators of production and consumption to qualitative indicators, securing the high utility value of final products as a basic condition of providing for the rational nutrition of population.

Grundprobleme der allmählichen Erzielung einer rationellen Ernährung als bedeutender Bestandteil des Lebensstandards

Zeměd. Ekon., 33, 1987, Nr. 2, S. 87–96. — 4 Tab., Lit. 5, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

AIK, ration. Ernährung, Lebensmittel, Verbrauch, empfohlene Lebensmittelmengen, Analyse, Forschungsergebnisse

Es werden die Richtungen zur Sicherung einer rationellen Ernährung des Volkes aufgezeigt, als Hauptaufgabe des Agrar-Industrie-Komplexes (AIK). Unterstrichen wird die Bedeutung der Befriedigung der Ernährungsbedürfnisse als wichtiger Bestandteil des Lebensstandards. Die wichtigsten Ergebnisse der Untersuchung der effektiven Sicherung der Ernährung werden angeführt. Ausgehend von der Analyse des Niveaus der Ernährung und des Lebensmittelverbrauchs in der ČSSR werden die Hauptprobleme der Rationalisierung der Ernährung bestimmt und Richtungen ihrer Lösung vorgeschlagen. Betont wird die Notwendigkeit des Übergangs von den Volumen -Kennziffern der Produktion und des Verbrauchs zu qualitativen Kennziffern. Von diesen wird die Erzielung eines hohen Gebrauchswertes der Finalproduktion als Grundvoraussetzung für die Sicherung einer rationellen Ernährung garantiert.

Adresa autora:

Ing. Ján Kušiak, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

V posledním desetiletí došlo v československé zemědělství k výrazným změnám. Zvýšila se územní velikost zemědělských podniků, jejich výrobní specializace, vybavenost výkonnou technikou i stavebními investicemi, vzrostla kvalifikace pracovníků, došlo ke změnám ve využívané technice a technologii výroby, ve vztazích v oblasti výroby, správy i řízení atd. Důsledky těchto změn se zákonitě projevují nejen v organizaci, výrobě a ekonomice zemědělských podniků, ale také v řadě jiných oblastí. Organizace a řízení zemědělských činností se stává složitější a situace naléhavě vyžaduje určité uspořádání.

Je prokázáno, že právě tak, jak lidé v organizaci odmítají přílišnou organizovanost, která jim neponechává žádný prostor pro seberealizaci, odmítají také živelnost a dávají přednost stavu, kde se v analogických situacích rozhoduje na základě určitých, relativně dlouhodobě platných pravidel — organizačních norem. Také vztahy mezi organizačními jednotkami a jejich pracovníky musí být uspořádány, právě tak, jako vztahy pracovníků k výrobním faktorům. Může se zde jednat o dvě hlavní skupiny situací — předpokládaně neopakovatelné a předpokládaně opakovatelné.

První z nich vyžadují jedinečná řešení, nejsou tak časté a jsou předmětem řídicí činnosti pracovníků. Četnost předpokládaně opakovatelných situací je velká. Hlavní funkcí organizačních norem, kde předpokládaná opakovatelnost je velká, je regulovat, stabilizovat, unifikovat a standardizovat vazby, postupy, činnosti, procesy atd. na různých stupních řízení. Proto je zde nejvhodnější vytváření organizačních norem, které vytváří základnu pro předpokládané chování lidí v organizaci.

Optimální vývoj, zpracování, dodržování a vliv organizačních norem je však značně narušován několika skutečnostmi. Tím se snižuje význam především organizačních norem s dlouhodobou platností, řízení se stává autokratičtější, v družstvech nejsou důsledně respektovány principy vnitrodružstevní demokracie a potřeba organizačních norem není tak výrazná.

Organizační normy ovlivňují všechny sféry ekonomické činnosti, a proto je třeba se jimi zabývat. Záměrem nejvyšších stranických a vládních orgánů a konečně i vedení zemědělských podniků je, aby zemědělské podniky začaly skutečně hospodařit podle zásad chozrasčotu. To se neobejde bez vytváření a dodržování organizačních norem na všech stupních řízení. K zabezpečení hladkého průběhu hospodářských procesů tedy navíc přistupuje koordinace působnosti organizačních norem na různých úrovních řízení. Aby však celý systém dobře fungoval, musí se především zabezpečit jeho fungování na nejvyšší úrovni.

Problematika tvorby a uspořádání organizačních norem a jejich využívání v zemědělství je vzhledem ke specifickým zemědělství mnohem složitější než v jiných odvětvích národního hospodářství. Míra konkrétnosti organizačních norem je odlišná. Dynamika moderních výrobních a společenských organizací vyžaduje, aby základní organizační normy stanovily pouze rámcově předmět činnosti, zatímco organizačními normami na nižších a nejnižších stupních řízení by se měly zcela konkrétně vymežit činnosti. Funkcí organizačních norem je tedy stabilizovat sféry činností, které jsou předmětem organizace, stanovit cíle a dát jasný a srozumitelný návod jednání k dosažení těchto cílů.

Uspořádáním organizačních norem v zemědělství se v ČSSR nejvíce zabývali pracovníci Vysoké školy zemědělské v Praze, kteří publikovali velmi instruktivní návody systematické a metodické tvorby i formálního uspořádání organizačních norem a jako přílohu závěrečné zprávy (Keil 1979) uvedli kompletní návrh organizačního, hospodářského a provozního řádu zemědělského podniku a rámcové struktury řady dalších organizačních norem. To je dosud nejkomplexnější materiál, který mají zemědělské podniky k dispozici. Normy se zde rozdělují do čtyř základních oblastí: organizace, pracovní vztahy, ekonomické činnosti a vztahy v sociální činnosti. Dále jsou členěny na základní, doplňkové a operativní směrnice.

MATERIÁL A METODIKA

Ústav pro vědeckou soustavu hospodaření (ÚVSH) navázal na práce VŠZ v Praze a Pospíchal a kol. (1981) prokázali jednak důležitost organizačních norem, jednak předložili úvahy o možnostech zvýšení jejich vlivu při zvyšování organizovanosti podniku, efektivnosti řídicí práce, hmotné zainteresovanosti pracovníků a zlepšení pracovního, sociálního a kulturního prostředí i výsledků hospodaření, tedy těch sfér, které jsou nejdůležitější, kde zlepšení je nejvíce žádoucí. Přitom bylo prokázáno, že právě zde existují rezervy pro dosahování lepších výrobních a ekonomických výsledků, které je možno mobilizovat v krátké době a v podstatě bez vynakládání dalších investičních vkladů.

Při zpracovávání tohoto úkolu bylo použito informací z 25 zemědělských podniků různých typů i velikostních skupin, hospodařících v různých výrobních podmínkách a na různé úrovni ekonomického rozvoje.

V první fázi řešení byl proveden výběr podniků (aby byly zastoupeny oba hlavní sektory a velikostní skupiny), byla zpracována metodika řešení a instruktážemi s pracovníky krajských a oblastních stanic ÚVSH byla zabezpečena jednota zpracování úkolu. Ve druhé fázi byl úkol podle metodiky zpracováván. Ve třetí fázi se podklady z jednotlivých podniků zpracovaly a statisticky vyhodnocovaly.

Údaje získané v souboru 25 zemědělských podniků byly vyhodnoceny na samočinném počítači EC 1030 metodou faktorové analýzy. K tomu účelu byly zpracovány vstupní tabulky, ve kterých byly k hlavním charakteristikám zemědělských podniků přiřazeny žádoucí proměnné, které vždy v počtu 20 ve dvou skupinách (A a B) tvoří soustavu proměnných, ve kterých je zjišťován vliv organizačních norem na jednotlivé sféry. Dvě soustavy zvolené pro analýzu vzájemných vztahů mezi skupinami ukazatelů obsahují tyto proměnné:

Soustava proměnných A:

1. procento zornění
2. sazba diferenciálních příplatků v Kčs/100 Kčs tržeb
3. hodnota základních výrobních prostředků v Kčs/ha z. p.
4. výkony v Kčs/ha z. p.
5. náklady v Kčs/ha z. p.
6. hospodářský výsledek v Kčs/ha z. p.
7. hektarový výnos obilovin v t
8. hospodářský výsledek rostlinné výroby v Kčs/ha z. p.
9. dojivost v litrech/ks/rok
10. hospodářský výsledek živočišné výroby v Kčs/ha z. p.
11. počet THP/100 ha z. p.
12. počet manuálních pracovníků/1 THP
13. vliv organizačních norem na úroveň organizovanosti
14. vliv organizačních norem na hospodářský výsledek
15. vliv organizačních norem na účinnost řízení
16. vliv organizačních norem na hmotnou zainteresovanost
17. výměra zemědělské půdy v hektarech
18. typ organizační struktury
19. počet stupňů řídicí struktury
20. výkony na 1 THP v Kčs celkem

Soustava proměnných B:

1. výrobní oblast (průměrná)
2. průměrný počet pracovníků celkem
3. počet pracovníků na 100 ha z. p.
4. počet manuálních pracovníků v RV/1 THP v RV
5. počet manuálních pracovníků v ŽV/1 THP v ŽV
6. počet manuálních pracovníků v technických službách/1 THP v TS
7. počet přímo podřízených pracovníků předsedovi JZD (řediteli státního statku)
8. procento THP se vzděláním ŮSO a VŠ
9. procento dělníků (vyučeno + SO + ŮSO)
10. specializace rostlinné výroby
11. specializace živočišné výroby
12. výkony na THP v rostlinné výrobě v tis. Kčs
13. vliv organizačních norem na úroveň organizovanosti
14. vliv organizačních norem na hospodářský výsledek
15. vliv organizačních norem na účinnost řízení
16. vliv organizačních norem na hmotnou zainteresovanost
17. výměra zemědělské půdy v hektarech
18. typ organizační struktury
19. počet stupňů řídicí struktury
20. výkony na 1 THP v živočišné výrobě v tis. Kčs

Je-li proměnných v souboru při faktorové analýze více než 20, ztrácí se přehlednost a vzájemná závislost mezi nimi je větší. Odpovědi zemědělských podniků charakterizující jednotlivé problémové okruhy byly klasifikovány stupnicí od 1 do 5 takto:

1. využívání organizačních norem ovlivňuje určitou sféru a je zájem organizační normy novelizovat a doplňovat
2. využívání organizačních norem ovlivňuje určitou sféru a je zájem zpracovávat další normy
3. využívání organizačních norem ovlivňuje určitou sféru a je malý zájem zpracovávat další normy
4. využívání organizačních norem ovlivňuje určitou sféru a není zájem na zpracování dalších norem
5. využívání organizačních norem neovlivňuje určitou sféru a není zájem o zpracování dalších norem

Faktorová analýza patří mezi vícerozměrné statistické metody, zaměřené na současné sledování většího počtu proměnných. Je hlavní metodou ze skupiny metod tzv. analýzy korelačních struktur, zaměřenou na:

- koncentraci informací obsažených ve velkém počtu proměnných do menšího souboru, tzv. společných faktorů;
- odhalení skrytých vztahů mezi proměnnými zařazenými do modelu;
- poskytnutí informací o důležitosti jednotlivých proměnných ve sledované soustavě.

I. Model faktorové analýzy – soubor JZD – faktorové zátěže ($n = 19$)
Soustava proměnných A

Proměnná X_j	a_{jp} – hodnoty zátěží pro faktor F_p						
	F_1	F_2	F_3	F_4	F_5	F_6	F_7
X_1	0,865	0,031	0,250	0,207	-0,059	-0,122	-0,115
X_2	-0,803	0,155	-0,016	0,021	0,273	0,068	-0,382
X_3	-0,283	0,627	0,241	0,175	0,148	-0,258	-0,486
X_4	-0,790	0,409	0,245	-0,007	0,256	-0,120	0,105
X_5	-0,839	0,346	0,166	0,031	0,218	-0,142	0,070
X_6	0,105	0,556	0,601	0,261	0,339	0,130	0,241
X_7	0,734	0,324	0,500	0,026	0,163	-0,002	0,150
X_8	0,837	0,185	0,365	-0,028	-0,049	-0,100	0,118
X_9	0,343	0,753	0,261	-0,203	-0,073	0,208	-0,037
X_{10}	0,307	0,693	-0,129	-0,069	-0,411	-0,157	-0,302
X_{11}	-0,201	0,678	-0,296	0,224	-0,437	0,116	0,133
X_{12}	0,166	0,111	-0,101	0,694	0,260	0,132	0,008
X_{13}	-0,519	-0,158	0,507	-0,423	-0,168	-0,277	0,156
X_{14}	-0,608	-0,271	0,365	0,266	-0,166	-0,270	0,093
X_{15}	0,007	-0,282	0,658	0,509	-0,382	0,092	-0,016
X_{16}	-0,016	-0,399	0,621	0,089	-0,252	-0,261	-0,349
X_{17}	0,513	-0,035	-0,391	0,092	0,416	-0,295	-0,159
X_{18}	-0,350	0,049	0,122	-0,188	-0,329	0,769	-0,251
X_{19}	0,022	0,228	-0,393	-0,405	-0,464	-0,473	-0,038
X_{20}	-0,389	0,391	-0,222	0,572	-0,245	-0,109	0,419
Součet a_{jp}^2	5,5088	3,2168	2,7146	1,7685	1,6106	1,3878	1,0455

Základním výsledkem modelu faktorové analýzy jsou tzv. faktorové zátěže mezi jednotlivými proměnnými a výpočtem vytvořenými společnými faktory. Čím větší je hodnota faktorové zátěže, tím větší část informace poskytnuté příslušnou proměnnou obsahuje i společný faktor. Proměnné, které mají stejné znaménko zátěže (+ nebo -) jsou navzájem v přímo-úměrném vztahu, zatímco proměnné se znaménky opačnými jsou v nepřímo-úměrném vztahu. Proměnné, které nevykazují u žádného společného faktoru závažnou hodnotu zátěže, vykazují vysokou jedinečnost a je možno je považovat za informace nadbytečné.

Algoritmem výpočtu modelu faktorové analýzy je stanovena priorita ve směru od prvního společného faktoru, který přejímá ze sledované soustavy největší část informace, k faktorům dalším, které přejímají co největší část zbývající společné informace, nevysvětlené faktorem předchozím. I když některý vztah v jednotlivých souborech nemusí mít velký význam, jeho opakování v dalších souborech zvyšuje jeho obecnou platnost. Výpočet modelu končí, když již nelze nalézt společný faktor, který by obsahoval více než jednotku informace. Lze očekávat, že některé vztahy mezi proměnnými se mohou vyskytovat ve všech souborech, zatímco jiné budou specifické pouze pro některý soubor.

Pro každou sledovanou soustavu (A i B) obsahující vždy 20 proměnných bylo vypočteno celkem 7 modelů faktorové analýzy, konkrétně pro: JZD, státní statky, soubor podniků celkem, pro podniky s výměrou do 2000 ha z. p., od 2000 do 3000 ha z. p., 3000 – 5000 ha z. p. a nad 5000 ha z. p. Pro relativní rozsáhlost výpočtu nemohou být na tomto místě uvedeny všechny výsledné tabulky. Uvedeme pouze příklad (tab. I) a popis dosažených výsledků.

V tomto souboru se u společného faktoru F_1 projevuje silná závislost vlivu organizačních norem a hospodářských výsledků na procento zornění, hektarové výnosy, užitkovost a výměru zemědělské půdy v tom smyslu, že čím je vliv organizačních norem vyšší, tím lepší jsou ukazatele. Prokazuje se zde také, že čím vyšší je organizovanost v podniku, tím lepší jsou hospodářské výsledky. A naopak, čím je vliv organizovanosti větší a hospodářské výsledky lepší, tím nižší jsou diferenciální příplatky a náklady na hektar.

Společný faktor F_2 zdůrazňuje přímou závislost hospodářských výsledků na počtu THP na 100 ha v tom smyslu, že čím vyšší je počet THP, tím lepší jsou hospodářské výsledky.

Důležité skutečnosti ukazuje společný faktor F_3 , kde do přímoúměrného vztahu zahrnuje proměnné X_{13} , X_{15} a X_{16} v tom smyslu, že čím vyšší je vliv organizačních norem na organizovanost, tím účinnější je řízení a tím vyšší je hmotná zainteresovanost atd. Tak je možno pokračovat ve výčtu informací, které nám hodnocení nabízí.

Konečně byly předloženy úvahy o možnostech dalšího využití organizačních norem s cílem zvýšit úroveň hospodaření zemědělských podniků. Zpráva byla předložena příslušným orgánům, institucím, organizacím i zemědělským podnikům, aby se zabezpečilo její maximální využití.

VÝSLEDKY HODNOCENÍ

Zemědělské podniky využívají zpracované organizační normy v různé míře. Zpracování a využívání organizačních norem vyplývá jednak ze zákona, z příkazů nadřízených orgánů, ale stále více z vlastní potřeby zemědělských podniků. Zpracované organizační normy však často nevyjadřují ani nejdůle-

žitější specifika jednotlivých zemědělských podniků, nejsou zpracovány na jejich konkrétní podmínky, ale často jsou mechanickým přepisem norem vzorových. To dává vedení zemědělského podniku možnost často subjektivně a nezávisle rozhodovat. Avšak pracovníci na nižší úrovni řízení chtějí mít jasnou orientaci o tom, jak se v konkrétní situaci rozhodne. To se projevuje u všech zemědělských podniků, u velkých však intenzivněji.

Průzkum ukázal, že v zemědělských podnicích je sice zpracováno dosti organizačních norem dlouhodobého charakteru (i když jejich úroveň zpracování není všude dobrá), ale jde zde většinou jen o formální záležitost. Zemědělské podniky jsou řízeny především normami, jejichž platnost je krátkodobá. Přemíra těchto norem způsobuje, že se zemědělské podniky jen obtížně orientují ve složitých problémech organizace a řízení své ekonomické činnosti. Zemědělské podniky jsou těmito organizačními normami řízeny v podstatě jen z hlediska momentálních zájmů a nikoliv s potřebnou perspektivou.

Organizační normy musí vyjadřovat také cíle a zájmy zemědělských podniků a jejich pracovníků, a proto musí být možnost si jejich plnění vynutit. Musí být také pravidelně inovovány. Průzkum ukázal, že organizační normy dosud zcela neplní svoji funkci — působit jako regulátor vztahů a vazeb v podniku. Není také dostatečně zabezpečena publicita schválených organizačních norem. Protože organizační normy svoji funkci zcela neplní, je jejich potřeba často snižována a pracovníci o ně nejeví velký zájem, zvláště pokud hospodaření probíhá bez problémů. Důležitost organizačních norem se však projeví v plné míře, jakmile se objeví problémy.

Z provedeného rozboru existence a využívání organizačních norem vyplývá, že zemědělské podniky mají většinou zpracovány ty organizační normy, které byly vyžadovány nadpodnikovými orgány (např. organizační řád, stanovy JZD, kádrový pořádek, popisy funkčních míst, předpisy pro utajení, podpisový řád, platový a prémiový řád, protipožární řád, řád bezpečnosti práce, komplexní program péče o pracující apod.). V daleko menší míře jsou zpracovány ostatní organizační normy. Charakteristické je, že rozhodující podíl zemědělských podniků nemá zpracovány řady odvětví (rostlinná, živočišná, pomocná, přidružená atd. výroba, resp. provoz, hospodářství apod.), ale ani jiné organizační normy, které mají zabezpečovat ochranu socialistického vlastnictví, dodržování pořádku, technologickou kázeň, zodpovědnost pracovníků atd. I když organizační normy jsou v zemědělských podnicích zpracovány, neznamená to vždy, že jsou schváleny, vydány, nebo dokonce dodržovány. Tato situace není vždy zaviněná zemědělskými podniky. Ne všude jsou tak kvalifikovaní pracovníci, aby byli schopni normy sami vytvářet, a konkrétní vzory chybí. Není jednota v jejich distribuci a uspořádání. Není dokonce ani určen pracovník zodpovědný za jejich evidenci.

Prostřednictvím soustavy otázek se zjišťovalo, jak mohou organizační normy přispět k dosahování lepších hospodářských výsledků a zvýšit úroveň řízení, hmotné zainteresovanosti, ovlivnit pracovní chování lidí v organizaci žádoucím způsobem atd.

Faktorovou analýzou byly prokázány především tyto závislosti:

— Čím vyšší je vliv organizačních norem, tím vyšší je organizovanost podniku, lepší jeho hospodářské výsledky, vyšší intenzita zemědělské výroby, dosahované hektarové výnosy, užítkovost zvířat apod.

— Čím větší je počet a vhodná struktura THP, tím lepší je organizovanost podniku, účinnost řízení a dosahované hospodářské výsledky.

– Čím větší je vliv organizačních norem, tím větší počet pracovníků může připadat na jednoho THP.

– Čím větší je vliv organizačních norem, tím větší jsou výkony na pracovníka.

– Čím nižší je vliv organizačních norem, tím vyšší hodnota základních prostředků musí být vázána pro určitou výrobu, tím vyšší jsou náklady výroby atd.

– Čím menší je velikost zemědělského podniku, tím menší je vliv organizačních norem.

– Čím větší je počet organizačních stupňů, tím větší vliv je přikládán organizačním normám.

– Čím menší je vliv organizačních norem, tím musí být vyšší výkony k dosažení určitého hospodářského výsledku a tím vyšší jsou náklady.

Byly však prokázány také další závislosti, např.:

– Vliv organizačních norem na úroveň organizovanosti, na výsledky hospodaření, na účinnost řízení, na hmotnou zainteresovanost atd. je tím nižší, čím více pracovníků je podřízeno jednomu vedoucímu.

– Čím větší je vliv organizačních norem, tím více pracovníků může být podřízeno jednomu vedoucímu, tím větší může být územní velikost podniku, je dosahováno lepších hospodářských výsledků, je vyšší hmotná zainteresovanost pracovníků atd.

– Vliv organizačních norem je tím větší, čím větší je územní velikost podniku.

– Čím nižší je kvalifikace pracovníků, tím více se význam organizačních norem podceňuje.

– Vliv organizačních norem je tím větší, čím více se organizační struktura blíží odvětvové.

– Čím větší je vliv organizačních norem na řízení a hmotnou zainteresovanost pracovníků, tím větší může být územní velikost podniku.

Shrnou-li se výsledky vlivu organizačních norem na dané proměnné, lze výsledky zkoumání hodnotit příznivě. Průkaznější je tento vliv v zemědělských podnicích do 2000 a nad 5000 ha z. p. Pro podniky od 2000 do 5000 ha z. p. je tento vliv sice rovněž prokázán, ale ne tak zřetelně, a je často převyšován vzájemnými vztahy ostatních proměnných, např. územní velikostí podniku, typem organizační struktury apod. Lze konstatovat, že ve výsledcích hodnocení existuje řada závislostí, které byly do určité míry očekávány a faktorovou analýzou potvrzeny. Je žádoucí, aby z výsledků analýzy byly vyvozeny praktické závěry, především v podnikové sféře.

Všechny zemědělské podniky uvádějí, že existují rezervy ve využívání organizačních norem. Tyto rezervy jsou tím větší, čím je organizační norma starší, a tím menší, čím více organizační norma odpovídá současným i perspektivním potřebám podniku a jeho pracovníků. Z toho vyplývá, že je potřebná inovace organizačních norem, jakmile přestanou být konformní s potřebami a stávají se brzdou dalšího rozvoje.

Zpracované organizační normy jsou více vyžadovány muži než ženami (16 : 9), více staršími než mladšími pracovníky (9 : 8), více pracovníky s vyšším než jen se základním vzděláním (18 : 1) a více THP než manuálními pracovníky (22 : 3). Zeela pochopitelné jsou první dva údaje, protože převážná většina podniků zahrnutých do průzkumu jsou JZD, kde muži, dnes již starší pracovníci, mají stále pocit zodpovědnosti za rozvoj svých podniků, protože z nich

vyšli a mají k nim stále lepší vztah než pracovníci mladí a pracovníci státních statků. Tento vztah však i z JZD mizí.

Organizační normy jsou důsledněji dodržovány ženami než muži (19 : 6), staršími než mladšími (20 : 5), pracovníky s vyšším než jen se základním vzděláním (18 : 1) a THP než dělníky (21 : 4). Důvody jsou obdobné jako u zpracování organizačních norem. Stav organizačních norem v jednotlivých sférách ukazuje tab. II.

II. Stav organizačních norem v jednotlivých sférách (podle názoru pracovníků zemědělských podniků souboru)

Sféry	Organizačních norem je				
	přebytek	odpovídající počet	nedostatek	neuvedeno	celkem
Výroba	1	15	8	1	25
Organizace	1	14	4	6	25
Řízení	1	13	6	5	25
Ekonomika	3	14	4	4	25
Sociální	—	13	7	5	25
Rostlinná výroba	—	14	8	3	25
Živočišná výroba	—	15	9	1	25
Technické služby	—	13	8	4	25
Technický rozvoj	—	10	3	12	25
Správa	4	15	4	2	25
Jinde	—	10	4	11	25
Podnik	3	12	4	6	25
Závod	—	—	1	—	1
Úsek	1	10	6	8	25
Provoz (hospodářství)	—	2	6	17	25
JOP (jednotka organizace práce)	—	6	6	13	25

Z názorů pracovníků zemědělských podniků je zřejmé, že na vyšších stupních řízení je organizačních norem odpovídající počet, zatímco na nižších stupních řízení je jich nedostatek. Nedostatek organizačních norem podle odpovědí více vyhovuje manuálním pracovníkům (v 11 podnicích), ale v 6 podnicích uvedli, že vyhovuje THP. Je to zřejmě tam, kde se do řídicích funkcí dostaly silné osobnosti, které rozhodují a operativně řídí i bez organizačních norem.

Nedostatek organizačních norem, případně nedostatky v jejich zpracování způsobují podle odpovědí zemědělským podnikům problémy:

– ve sféře výroby: poruchy v naturálních (hmotně energetických) vztazích, závady v technologické kázní, nevyužívání pracovní doby, snižování intenzity výroby, ztráty při sklizni a skladování, nedodržování agrotechnických lhůt i zootechnických zásad atd.;

– ve sféře organizace a řízení: závady v organizaci a vztazích mezi organizačními jednotkami, závady v rozhodování, snížená odpovědnost za výsledky hospodaření a práce, porušování zásady jednoho vedoucího, duplicita v řízení, vysoká administrativa, nevymezení pravomoci a odpovědnosti, chybí plánovitost v rozvoji nižších organizačních jednotek, nekázeň, nižší nároky na řídicí práci, nízká hmotná zainteresovanost, malá informovanost jednotlivých organizačních jednotek a jejich pracovníků atd.;

– ve sféře ekonomiky: finanční těžkosti z nízké úrovně výroby, malá přehlednost, nižší efektivnost hospodaření, omezené možnosti rozvoje, ne hospodárnost a zvýšené náklady výroby, snížení výkonů, nedostatečná informovanost, nevyužívání hodnotových vztahů, nezáměr o ekonomické výsledky hospodaření;

– ve sféře sociální: nespokojenost pracovníků, morální důsledky, vysoká fluktuace atd.

Nedostatek organizačních norem a tím i základny pro organizovanost systému je podle názoru zemědělských podniků způsoben nedostatkem času vedoucích pracovníků pro zpracování norem (12 odpovědí), nedostatkem vzorů organizačních norem (5 odpovědí) a nedostatkem kvalifikace (2 odpovědi). Jen v jednom případě je uváděn nezáměr vedoucích pracovníků o organizační normy. Rezervy ve vlivu organizačních norem na zvyšování organizovanosti systému nejsou tedy ani tak v nedostatku norem, jako v jejich důsledném využívání.

Zemědělské podniky uvádějí, že jejich pracovníci jsou seznámeni se zpracovanými a schválenými normami. Z odpovědí rovněž vyplývá, že organizační normy jsou publikovány a distribuovány takovým způsobem, aby byly k dispozici všem, kteří o jejich obsah projeví zájem. Pouze ve dvou případech (z 25 podniků) tomu tak není. THP mají o publikaci schválených norem větší zájem (24 : 1) než ostatní pracovníci (20 : 5).

MOŽNOSTI DALŠÍHO ZVYŠOVÁNÍ ÚROVNĚ ZKOUMANÝCH SFÉR JAKO DŮSLEDEK ZVÝŠENÉHO VLIVU ORGANIZAČNÍCH NOREM

Poznatky získané průzkumem, teoretické znalosti i praktické zkušenosti umožnily uvažovat o možnostech, jak zvýšit účinnost organizačních norem v analyzovaných sférách. Především se zdůrazňuje nutnost zajištění publicity schválených organizačních norem. Principem při zajišťování publicity organizačních norem je, aby se tyto normy dostaly efektivními cestami všem pracovníkům, jimž jsou určeny jako návod pro jejich chování v organizaci. Forma publicity může být různá, ale existují některé organizační normy, jejichž znalost musí pracovníci potvrdit písemně. O publicitě a distribuci organizačních norem rozhoduje vedení podniku s přihlédnutím k racionalitě a efektivnosti.

Hodnocením byly prokázány důležité vztahy a značný vliv působení organizačních norem na zkoumané sféry. Tyto skutečnosti jsou tak závažné, že si vynucují zamyslet se nad možnostmi, jak prostřednictvím organizačních

norem zvýšit úroveň hospodaření zemědělských podniků. Proto bude v obecné rovině poukázáno na některé možnosti, které vhodnou aplikací v konkrétních podmínkách zemědělských podniků mohou přispět k dosažení žádoucího cíle.

Úvahy o možnostech zvýšení účinnosti organizačních norem v jednotlivých sférách jsou formulovány za předpokladu, že bude vytvořen větší prostor pro působení norem. Ne všude však bude možno náměty využít. Zemědělské podniky jsou na různé úrovni ekonomického rozvoje, hospodaří v různých výrobních podmínkách a mají i jiné možnosti náměty realizovat. Náměty také nejsou vyčerpávající, a proto je možné, že v konkrétních podmínkách některého podniku budou potřebná opatření jiná. Přesto se však ukazuje účelné vyvíjet v podnikové sféře úsilí v těchto směrech:

Zvyšování organizovanosti systému pomocí organizačních norem:

- důsledně organizovat podnikové struktury, aby byly konformní s vnějším prostředím i uvnitř podniku;
- zabezpečit, aby organizační normy vyjadřovaly skutečnou specifiku zemědělského podniku;
- zbavit se přebytečných organizačních norem a přistupovat k jejich inovaci;
- publikovat organizační normy včas, nikoliv však na úkor jejich kvality;
- počet a význam organizačních norem přizpůsobit faktické důležitosti jednotlivých podnikových činností;
- normami a normativy ovlivňovat hospodaření zemědělského podniku a stabilizovat je;
- využívat organizační normy, které má podnik již k dispozici;
- delegovat úkoly a pravomoci ke zpracování organizačních norem;
- odstranit nedostatek organizačních norem na nižších stupních řízení;
- kontrolovat dodržování organizačních norem na různých stupních řízení a vyvozovat důsledky z jejich nedodržování;
- organizačně zajistit potřebnou míru informovanosti jednotlivých stupňů;
- plánovitě zabezpečit bezporuchové vztahy mezi organizačními jednotkami;
- organizačními normami působit na dodržování a využívání pracovní doby;
- vymezit naturální vztahy při předávání výrobků, prací a služeb mezi organizačními jednotkami.

Zvyšování vlivu organizačních jednotek na hospodářské výsledky:

- zavést chozrasčot jako metodu řízení a využívat ji k dosahování lepších hospodářských výsledků;
- důsledně organizovat ekonomickou strukturu;
- důsledně rozpracovat plán jako nástroj řízení, kontrolovat jeho plnění, vyhodnocovat dosažené výsledky a vyvozovat důsledky z hodnocení jak ve sféře výroby, tak i hmotné zainteresovanosti, využívat přitom automatizovaného zpracování dat a výpočetní techniky i pro operativní řízení.

Zvyšování vlivu organizačních norem na účinnost řídicí práce:

- využívat organizační normy k ovlivňování pracovního chování;
- důsledně uplatňovat organizační normy upravující chodrasčotní řízení podniku s cílem dosáhnout lepších hospodářských výsledků;
- využívat výrobních a jiných porad, jejichž organizaci předepisují podnikové normy ke zvýšení účinnosti řízení.

Zvyšování vlivu organizačních norem na hmotnou zainteresovanost:

- seznamovat pracovníky s úrovní základních odměn, prémieí a podílů;
- uplatnit důslednější vazbu odměny na dosahované výsledky také ve vnitropodnikových organizačních jednotkách;
- odstranit bariéry, které znemožňují výrazněji odměnit dobré pracovníky a výrazněji postihnout pracovníky špatné;
- zvyšovat morální působení, zvláště prostřednictvím socialistické soutěže;
- uplatňovat také negativní stimuly, ukáže-li se jejich potřeba.

Zvyšování vlivu organizačních norem na zlepšování pracovního, sociálního a kulturního prostředí:

- stanovit, dodržovat a zdokonalovat podmínky, za kterých se pracovníci mohou podílet na pracovních, sociálních a jiných výhodách.

ZÁVĚR

Problematika tvorby a využívání organizačních norem v zemědělských podnicích nabývá v současné době stále většího významu. Lze předpokládat, že právě důsledné dodržování organizačních norem a stabilizace výchozích podmínek pro určitý typ rozhodování může zvýšit úroveň organizace zemědělského podniku a pozitivně ovlivnit dosahované hospodářské výsledky, účinnost řídicí práce, hmotnou zainteresovanost i pracovní, sociální a kulturní prostředí, ale i další sféry.

Na základě údajů získaných pracovníky ÚVSH v 25 zemědělských podnicích různých typů a velikostních skupin se při hodnocení pomocí faktorové analýzy prokázalo, že organizační normy mohou všechny tyto sféry výrazně ovlivnit. Prokázaly se i další důležité vztahy.

Informace, které nebyly předmětem hodnocení pomocí faktorové analýzy, byly sumarizovány a po odděleném zhodnocení poskytly důležité údaje o stavu zpracování, schválení, vydání a využívání organizačních norem v zemědělských podnicích, o úpravě a distribuci organizačních norem a o vlivu organizačních norem na další sféry činnosti zemědělských podniků i o rezervách při jejich využívání.

Všechny získané poznatky jsou důležité pro organizaci a řízení zemědělských podniků a zdůrazňují důležitost organizačních norem a jejich využívání pro efektivní rozvoj zemědělských podniků.

KEIL, J.: Tvorba podnikových organizačních norem. [Závěrečná zpráva.] Praha, VŠZ 1979.
POSPÍCHAL, J. a kol.: Soustava organizačních norem v zemědělských podnicích. [Závěrečná zpráva.] Praha, ÚVSH 1981.

Došlo 5. 6. 1986

POSPÍCHAL J., Ústav pro vědeckou soustavu hospodaření, Těšnov 65, 117 05 Praha 1

Efektivnost využívání organizačních norem v řízení zemědělských podniků

Zeměd. Ekon., 33, 1987, č. 2, s. 97—109. — 2 tab., lit. 2, res. čes., rus., angl., něm.

zemědělský podnik, řízení, normy organizační, anketní šetření, analýza faktorová, výpočetní technika, výsledky výzkumu

V práci jsou předloženy výsledky hodnocení vlivu organizačních norem na zvyšování organizovanosti systému, účinnost řízení, hmotnou zainteresovanost, úroveň pracovního, sociálního a kulturního vybavení a na zlepšování hospodářských výsledků. Údaje, které byly získány z 25 zemědělských podniků, byly vyhodnoceny na samočinném počítači EC 1030 metodou faktorové analýzy. Byly prokázány důležité závislosti a vztahy a pozitivní vliv organizačních norem na zvyšování úrovně všech sledovaných sfér. Je žádoucí, aby se z výsledků analýzy vytvořily praktické závěry. Informace, které nebyly předmětem hodnocení, poskytly důležité údaje o stavu zpracování organizačních norem, jejich schvalování, publicitě, využívání, úpravě a distribuci, jejich vlivu na další sféry, rezervy v jejich využívání a další. V práci jsou rovněž uvedeny možnosti, které po pružné aplikaci v konkrétních podmínkách mohou výrazně přispět ke zvyšování úrovně všech sledovaných sfér.

ПОСПИХАЛ Й., Институт научной системы ведения хозяйства, Тешнов 65, 117 05 Прага 1

Эффективность использования организационных норм в управлении сельхозпредприятиями

Zeměd. Ekon., 33, 1987, № 2, с. 97—109. — 2 табл., лит. 2, рез. чешск., русск., англ., нем.

сельхозпредприятие, управление, нормы организационные, анкетный опрос, факторный анализ, вычислительная техника, результаты обследования

В статье представлены результаты оценки влияния организационных норм на повышение организованности системы, эффективность управления, материальную заинтересованность, уровень трудового, социального и культурного вооружения, а также на улучшение экономических результатов. Данные, полученные в 25 сельхозпредприятиях, обрабатывались на электронно-вычислительной машине EC 1030 при помощи факторного анализа. Были доказаны важные зависимости, отношения и положительное влияние организационных норм на повышение уровня всех изучаемых сфер. Желательно, чтобы по результатам анализа можно было бы прийти к практическим заключениям. Информация, которая раньше не была предметом оценки, предоставляла важные данные о состоянии разработки организационных норм, их утверждении, публикации, использовании, изменении и распределении, об их влиянии на другие сферы, о резервах в их использовании и др. В статье также приводятся возможности, которые после их применения в конкретных условиях явно могут повысить уровень всех изучаемых сфер.

POSPÍCHAL J., Institute for the Scientific System of Farming, Těšnov 65, 117 05 Praha 1

Effectiveness of the Utilization of Organization Standards in the Sphere of Farm Management

Zeměd. Ekon., 33, 1987, No. 2, pp. 97—109. — 2 tabs, refs 2, summaries in cs, ru, en, de

farm, management, organization standards, inquiry survey, factor analysis, computing technology, results of research

There are presented results of an evaluation of the relationship between organization standards on the one hand and an improvement of the organization of the system, management efficiency, material interest, level of working, social and cultural facilities and an increase in economic results on the other hand. The data obtained from 25 farms were processed on the EC 1030 computer by the method of factor analysis. We demonstrated important dependences and relations and positive influence of the organization standards on enhancement of the niveau of all investigated spheres. It is desirable to draw practical conclusions from the results of the analysis. The information not subjected to evaluation brought about important data on the stage of working out organization standards, their approval, publicity, use, amendment and distribution, their influence on other spheres, reserves in their utilization, etc. We also mention alternative cases which can expressively contribute to an increase in the niveau of all investigated spheres after application of the standards to concrete conditions.

POSPÍCHAL J., Institut für wissenschaftliches Wirtschaftssystem, Těšnov 65, 117 05 Praha 1

Effektivität der Nutzung von Organisationsnormen bei der Leitung von Landwirtschaftsbetrieben

Zeměd. Ekon., 33, 1987, Nr. 2, S. 97—109. — 2 Tab., Lit. 2, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

Landwirtschaftsbetrieb, Leitung, Orgnormen, Umfrageuntersuchung, Faktorenanalyse, Rechentechnik, Forschungsergebnisse

Die Arbeit unterbreitet Ergebnisse der Bewertung des Einflusses der Organisationsnormen auf die Erhöhung der Organisiertheit des Systems, des Wirkungsgrades der Leitung, der materiellen Interessiertheit, des Niveaus der arbeitsmäßigen, sozialen und kulturellen Ausstattung sowie die Verbesserung der Wirtschaftsergebnisse. Die Daten, gewonnen aus 25 Landwirtschaftsbetrieben, wurden mit Hilfe eines Rechners vom Typ EC 1030 und der Faktorenanalyse ausgewertet. Nachgewiesen wurden wichtige Abhängigkeiten, Beziehungen und positive Einflüsse der Orgnormen auf die Verbesserung des Niveaus aller verfolgten Sphären. Aus den Analyseergebnissen sollten praktische Schlußfolgerungen gezogen werden über deren Nutzung für weitere Sphären.

Adresa autora:

Ing. Jiří Pospíchal, CSc., Ústav pro vědeckou soustavu hospodaření, Těšnov 65, 110 06 Praha 1

Výbor sekce pro vědeckou a odbornou literaturu Českého literárního fondu na doporučení redakční rady ocenil premií práci ing. Márie Kmeťové — Fázikové: Diferenciácia ako odraz efektívnosti intenzifikácie poľnohospodárskej výroby, publikovanou v časopise Zemědělská ekonomika č. 4/1985 a vybranou jako nejlepší práce mladého autora do 35 let z ročníku 1985.

Systém spoločenského usmerňovania tvorby a použitia miezd v organizáciách (stredné články riadenia a podniky) objektívne determinuje i kolektívnu hmotnú zainteresovanosť na nižších článkoch riadenia, vnútropodnikových útvaroch (VPÚ), ďalej v základných pracovných kolektívoch (brigáda, skupina, čata), ako súčastiach VPÚ, ba dotýka sa až individuálnej hmotnej zainteresovanosti.

Vo výskumnej úlohe (Stanovič 1985) sme venovali pozornosť uvedeným vzťahom aj v trochu širších súvislostiach hmotnej zainteresovanosti so snahou poukázať i na niektoré nesystémové prvky, ktoré znižujú jej účinnosť. Jednotné pôsobenie systémových a nesystémových mzdových opatrení a vnútorná previazanosť jednotlivých úrovní hmotnej zainteresovanosti je podľa nás podmienkou aj pre účinné fungovanie vnútroodnikového chozrasčotu, rozvoj kolektívnych foriem organizácie práce a odmeňovania a individuálnej aktivity a zainteresovanosti v procese zvyšovania intenzity a efektívnosti výroby.

Účinná hmotná zainteresovanosť na tomto procese bude reálna vtedy, ak sa kategórie a ukazovatele vzťahujúce sa na tvorbu a použitie mzdových prostriedkov (MP) podniku transformujú a dotiahnu cez VPÚ, s rozdielnym stupňom ekonomickej samostatnosti (hospodárske a nákladové strediská — HS, NS), a základné pracovné kolektívy až na jednotlivca ako člena pracovného kolektívu. Preto nás zaujímali také kategórie a ukazovatele, ako napr. celkový objem MP, rozhodujúci mzdovotvorný ukazovateľ, mzdový normatív a prepočítavací koeficient, štruktúrovanie objemu MP a možnosti zvyšovania plánovaného objemu MP mimo závislosti od rastu rozhodujúceho ukazovateľa.

VÝSKUMNÝ MATERIÁL A METODICKÝ POSTUP

Pri skúmaní ekonomických kategórií, kritérií a kritériálnych ukazovateľov v systéme hmotnej zainteresovanosti sme najskôr vychádzali z ich teoretickej analýzy. Teoretické závery sme konfrontovali s empirickým materiálom získaným z 33 poľnohospodárskych podnikov okresu Trnava, kde sa v 7. päťročníci experimentálne overovalo používanie upravených vlastných výkonov vrátane mimoriadnych výnosov (UVV) ako rozhodujúceho mzdovotvorného ukazovateľa, a 18 JRD riadených okresnou poľnohospodárskou správou (OPS) Nitra. Hlbšiu ekonomickú analýzu sme vykonali na troch štátnych majetkoch: v Stupave v okrese Bratislava-vidiek, v Dunajskom Klatove v okrese Dunajská Streda a v Hlohoveci v okrese Trnava, a na troch jednotných

roľníckych družstvách: v Jaslovských Bohuniciach v okrese Trnava a v Topoľčiankach a Mojmírovciach v okrese Nitra.

Ako zdroj informácií nám ďalej poslúžili rezortné predpisy o usmerňovaní MP v JRD a štátnych poľnohospodárskych organizáciách (Vyhľadka FMPSV ... 1980 a Smernice ... 1982), príslušné dokumenty okresného článku riadenia poľnohospodárstva, podnikové pravidlá odmeňovania, vnútropodnikový chozrasčotný poriadok a rozhovory s vedúcimi pracovníkmi OPS a podnikov.

Údaje zisťované dotazníkom z 51 poľnohospodárskych podnikov za 5-ročné časové obdobie (1980 až 1984) sa spracovali bežnými štatisticko-matematickými metódami s výpočtom stredných hodnôt, mier variability a indexov z hľadiska času, priestoru a vecného obsahu.

TEORETICKO-METODOLOGICKÉ VÝCHODISKÁ

Uznávaná zásada odmeňovania pracovníkov podľa výsledkov práce predpokladá mzdu diferencovanú medzi kolektívmi a jednotlivcami podľa zásluhy na tvorbe týchto výsledkov.

Odmeňovanie podľa výsledkov práce sa všeobecne akceptuje a na úrovni podniku a stredného článku riadenia preň vytvára rámec systém spoločenského usmerňovania vývoja MP (Úprava FMZVŽ 1981). V podnikovej praxi sú však žiadané metodické návody aplikácie podnikových zásad tvorby a použitia MP na VPÚ a základné pracovné kolektívy, najmä pokiaľ ide o transformáciu rozhodujúceho mzdovotvorného ukazovateľa a kolektívneho objemu MP na individuálnu mzdu vo väzbe na výsledky práce. V tejto súvislosti sa žiada ozrejmiť vzťah medzi kolektívnym výsledkom práce a kolektívnou mzdou na jednej strane a individuálnym pracovným výkonom a individuálnou mzdou na druhej strane.

Na tvorbu individuálnej mzdy sa nezriedka díva ako na funkciu kategórií množstva a akosti práce. To je podľa nášho názoru zúžené chápanie výkonných kritérií mzdy konkrétneho pracovníka, ktoré úplne nenapĺňa obsah pojmu výsledok práce.

V teórii i praxi býva taktiež kvalita práce zamieňaná, resp. stotožňovaná s pojmom akosť práce, čo je nepresné. Rozlišovanie a meranie výkonu práce konkrétnych pracovníkov v množstve a akosti totiž nasleduje až po rozlíšení kvality práce (t. j. požiadaviek na kvalifikáciu pracovnej sily) a obťažnosti (namáhavosti) práce, realizovanej na spoločenskej úrovni metódami klasifikácie práce.

Kategórie množstva a akosti práce netreba chápať ako protiklad výsledkov práce, resp. výsledky práce stotožňovať len s množstvom práce, ako sa to objavilo u niektorých ekonómov. S istými výhradami akceptujeme názor Krča a Jurovského (1975), podľa ktorého „odmeňovanie podľa výsledkov práce je odmeňovaním podľa množstva a kvality práce“, ktorý prekonával uvedené definovanie výsledkov práce, identifikovaných s množstvom práce.

Výhrady máme k obsahu pojmu „kvalita“. Stotožňujeme sa s Garajom (1980), ktorý prisudzuje pojmu kvalita dvojaký význam: ako sociálno-ekonomickej kategórii (kvalita) a ako technicko-ekonomickej kategórii (akosť). V tomto zmysle by sme teda predchádzajúcu definíciu výsledkov práce mohli spresniť ako funkciu množstva a akosti práce konkrétnych pracovníkov. Nazdávame sa však, že obsah kategórie „výsledok práce“ nenapĺňa len množstvo a akosť práce, ako sa to doteraz interpretuje.

Vychádzame z toho, že pracovné výsledky môžu mať rozličný konkrétny obsah a formu vyjadrenia. Pri naturálno-vecnom obsahu môže ísť o množstvo a akosť práce vyjadrené vo fyzikálnych jednotkách (t, ha). Pri hodnotovom vyjadrení výsledkov práce sa do masy výsledkov popri množstve a akosti vnáša aj kategória hodnoty (ceny). Podľa toho, či ide o ukazovateľ výsledkov práce typu hrubej výroby, alebo čistej výroby, sa v jeho cene prejavuje rozdielne tendencia nákladov výroby. Pri ukazovateli výsledkov typu hrubej výroby je tendencia zvyšovať jeho masu cez rast výrobných nákladov. Pri terajšom ukazovateli výsledkov práce typu čistej výroby sa podľa platnej metodiky eliminuje z tendencie rastu výrobných nákladov spotreba materiálu, služby nemateriálovej povahy a niektoré druhy finančných nákladov: manká, škody, pokuty, penále a úroky. Ostatné druhy nákladov (odpisy ZP, pracovné náklady a zvyšok finančných nákladov) sú obsiahnuté v tomto ukazovateli výsledkov práce — upravených vlastných výkonoch (UVV).

Kategóriu „výsledky práce“ možno teda vyjadrovať dvoma typmi ukazovateľov, poukazujúcimi na odlišný stupeň „čistoty“ výroby. Naproti tomu termín „konečný výsledok práce“ by mal vyjadrovať hospodársky výsledok (zisk, stratu).

V ukazovateľoch výsledku práce typu čistej výroby, tým viac v ukazovateľoch konečných výsledkov práce, sa objavuje nový faktor, ktorý absentuje v ukazovateľoch hrubej výroby, totiž „hospodárnosť“, resp. nákladovosť výroby. Z toho vyplýva záver, že pri hodnotovom vyjadrení výsledkov práce patrí k doteraz udávaným dvom výkonovým kritériám mzdy, k množstvu a akosti práce, i tretie kritérium — hospodárnosť.

Môžeme teda uzavrieť, že mzda diferencovaná podľa (výsledkov) práce je v súlade so spravodlivou zásadou odmeňovania podľa zásluhy. K tomu treba ešte podotknúť, že túto zásluhovosť kolektívu a jednotlivca je nevyhnutné posudzovať z hľadiska skutočnej ovplyvniteľnosti a zodpovednosti za tieto výsledky, ktorá je výrazom kompetencie a právomoci subjektov. V poľnohospodárstve je osobitne dôležité k týmto všeobecne platným zásadám prirátat aj vplyv objektívnych činiteľov — prírodných faktorov na (konečné) výsledky práce, ktorý by sa nemal bezprostredne prejavíť v mzde pracovníkov.

DISKUSIA A VÝSLEDKY

Systém spoločenského usmerňovania MP v JRD a ŠM nebol v období 7. päťročnice jednotný. V JRD sa od roku 1982 plánoval objem prostriedkov na odmeňovanie (PO) tzv. jednozložkovým spôsobom, v ŠM sa objem MP plánoval ako dvojzložkový: základná zložka miezd sa viazala na ukazovateľ celkových výkonov a doplnková zložka, určená ako absolútny limit v Kčs, závisela v etape realizácie plánu na plnení rozhodujúceho ukazovateľa — zisku (alebo modifikovaného zisku).

Od roku 1986 sa systém spoločenského usmerňovania MP v oboch sektoroch poľnohospodárstva čiastočne zblížil. V JRD i ŠM sa objem MP plánuje jednozložkovým spôsobom, s určením výšky fondu odmien (FO) ako % podielu z objemu MP. Odlišnosť medzi JRD a ŠM sa ponechala v spôsobe určenia objemu MP. Kým v JRD sa tento určuje prírastkovým normatívom, v ŠM sa ponecháva v platnosti princíp úrovňového normatívu.

V novom systéme mzdovej regulácie sa oproti 7. päťročnici zmenila funkcia zisku. Kým do roku 1985 na jeho plnení závisel vývoj doplnkovej zložky miezd v rozsahu cca 20 % z celkového objemu MP, od roku 1986 plní zisk len funkciu

zdroja na dotáciu FO v rozsahu cca 3 % z celkového objemu MP. Tým sa objektívne oslabil priama väzba medzi významnou časťou MP a plnením plánovaného hospodárskeho výsledku. Súčasne sa úmerne tomu posilnil charakter miezd ako kategórie nákladov, čo platí napriek tomu, že hospodársky výsledok (zisk alebo strata) je integrálnou zložkou rozhodujúceho mzdovotvorného ukazovateľa — UVV. (V skúmanom súbore podnikov zaberá zisk v štruktúre UVV v priemere 25 %.)

Zisk je však v objeme UVV „skrytý“, jeho možný rast a prínos k rastu UVV cestou zvýšenia ekonomickej efektívnosti napr. zvýšením hospodárnosti nižšou spotrebou materiálu a služieb nemateriálovej povahy môže byť anulovaný extenzívnym zvýšením pracovných nákladov, odpisov základných prostriedkov vrátane zostatkovvej ceny vyradených ZP (ďalej ZP) a niektorých finančných nákladov. To môže vyústiť do zvýšenia objemu UVV, teda i zvýšenia objemu MP pri znížení zisku ako konečného (najčistejšieho) výsledku práce.

Na druhej strane je nesporné, že spoločnosť má záujem o znižovanie materiálovej a energetickej náročnosti výroby. Tento záujem stimuluje napr. tým, že o značnú časť (cca 50 %) z hodnoty úspory niektorých ušľachtilých palív a elektrickej energie oproti rozpísanému limitu umožňuje priamo zvýšiť prepočítaný objem MP organizácie. Ide o tzv. pripočítateľnú sumu pri výpočte použiteľného objemu MP. Týmto spôsobom sa však nestimuluje záujem organizácií o znižovanie spotreby materiálu a služieb nemateriálovej povahy oproti ich plánovanej výške. Nazdávame sa, že úspora týchto druhov nákladov je ešte významnejšia, lebo úsporu palív a elektrickej energie možno dosiahnuť aj znižovaním limitov.

Úspora spotreby materiálu a služieb nemateriálovej povahy sa síce môže prejavíť vo zvýšení objemu rozhodujúceho mzdovotvorného ukazovateľa — UVV (tak je tomu aj v prípade úspory ušľachtilých palív a elektrickej energie) a teda aj vo vyššom objeme MP organizácie. Táto „úspornostná“ cesta zvyšovania objemu UVV je však náročnejšia. Zvýšenie objemu UVV, a teda aj MP, sa dá dosiahnuť aj ľahšou cestou, zvyšovaním pracovnej náročnosti výroby, odpisov ZP a zvyšku finančných nákladov.

Domnievame sa, že možnosť priameho zvýšenia objemu MP o časť z nadplánovanej úspory spotreby materiálu a služieb nemateriálovej povahy by intenzívnejšie orientovalo organizácie k efektívnej ceste rozvoja. Súčasný spôsob podnecovania k znižovaniu materiálovej náročnosti výroby má ďalej ten nedostatok, že je veľmi problematické zainteresovať VPÚ, pracovné kolektívy a jednotlivcov na zvyšovaní UVV, pretože tento mzdovotvorný ukazovateľ sa na tejto úrovni takmer neuplatňuje. Z toho dôvodu nemôžu mať výrobní pracovníci ani objektívny záujem o znižovanie spotreby materiálu a služieb nemateriálovej povahy, lebo táto úspora sa im neprejaví v rastúcom objeme mzdovotvorného ukazovateľa.

Ak by sa predsa v niektorých VPÚ na úrovni HS použili ako rozhodujúci ukazovateľ pre tvorbu miezd UVV, vyžadovalo by to následné štvrtročné upravovanie jeho objemu vo väzbe na vývoj celého podniku.

Aj prevod ukazovateľa hrubej výroby vo VPÚ na UVV bude celý proces vnútropodnikového mzdového vývoja komplikovať, ak sa nemá prekročiť použiteľný objem MP podniku.

Spôsob zainteresovanosti na úspore materiálu a služieb nemateriálovej povahy oproti plánu priamym zvýšením prepočítaného objemu MP o istú časť z dosiahnutej nadplánovanej úspory by bolo účelné súčasne spojiť s diferenciáci-

ciou mzdového normatívu, t. j. jeho zvýšením už v etape prijímania ústretového plánu ukazovateľa UVV. V súčasnosti sa totiž prijímanie ústretového plánu JRD stimuluje len v etape jeho realizácie tým, že v prípade jeho neplnenia sa neznižuje plánovaný objem MP v pomere 1 : 1 za každé percento neplnenia, ale vo výške základného koeficientu platného pri jeho plánovaní, t. j. 0,35. Ani v ŠM pri ústretovom pláne UVV sa objem MP neprepočítava vyšším koeficientom ako 1,0.

Priamo zvyšovať prepočítaný objem MP sa umožňuje v podnikoch hospodáriacich na pôde aj v prípade prírastku trhovej poľnohospodárskej produkcie (TPP). Z objemu prémie obdržaných za prírastok TPP môžu podniky prideliť do FO 30 až 50 % (bez potreby jeho dotácie z vytvoreného zisku). Skúsenosti ukazujú, že je to účinný nástroj stimulujúci rast TPP. Kým pripočítateľná suma k prepočítanému objemu MP dosiahla v roku 1985 v štátnom sektore poľnohospodárstva a výživy SSR z titulu úspory ušľachtilých palív a elektrickej energie 6,2 mil. Kčs, prídelať z prémie za prírastok TPP do FO dosiahol v štátnych a družstevných organizáciách hospodáriacich na pôde 50,4 mil. Kčs.

Zvyšovanie objemu MP prídelením z prémie za prírastok TPP sa však môže stať v istých okolnostiach dostupnejšou cestou ako rast objemu MP zviazaný so zvyšovaním mzdovotvorného ukazovateľa UVV. Prírastok TPP sa totiž dá dosiahnuť aj extenzívnou cestou, zvyšovaním spotreby materiálu a služieb nemateriálovej povahy. Aby sa tejto možnosti čelilo, stálo by za uvaženie, či nepodmieňovať súhlas s prídelením prostriedkov do FO s dodržaním relácií materiálových a iných nákladov na 1 ha zberovej plochy, resp. na 100 kýmnych dní v bežnom roku oproti úrovni východiskovej základne (ročný priemer troch minulých rokov), pravda v porovnateľných cenách.

Ďalším nástrojom hmotnej stimulácie, zakomponovaným do systému spoločenského usmerňovania MP, je možnosť použitia miezd absolútne uspokojených pracovníkov v plnom rozsahu na zvýšenie priemernej mzdy ostatným členom pracovného kolektívu, ak ide o úsporu premietnutú do plánu. Keď však dôjde k úspore pracovníkov v priebehu realizácie plánu, rozsah použiteľných miezd sa znižuje na 70 %.

Toto znevýhodnenie použitia miezd uspokojených pracovníkov, ak k nemu došlo počas realizácie plánu, má na druhej strane nepriaznivý vplyv na rozvoj kolektívnych foriem organizácie práce a odmeňovania. Je v rozpore so zásadou zviazanou s uplatňovaním kolektívnej akordnej mzdy (ako najčastejšie uplatňovanej), zakotvenej aj do dohody medzi vedením podniku a kolektívom pracovníkov, že totiž pracovnému kolektívu sa vyplatí celá suma miezd vykalkulovaná v súvislosti s plnením pracovnej úlohy, bez ohľadu na to, či ju kolektív splní v stanovenom termíne alebo skôr, a s plánovaným alebo nižším počtom pracovníkov.

Dodržanie tejto zásady je silným motivátorom pre zvyšovanie pracovnej výkonnosti členov kolektívu. Dodržiavanie tejto zásady pri významnejšom podiele pracovníkov zapojených do kolektívnych foriem organizácie práce a odmeňovania by viedlo k prekračovaniu použiteľného objemu MP organizácie.

Dotiahnutie zásluhy za vyššie uvedené úspory ušľachtilých palív a elektrickej energie, materiálu a služieb nemateriálovej povahy, prírastok TPP a počtu pracovníkov z úrovne podniku cez rozličné stupne VPU na základné pracovné kolektívy až jednotlivcov vo forme spravodlivej hmotnej odmeny je proces značne zložitý. Kým na rozdelení prídelať miezd za prírastok TPP sa majú podieľať všetci pracovníci z útvarov, ktoré sa zaslúžili o prírastok TPP,

teda i z útvarov poskytujúcich práce, služby a výrobky finalizujúcim útvarom, rozdelenie miezd z ostatných zdrojov úspory je nevyhnutné adresovať len tým kolektívom a jednotlivcom, ktorí sa o ne evidentne pričínili.

Tieto princípy vnútropodnikového rozdelenia MP sú predpokladom účinného fungovania vnútropodnikového chozrasčotu (VPCH) a mali by sa premietnuť do systému vnútropodnikovej mzdovej regulácie.

V systéme vnútropodnikovej mzdovej regulácie je však predsa len hlavným prúdom tvorby MP ich väzba na rozhodujúci mzdovotvorný ukazovateľ. Pôjde o zrkadlový odraz systému tvorby miezd vzťahujúceho sa na celý podnik. V tejto súvislosti je teda najdôležitejšou vecou rozhodnutie o ukazovateli, na ktorý sa bude viazať tvorba MP v HS, NS, príp. v menších pracovných kolektívoch s tým vedomím, aby tvorba i použitie miezd v týchto kolektívoch bolo v súlade so zámermi ich tvorby a možnosťami použitia pre celý podnik. Objem tvorených i „čerpaných“ miezd za celý podnik má byť ich súhrnom z vnútropodnikových útvarov pri fungujúcom VPCH.

Najideálnejšie by bolo také riešenie, keby sa mohol uplatniť podnikový mzdovotvorný ukazovateľ, teda UVV, aj na VPÚ. Treba otvorene povedať, že zámena celkových výkonov za UVV sťažila transformáciu podnikovej hmotnej zainteresovanosti do VPÚ, i keď neznemožnila. V skúmaných podnikoch sa podiel MP na UVV pohyboval v rozpätí od 42 do 51,7 %, vo VPÚ od 13,3 % (HS poľnej RV v JRD Mojmirovce) až po záporný pomer v strediskách autodoprava, opravárske dielne, sušiareň krmovín, závodné stravovanie a i.

Z toho vyplýva, že pre niektoré finalizujúce VPÚ na úrovni HS je možné použiť rovnaký mzdovotvorný ukazovateľ ako pre podnik — UVV. Ani z metodických dôvodov niet prekážok proti vykazovaniu konečného hospodárskeho výsledku vo VPÚ na úrovni HS.

Avšak nie všetky VPÚ na úrovni HS sú útvarmi výrobnými, ktoré realizujú svoje práce, služby a výrobky navonok, netvorí teda vonkajšie výkony. Existujú útvary správy a iné útvary, ktoré poskytujú svoje práce, služby a výrobky uvedeným finalizujúcim útvarom. Výkony týchto útvarov sú buď v plnom rozsahu, alebo sčasti výkonmi vnútropodnikovými (VPV).

Pomer VPV k vonkajším výkonom bude ovplyvnený aj uplatňovaným typom organizačnej štruktúry podniku. Pri územnom type budú súčasťou hlavných výrobných stredísk (HS) aj menšie pracovné kolektívy, či NS poskytujúce práce a služby v oblasti údržby, opravy, dopravy a iných pomocných činností. V takýchto prípadoch je použitie UVV v tzv. hospodárstvach (s RV a ŽV a niektorými technickými službami) ľahšie ako v podnikoch s odvetvovou organizačnou štruktúrou.

Stále však zostanú v podniku niektoré VPÚ, kde nebude možné uplatniť ako mzdovotvorný ukazovateľ UVV. Túto situáciu je možné riešiť v organizáciách praktizujúcich dôsledný VPCH, t. j. uplatňujúcich vnútropodnikové ceny, dotácie a odvody za práce, služby a výrobky tým, že podnikové UVV sa rozšíria o VPV. Sumár UVV a VPV môžeme nazvať modifikovanými UVV (MUVV).

Zvýšenie objemu podnikového mzdovotvorného ukazovateľa o VPV bude mať za následok zníženie normatívu miezd ako percentuálneho podielu plánovaného objemu MP k objemu MUVV. Tento znížený mzdový normatív sa teda použije pre určenie objemu MP pre jednotlivé VPÚ. Z celkového objemu MP sa určí štruktúra jednotlivých zložiek. Pri výpočte tarifnej zložky mzdy treba vychádzať z plánovaného ročného fondu pracovného času v hodinách

podľa tried práce a príslušnej mzdovej tarify v Kčs. Po pripočítaní nárokových mzdových príplatkov sa zistí potrebný objem základných miezd. Rozdiel medzi celkovým objemom MP a základnou zložkou bude predstavovať doplnkovú (pohyblivú) zložku miezd, ktorú podľa zámerov podniku možno diferencovane rozdeliť na jednotlivé VPÚ.

Pre niektoré nevýrobné VPÚ, napr. HS správy, je možné pri plánovaní objemu MP použiť aj formu absolútneho limitu v Kčs, bez väzby na hodnotový mzdovotvorný ukazovateľ. V absolútnom limite MP sa uvažuje aj s plánovanou úpravou základných platov v bežnom roku. V tomto prípade sa MP vyčlenené vo forme absolútneho limitu odrátajú z podnikového objemu MP ešte pred výpočtom mzdového normatívu k objemu MUVV.

Na CHÚ nižšieho stupňa, NS a základné pracovné kolektívy sa spravidla objem MP nebude viazať na MUVV, ale na hodnotové ukazovatele hrubej produkcie, ako napr. HPP, HPRV, HPŽV, TPP, produkcia pridruženej (priemyselnej) výroby, stavebnej výroby, inej pomocnej výroby, tržieb a pod. V týchto prípadoch je účelné zistiť „výkonotvornosť“ týchto ukazovateľov, aby sa vývoj v čerpaní MP v týchto kolektívoch uberal v súlade s ich tvorbou na vyššom VPÚ, HS i celom podniku.

Na výkonotvornosť ukazovateľa typu hrubej výroby poukáže pomerne číslo (koeficient) ako podiel UVV, resp. MUVV (čitateľ) napr. k HPP (menovateľ). Týmto koeficientom sa potom prenášobí mzdový normatív určený pre príslušný VPÚ na úrovni HS. Takto prepočítaným mzdovým normatívom sa určí plánovaný objem MP v príslušnom NS vo vzťahu k uplatnenému mzdovotvornému ukazovateľu v tomto útvere.

Plánovité rozdeľovanie objemu MP podniku až na NS a menšie pracovné kolektívy by sa malo z praktických dôvodov vzťahovať len na mzdy s povahou nákladov. Ich podiel na súhrne vyplatených miezd činil v roku 1985 v rezorte MPVŽ SSR 94,6 %. Zvyšok miezd tvoria mzdy závislé od dotácií z hospodárskeho výsledku, sústreďené vo FO, z ktorého sa vyplácajú najmä podiely na hospodárskom výsledku. Vzhľadom na ťažkosti so zisťovaním hospodárskeho výsledku na úrovni NS, príp. menšieho pracovného kolektívu bude účelné výplatu podielov na hospodárskom výsledku realizovať na úrovni HS.

Na pozadí spoločenského tlaku o výraznú diferenciáciu miezd podľa dosahovaných pracovných výsledkov nemožno zo súvislostí podnikovej a vnútropodnikovej hmotnej zainteresovanosti obísť princíp tzv. spoločenskej a podnikovej záruky miezd. V odvetví poľnohospodárstva sa pôsobenie mzdovej záruky dá vari najnázornejšie demonštrovať. V družstevnom sektore poľnohospodárstva bola výška odmeny družstevníka donedávna závislá od tvorby vlastných zdrojov družstva (hrubého dôchodku). Družstvo garantovalo svojím družstevníkom, samozrejme iba podmienene, priemernú výšku odmeny plánovanú vo výrobnno-finančnom pláne. Skutočná výška priemernej odmeny na družstevníka vyplynula z objemu vytvorených vlastných zdrojov. Nepodstatné „injekcie“ na zvýšenie obzvlášť nízkej priemernej odmeny z orgánov štátneho hospodárskeho riadenia platnosť vyššie uvedenej zásady nespochybňovali.

V štátnom sektore poľnohospodárstva, tak ako aj v iných národohospodárskych odvetviach, pôsobí princíp tzv. spoločenskej záruky miezd. Výrazom tejto záruky je ustanovenie (Vyhláška FMPSV... 1985) o sankciách za prekročenie použiteľného objemu MP podniku, ktoré usmerňujú, že „sadzby prémie, výkonnostných odmien a podobných odmien zníži organizácia v rozsahu, ktorý umožní vyrovnať prekročenie MP najneskôr do šiestich mesiacov,

najviac však o tri pätiny“. Rovnaká miera krátenia prémie a odmien platí v súčasnosti aj v JRD (Úprava FMZVŽ... 1986).

V tejto súvislosti sa vyskytujú nejasnosti o možnom rozsahu krátenia miezd vo VPÚ, menších pracovných kolektívoch a u jednotlivcov. Pracovníci z podnikovej praxe majú tendenciu, podľa nich logicky vyplývajúcu z miery krátenia podnikového objemu miezd, prenášať rozsah krátenia vzťahujúci sa na celý podnik aj na VPÚ a ďalej až na jednotlivca. Miera diferenciácie zárobkov medzi kolektívmi podniku to často aj potvrdzuje.

K tomu je potrebné jednoznačne uviesť, že takéto chápanie záruky miezd, či už spoločenskej alebo podnikovej, bez ohľadu na mieru plnenia plánovaných úloh a mzdovotvorných ukazovateľov, ktoré by znamenalo vyplácať všetkým pracovníkom v plánovanej výške základnú mzdu a 40 % z plánovanej pohyblivej zložky, je nesprávne. Zo zmyslu predpisov o spoločenskom usmerňovaní MP vyplýva, že spomínané krátenie miezd sa vzťahuje len na podnik ako celok. Pri tvorbe kolektívnych a individuálnych zárobkov inak platia všeobecné zákonitosti vyplývajúce z tarifnej sústavy i mzdových foriem.

Napriek tomu sa domnievame, že princíp spoločenskej, resp. podnikovej mzdovej záruky si zasluhuje zásadnejšie prehodnotenie i v záujme vyjasnenia naznačených súvislostí, obzvlášť v nastupujúcej etape ekonomického rozvoja. Zdôrazňujeme tu princíp záruky, lebo tak na spoločenskej úrovni, ako aj na rôznych stupňoch hospodárskeho riadenia v chozrasčotnej sfére predchádza sa systémom rozpisových rezerv, poistením pred živelnými pohromami a v poľnohospodárstve najnovšie i pred nepriaznivým vplyvom počasia a inými opatreniami mimoriadnym udalostiam a ich radikálnemu vplyvu na zárobok pracovníkov.

S tým však nemá nič spoločné také ponímanie záruky mzdy, ktoré sa neopiera o istotu vyplývajúcu z vlastnej práce a jej výsledkov. Také postoje znižujú pocit osobnej a kolektívnej zodpovednosti za utváranie podmienok zodpovedajúcich plánovanej priemernej mzde. Podľa nášho názoru, keď sa hovorí o záruke mzdy, môže ísť len o relatívnu, či podmienenú záruku, podpretú primeranými opatreniami na splnenie plánu, nie o absolútnu istotu a nárok na vyplatenie mzdy v plánovanej výške, ktorá nezodpovedá zdrojom vytvoreným na jej vyplatenie.

ZÁVERY

Medzi hmotnou zainteresovanosťou organizácií, VPÚ, kolektívov a jednotlivcov existuje dialektická jednota, utváraná systémom spoločenského (a od neho odvodeného podnikového) usmerňovania tvorby a použitia MP. Uznávaný princíp závislosti mzdy od (konečných) výsledkov práce predpokladá výraznú mzdovú diferenciáciu organizácií, vnútropodnikových kolektívov a jednotlivcov podľa zásluhy na ich dosiahnutí.

K obsahu pojmu (konečných) výsledkov práce je opodstatnené priradiť ku kategóriám množstva a akosti práce i hospodárnosť. Vypustenie ukazovateľa (modifikovaného) zisku, vplývajúceho na vývoj doplnkovej zložky miezd, posilnilo charakter miezd ako nákladovej kategórie. Aj z tohto dôvodu sa zvyšuje naliehavosť znižovania materiálnej náročnosti výroby. K tomu by smerovala úprava systému mzdovej regulácie, ktorá by umožnila priame zvýšenie prepočítaného objemu MP o istú časť zo sumy úspory v spotrebe materiálu a služieb nemateriálnej povahy oproti plánovanej výške.

Rozšíreniu kolektívnych foriem organizácie práce a odmeňovania by napomohlo umožnenie použitia miezd v plnom rozsahu pri absolútnej úspore pracovníkov aj v etape plnenia plánovaných úloh.

Ku zvýšeniu efektívneho rastu poľnohospodárskej produkcie by prospelo podmieňovanie prídeldu z obdržaných prémieí za prírastok TPP do FO, nezhoršením podielu materiálových nákladov na jednotku HPP v bežnom roku oproti východiskovej základni pri porovnateľných cenách.

Väzba objemu MP organizácie na UVV sťažilo transformovanie tohto mzdovotvorného ukazovateľa na VPÚ a menšie pracovné kolektívy. UVV by bolo možné použiť len na výrobných útvaroch s poľnohospodárskou výrobou (hospodárstvach s RV, ŽV a príp. i technickými službami).

Z praktických dôvodov však bude účelnejšie rozšíriť UVV podniku o vnútropodnikové výkony, ich súhrn ako modifikované UVV použiť pre väzbu miezd na VPÚ na úrovni HS. Na nižších útvaroch sa použijú, podľa druhu činnosti, ukazovatele typu hrubej výroby. Na určenie objemu miezd sa použije mzdový normatív pre HS prepočítaný koeficientom výkonotvornosti toho ukazovateľa, ktorý sa použije v danom NS.

Vzhľadom na posilnenie zásluhovosti a diferenciácie v odmeňovaní by bolo žiadúce prehodnotiť princíp spoločenskej a podnikovej záruky miezd. Nazdávame sa, že záruku treba chápať podmienene, vo vzťahu k dosahovaným výsledkom práce a nie ako absolútnu istotu a z nej vyplývajúci nárok na výplatu plánovanej výšky mzdy. Diskutovaný princíp podnikovej záruky miezd sa však nevzťahuje na vnútropodnikové kolektívy a jednotlivcov.

Zoznam skratiek

VPÚ	— vnútropodnikový útvar
MP	— mzdové prostriedky
HS	— hospodárske stredisko
NS	— nákladové stredisko
UVV	— upravené vlastné výkony
JRD	— jednotné roľnícke družstvo
OPS	— okresná poľnohospodárska správa
ŠM	— štátny majetok
PO	— prostriedky na odmeňovanie
FO	— fond odmien
ZP	— základné prostriedky
CHÚ	— chozrasčotný útvar
TPP	— trhovú poľnohospodárska produkcia
VPCH	— vnútropodnikový chozrasčot
VPV	— vnútropodnikové výkony
MUVV	— modifikované upravené vlastné výkony
HPP	— hrubá poľnohospodárska produkcia
HPŽV	— hrubá produkcia živočíšnej výroby
HPRV	— hrubá produkcia rastlinnej výroby

Literatúra

GARAJ, V.: Marxistické koncepcie ekonomickej analýzy kvality. Polit. Ekon., 1980, č. 1, s. 53 až 64.

KRČ, J. — JUROVSKÝ, A.: Teoretické otázky odmeňovania a motivácie k práci v rozvinutej socialistickej spoločnosti. [Výskumná správa.] Bratislava, ČSVÚPSV 1975.

STANOVIČ, V.: Aktuálne problémy hmotnej zainteresovanosti vnútropodnikových organizačných jednotiek JRD a ŠM — vnútropodniková regulácia miezd. [Výskumná správa.] Bratislava, VÚEPP 1985.

Smernice o usmerňovaní mzdových prostriedkov v štátnych hospodárskych organizáciách MPVž SSR, číslo 10964/1981 — SP/2 z 18. novembra 1981, uverejnené vo Vestníku MPVž SSR, p. č. 21, čiastka 8/1982.

Úprava FMZVž o usmerňovaní prostriedkov na odmeňovanie za prácu v jednotných roľníckych družstvách. Vestník MPVž SSR, čiastka 1/1986, p. č. 5.

Úprava FMZVž z 11. decembra 1981 č. FM-01-1498/81 o usmerňovaní prostriedkov na odmeňovanie za prácu v jednotných roľníckych družstvách, uverejnená vo Vestníku MPVž SSR, p. č. 2, čiastka 2/1982.

Vyhláška FMPSV č. 143/1980 Zb. z 1. októbra 1980 o usmerňovaní mzdových prostriedkov a odmeňovaní práce.

Vyhláška FMPSV o usmerňovaní mzdových prostriedkov č. 98 z 3 decembra 1985, v čiastke 28 Zb.

Došlo 23. 5. 1986

Súvislosti podnikovej a vnútropodnikovej hmotnej zainteresovanosti v poľnohospodárstve

Zeměd. Ekon., 33, 1987, č. 2, s. 111—122. — lit. 8, res. slov., rus., angl., něm.

zemědělský podnik, útvary vnútropodnikové, odměňování, zainteresovanost hmotná, výsledky výzkumu

V príspevku poukazujeme na väzby a súvislosti medzi systémom spoločenského usmerňovania tvorby a použitia prostriedkov v organizáciach poľnohospodárskej prvovýroby s vnútropodnikovou mzdovou reguláciou. Transformácia rozhodujúceho mzdovotvorného ukazovateľa a objemu mzdových prostriedkov na podmienky vnútropodnikových útvarov, s rozlíšením na hospodárske a nákladové strediská a menšie pracovné kolektívy, je predpokladom rozšírenia a skvalitnenia vnútropodnikového chozrasčotu a kolektívnych foriem organizácie práce a odmeňovania v poľnohospodárstve. Pozornosť venujeme aj ďalším opatreniam zvyšujúcim účinnosť kolektívnej a individuálnej hmotnej zainteresovanosti na úspore spotreby materiálu a služieb nemateriálnej povahy, počtu pracovníkov a zefektívneniu prídelu z prémie za prírastok trhovej poľnohospodárskej produkcie do fondu odmien.

СТАНОВИЧ В., Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Тренчианска 55, 824 80 Братислава

Зависимость хозяйственной и внутрихозяйственной материальной заинтересованности в сельском хозяйстве

Zeměd. Ekon., 33, 1987, № 2, s. 111—122. — лит. 8, рез. слов., русск., англ., нем.

сельхозпредприятие, внутрихозяйственные подразделения, оплата труда, материальная заинтересованность, результаты исследования

V статье описываются связи и зависимости между системой общественного выравнивания создания и применения средств в организациях первичного сельского хозяйства с внутрихозяйственной регуляцией зарплат. Трансформация основного показателя создания заработных плат и объема заработных средств в условия внутрихозяйственных подразделений на хозяйственные и расходные центры и на небольшие рабочие коллективы, считается предпосылкой расширения и совершенствования внутрихозяйственного расчета и коллективных форм организации и оплаты труда в сельском хозяйстве. Также уделяется внимание и другим мерам, повышающим эффективность коллективной и индивидуальной материальной заинтересованности в экономии материалоемкости и служб нематериального характера, числа рабочей силы, а также эффективности отчисления из премии за прирост товарной сельскохозяйственной продукции в фонд оплаты труда.

STANOVIČ V., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Relationships of Between-Enterprise and Enterprise Material Interest in Agriculture

Zeměd. Ekon., 33, 1987, No. 2, pp. 111–122. — refs 8, summaries in sl, ru, en, de

agricultural enterprise, enterprise departments, remuneration, material interest, results of research

The linkages and relationships are indicated between the system of the social regulation of the formation and use of the means in the organizations of agricultural primary production and the wage regulation within an enterprise. Transformation of the decisive wage-forming indicator and volume of wage means to the conditions of enterprise departments, with differentiation into management and expenditure centers and smaller working teams, is a prerequisite of the extending and improving of the enterprise khozraschot and the collective forms of labour organization and remuneration in agriculture. Attention is paid to further measures which increase the efficiency of collective and individual material interest in the savings of material consumption and services of non-material nature, to the number of workers and more efficient utilization of the quota of bonuses for an increase in the market agricultural production allotted to the bonus fund.

STANOVIČ V., Forschungsinstitut für die Ökonomik der Land- und Nahrungsgüterwirtschaft, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Zusammenhänge der betrieblichen und der innerbetrieblichen materiellen Interessiertheit in der Landwirtschaft

Zeměd. Ekon., 33, 1987, Nr. 2, S. 111–122. —Zus. in Slovak., Russ., Engl., Dtsch.

Landwirtschaftsbetrieb, innerbetr. Inst., Vergütung, mater. Interessiertheit, Forschungsergebnisse

Dargelegt werden die Zusammenhänge zwischen dem System der gesellschaftlichen Ausrichtung der Bildung und Nutzung der Mittel in den Organisationen der landwirtschaftlichen Primärproduktion und der innerbetrieblichen Lohnregulierung. Die Übertragung der entscheidenden lohnbildenden Kennziffer und des Umfangs der Lohnmittel auf die Bedingungen der innerbetrieblichen Institutionen, bei Unterscheidung von wirtschaftlichen und aufwendigen Bereichen und kleineren Arbeitskollektiven, ist die Voraussetzung für die Erweiterung und Vertiefung der innerbetrieblichen wirtschaftliche Rechnungsführung, die kollektiven Formen der Organisation der Arbeit und Vergütung in der Landwirtschaft. Aufmerksamkeit wird auch weiteren Maßnahmen zur Erhöhung der Wirksamkeit der kollektiven und individuellen materiellen Interessiertheit auf dem Gebiet der Materialeinsparung und der Leistungen nichtmateriellen Charakters gewidmet. Dazu gehört auch die Anzahl der Beschäftigten wegen der Effektivierung des Prämienanteils für den Zuwachs an der Marktproduktion, der in den Prämienfonds eingeht.

Adresa autora:

Ing. Vladimír Stanovič, Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 800 00 Bratislava

Úpravami ekonomických nástrojov v poľnohospodárstve, vykonanými v 7. päťročnici, sa predpokladalo vytvoriť širší priestor pre aktivitu a iniciatívu podnikov pri posilnení úlohy plánu a súčasne vytvorenie podmienok pre rýchlejšie a komplexnejšie uplatňovanie výsledkov vedy a techniky pre efektívnu intenzifikáciu výroby v spoločensky žiadúcej štruktúre.

Účinnosť vykonaných zmien ekonomických nástrojov možno hodnotiť v pomere:

- k systému pred úpravami, teda v poľnohospodárstve za 7. päťročnicu v dvojročných časových intervaloch (1980–1982, 1983–1984) tak, ako k zmenám postupne dochádzalo;

- s cieľmi, ktoré sa spájali s celkovou úpravou systému i čiastkovými úpravami jednotlivých nástrojov v poľnohospodárstve;

- k celospoločenským problémom, s ktorými sa stretáva národné hospodárstvo.

Z uvedeného dôvodu sa analýzy účinnosti ekonomických nástrojov v poľnohospodárstve SSR, vykonávané na VÚEPP v Bratislave, zakladajú na porovnávaní zámerov, ktoré sa sledovali úpravami ekonomických nástrojov, s dosiahnutou skutočnosťou. Úpravy ekonomických nástrojov realizované od roku 1982 vrátane úprav vykonaných k 1. 1. 1984 mali za účel:

- posilnenie chozrasčotného postavenia poľnohospodárskych podnikov v oboch sektoroch,

- posilnenie výrobkovej rentability vybraných poľnohospodárskych produktov,

- zmiernenie medzioblastnej diferenciácie v dôchodkovosti,

- urýchlenie procesu ekonomického upevňovania dlhodobejšie zostávajúcích podnikov.

Analýza účinnosti sústavy ekonomických nástrojov platných od 1. 1. 1984 sa zakladá na konfrontácii dosiahnutých výsledkov s pôvodnými zámermi.

MATERIÁL A METÓDA

Cieľom príspevku je zhodnotiť pôsobenie ekonomických nástrojov plánovitého riadenia v poľnohospodárstve SSR po roku 1982 s akcentom na rok 1984 z hľadiska predpokladaných zámerov pre splnenie požiadaviek kladených na poľnohospodárstvo. Ide najmä o výraznejšie zlepšenie chozrasčotného postavenia poľnohospodárskych podnikov v oboch sektoroch a zmiernenie medzioblastnej diferenciácie v dôchodkovosti.

Z metodického hľadiska existuje pri hodnotení účinnosti ekonomických nástrojov v poľnohospodárstve niekoľko problematických miest. Vyplývajú z toho, že na plnenie vytýčených zámerov nepôsobia iba ekonomické nástroje, ale celý rad ostatných faktorov, pričom je ťažko oddeliť, akou mierou na vecný rozvoj odvetvia pôsobí sústava ekonomických nástrojov a akou ostatné činitele.

V predchádzajúcom roku a ešte aj v súčasnosti sa postupovalo tak, že sme sa v analýzach snažili o elimináciu vplyvu ostatných faktorov a zvyšok sme prisudzovali pôsobeniu ekonomických nástrojov.

Predmetom spracovania boli vybrané ekonomické ukazovatele o hospodárení JRD a ŠM za rok 1984, získané z Ústrednej banky údajov VÚEPP v Bratislave a za predchádzajúce roky zo špecializovanej databázy, ktorá bola v roku 1984 založená na VÚEPP pre účely hodnotenia účinnosti ekonomických nástrojov.

Získané podkladové údaje boli spriemerované v dvoch časových obdobiach (1980–1981 a 1982–1983) za účelom získania poznatkov o pôsobení ekonomických nástrojov v jednotlivých etapách ich úprav. Rok 1984 považujeme za obdobie hodnotené, pretože hodnotíme účinnosť opatrení v sústave ekonomických nástrojov platných od roku 1984 a spriemerované údaje tvoria porovnávaciu bázu. Pritom si uvedomujeme, že rok 1984 bol rokom výnimočne priaznivým, ale iba takýmto postupom je možné skúmať prostredníctvom dosiahnutých výsledkov účinnosť opatrení v sústave ekonomických nástrojov v roku 1984.

Pre diferenciaciu rozdielných prírodno-ekonomických podmienok sme použili agregáciu poľnohospodárskych podnikov do dôchodkových pásiem a oblastí (SSR 1 a SSR 2). SSR 1 predstavuje podniky, ktoré odvádzajú pozemkovú daň (lepšie prírodné podmienky) a SSR 2 podniky, ktorým sa poskytujú diferenciálne príplatky (horšie prírodné podmienky).

Hlavné tendencie v pôsobení ekonomických nástrojov sme posudzovali aj komparáciou ich pôsobenia v ČSR a SSR.

CHOZRASČOTNÉ POSTAVENIE POĽNOHOSPODÁRSKÝCH PODNIKOV

Ak chceme skúmať, či došlo k posilneniu chozrasčotného postavenia poľnohospodárskych podnikov, vychádzame z hypotézy, že vonkajším prejavom posilnenia chozrasčotného postavenia je zvýšenie tvorby vlastných zdrojov, ktoré sú závislé od úrovne celkových výkonov a nákladov.

Vývoj výkonov v skúmanom období

Výkony vrátane mimoriadnych výnosov sa v oboch sektoroch SSR v roku 1984 významne zvýšili oproti komparovaným obdobiam, v porovnaní s východiskovým obdobím o 30 % a voči priemeru 1982–1983 o 13 %. Došlo k podstatnému zvýšeniu tržieb z poľnohospodárskej činnosti a dotácií k tržbám v JRD a ŠM, pričom dotácie k tržbám sa zvyšovali rýchlejšie ako tržby z poľnohospodárskej činnosti (tab. I). Na uvedený vývoj má pozitívny vplyv aj rýchlejšie tempo rastu trhovej produkcie v JRD SSR 2.

Na celkovej úhrade sa zvýšil podiel úhrady nákupnými cenami a doplnkovými cenovými nástrojmi z 95,8 na 96,8 %, a to najmä v horších prírodných podmienkach (SSR 2), kde ich podiel vzrástol z 93,3 na 95,3 %. Tento trend v štruktúre celkovej úhrady bol ešte výraznejší v štátnom sektore.

I. Indexy rastu

Oblasti Sektory	1984	Ø 1980—1981		1984	Ø 1982—1983	
	trhová poľ. pro- dukcia	tržby z poľ. činnosti	dotácie k tržbám	trhová poľ. pro- dukcia	tržby z poľ. činnosti	dotácie k tržbám
JRD SSR 1 SSR 2	107,0 115,1	120,9 131,8	199,5 163,7	104,9 105,8	109,3 110,9	101,3 114,0
ŠM SSR 1 SSR 2	105,5 112,3	117,0 130,3	184,0 161,0	107,5 107,1	109,0 113,6	113,7 116,8

II. Celkové výkony v Kčs na 1 priemerného pracovníka

Oblast	Obdobia			Index	
	1984	Ø 1982—1983	Ø 1980—1981	1984	1984
				Ø 1980—1981	Ø 1982—1983
JRD					
SSR 1	141 753	128 799	113 612	124,8	110,7
SSR 2	119 223	105 313	90 835	131,2	113,2
SSR	127 063	113 762	98 695	128,7	111,7
ŠM					
SSR 1	152 266	134 751	119 210	127,7	112,3
SSR 2	140 559	123 538	103 852	135,3	113,8
SSR	143 689	126 520	107 861	133,2	113,6

V roku 1984 oproti priemeru rokov 1980 a 1981 došlo k podstatnému zvýšeniu tržieb z poľnohospodárskej činnosti a dotácií k tržbám v JRD a ŠM, pričom dotácie k tržbám sa zvyšovali rýchlejšie než tržby z poľnohospodárskej činnosti. Vývoj štruktúry úhrady v oblastiach (SSR 1 a SSR 2) bol odlišný. V SSR 1 sa najviac zvýšili oproti východnému obdobiu (1980—1981) prémie (viac ako 2-krát) a diferenciálne príplatky, ktoré však v týchto oblastiach sú zanedbateľné, pretože predstavujú cca 0,5 % z celkovej cenovej úhrady. V roku 1984 v porovnaní s priemerom rokov 1982—1983 došlo i napriek tomu, že uvedený rok možno považovať za hospodársky veľmi priaznivý, ku stagnácii

objemu prémie predovšetkým v dôsledku výrazného zníženia tempa realizácie prírastkových prémie. V SSR 2 mali najrýchlejšie tempo rastu diferenciálne príplatky a prémie, v dôsledku čoho vzrástol podiel dotácií k tržbám, z nich najmä diferenciálne príplatky zo 17,9 % v rokoch 1980–1981 na 25,0 % v roku 1984. Tie isté tendencie sú v ŠM s tým rozdielom, že diferenciálne príplatky mali najrýchlejšie tempo rastu a najväčší podiel na doplnkových cenových nástrojoch aj v SSR 1.

Popri tržbách z poľnohospodárskej činnosti v JRD SSR mali významný podiel na výkonoch aj tržby z nepoľnohospodárskych činností, ktorých podiel na výkonoch v roku 1984 predstavoval 22,05 % a v horších prírodných podmienkach (SSR 2) až 28,2 %. V sektore ŠM SSR bol tento podiel podstatne nižší (4,71 %).

Rast celkových výkonov sa pozitívne odzrkadlil vo vývine produktivity živej práce, meranej objemom výkonov pripadajúcich na priemerného pracovníka (tab. II).

Komparácia produktivity živej práce medzi JRD a ŠM ukázala, že vo všetkých skúmaných obdobiach je úroveň produktivity živej práce vyššia na ŠM ako v JRD. Taktiež jej tempo rastu bolo rýchlejšie na ŠM.

Vyhodnotenie dynamiky rastu tržieb v oboch republikách prinieslo poznatky, že zatiaľ čo v porovnaní s priemerom rokov 1980–1981 bolo vyššie tempo rastu v ČSR, v posledných rokoch sa tempá vyrovnali, resp. v štátnom sektore SSR sa zaznamenal rýchlejší trend rastu tržieb ako v ČSR. Podobný vývoj bol aj v medzioblastnom priemere (tab. III).

III. Index rastu tržieb z poľnohospodárskej činnosti

Sektor Republika	1984/∅ 1980–81	1984/∅ 1982–83
JRD ČSR	126,7	109,2
SSR	125,3	109,6
ŠM ČSR	127,4	110,8
JRD	126,1	112,3

Vývoj celkových nákladov a ich štruktúry

Celkové náklady v roku 1984 sa zvýšili oproti porovnávaným obdobiam v JRD SSR o 26 %, resp. 12 % a v ŠM o 21, resp. 10 %. Rýchlejšie tendencie rastu výkonov ako nákladov v sledovanom období pozitívne ovplyvnili nákladovosť na 100 Kčs výkonov, ktorá sa v roku 1984 znížila v oboch sektorech SSR – v JRD z 94,0 na 90,4 Kčs a v ŠM zo 101,4 na 93,5 Kčs.

Nadalej pretrváva tendencia rýchlejšieho rastu materiálových nákladov pred mzdovými a finančnými, pričom substitučné náklady sa zvyšovali podstatne rýchlejšie ako náklady intenzifikačné.

Rast podielu substitučných nákladov najviac ovplyvnilo zvýšenie nákladov na pohonné hmoty (JRD 90,1 %, ŠM 75,4 % oproti ∅ 1980–1981), stavebný materiál (JRD 50,1 %, ŠM 97,2 %), náhradné súčiastky (JRD 24,2 %, ŠM 10,1 %).

ŠM 33,8 %), odpisy a vyradenie ZP (JRD 40,6 %, ŠM 20,0 %). Materiálové náklady, predovšetkým substitučné, sa v hodnotenom období zvyšovali aj v dôsledku rastu VC inputových výrobných prostriedkov.

Zvyšovanie nákladových miezd a odmien najmä v porovnaní s obdobím 1980–1981 v JRD SSR o 15,1 %, v ŠM o 10,1 % bolo sprevádzané rastom produktivity práce (meranej výkonmi na prepočítaného pracovníka), pričom tendencie rastu boli rýchlejšie v SSR 2, a to v oboch sektoroch – v JRD SSR o 28,3 % a v SSR 2 o 31,2 %, v ŠM SSR o 33,2 %, v SSR 2 o 35,3 % oproti východiskovému obdobiu.

Tvorba a rozdelenie finančných zdrojov

Pôsobenie ekonomických nástrojov platných od roku 1982 priaznivo ovplyvnilo dôchodkovú situáciu JRD a ŠM. Prejavilo sa to v tvorbe zisku. V roku 1984 sa zvýšil bilančný zisk v JRD v porovnaní s priemerom rokov 1980–1981 dvojnásobne a oproti priemeru rokov 1982–1983 o 34,5 %. Ešte k výraznejšiemu rastu došlo v ŠM (zo straty –197 Kčs na ha p. p. na 1204 Kčs) a oproti priemeru rokov 1982–1983 takmer dvojnásobne. Napriek úpravám NC a zvýšeniu zápočtu tržieb s nárokom na DP výrobkov, ktoré sa vyrábajú prevažne v horších prírodných podmienkach, sa rozdiely v bilančnom zisku medzi SSR 1 a SSR 2 v oboch sektoroch prehlbili (v JRD z 1868 Kčs na 2040 Kčs a na ŠM z 1477 Kčs na 1528 Kčs). V rozhodujúcej miere je to spôsobené rýchlejším rastom celkových nákladov na ha p. p. v SSR 2.

Na tomto nepriaznivom vývoji nákladov v SSR 2 sa podieľali nielen materiálové náklady, ale aj mzdové náklady, čo sa v konečnom dôsledku prejavilo vyšším podielom mzdových nákladov v SSR 2 v štruktúre celkových nákladov (tab. IV).

IV. Index rastu celkových a mzdových nákladov

Sektor Oblasť	1984/Ø 1980–1981		Rok 1984
	celkové náklady	mzdové náklady	podiel mzdových nákl. na celk. výkonoch v %
JRD SSR 1	121,1	108,8	19,7
SSR 2	129,7	118,8	22,9
ŠM SSR 1	118,1	107,3	21,2
SSR 2	122,0	110,8	22,9

Priaznivý vývoj v tvorbe bilančného zisku viedol k posilneniu chozrasčotného postavenia podnikov. Podiel vlastných finančných zdrojov (zisk + použitie vlastných podnikových fondov) na tvorbe celkových zdrojov na rozdelenie sa v JRD SSR zvýšil zo 70,2 % za priemer rokov 1982–1983 a na 88,4 % v roku 1984. V ŠM bola táto zmena ešte výraznejšia – z východiskového nu-

lového podielu (respektíve mínusového) na 53,0 % (Ø 1982–1983) a 68,0 % v roku 1984.

Vzhľadom na skutočnosť, že v poľnohospodárstve SSR prevažná časť podnikov hospodári v horších prírodných podmienkach (SSR 2 JRD 65,6 %, ŠM 77,1 % p. p.), závažným prejavom účinnosti opatrení v sústave ekonomických nástrojov je vývoj dôchodkovej situácie v týchto podmienkach. V JRD SSR 2 sa zvýšil podiel vlastných zdrojov na tvorbe celkových finančných zdrojov oproti priemeru rokov 1980–1981 zo 41,2 na 69,5 % (Ø 1982 až 1983), resp. 78,9 % v roku 1984. V ŠM SSR 2 sa zvýšil ich podiel z východiskového nulového podielu (resp. mínusového – 56,6 %) na 34,1 % (Ø 1982–1983) a 57,3 % v roku 1984.

Zvýšená tvorba vlastných zdrojov našla odraz v znížení dotácií a subvencií k hospodárskemu výsledku najmä v horších prírodných podmienkach oboch sektorov. V JRD SSR 2 sa znížil ich podiel na celkových zdrojoch zo 43,6 % priemeru rokov 1980–1981 na 20,7 % v roku 1984. V ŠM SSR 2 v rokoch 1980–1981 dotácie k hospodárskemu výsledku spolu s prekročením rozdelenia tvorili jediné zdroje na rozdelenie a zároveň kryli stratu na hospodárskom výsledku. V roku 1984 sa ešte stále podieľali na celkových zdrojoch 42,2 %.

Pozitívny vývoj v dôchodkovosti sa premietol do zvýšenia podielu prídelu podnikovým fondom v oboch sektoroch. Úroveň podnikových fondov na ha p. p. sa zvýšila oproti východiskovému obdobiu (Ø 1980–1981) takmer dvojnásobne. Zvýšenie prídelu podnikovým fondom bolo sprevádzané rýchlejšim rastom fondu akumulácie pred fondom spotreby.

Podiel fondu odmienu na prídeloch podnikovým fondom má klesajúcu tendenciu. Napriek tomu nastala podstatná zmena najmä na ŠM v SSR 2. Kým v období 1980–1981 hrubý dôchodok nezabezpečil ani úhradu pracovných nákladov a ich časť bola uhrádzaná z cudzích zdrojov (dotácie k hospodárskemu výsledku resp. prekročenie rozdelenia hospodárenia), v období 1982–1983 sa už tieto plne kryli z vlastných zdrojov a predstavovali 81,5 %, resp. 72,7 % z hrubého dôchodku v roku 1984.

Významné zvýšenie prídelu z rozdelenia na ha p. p. nastalo u rezervného fondu. Prejavilo sa to vo zvýšení jeho stavu k 31. 12. 1984 v oboch sektoroch. Táto tendencia zvyšovania je v súlade so snahou o zabezpečenie rezerv v poľnohospodárskych podnikoch najmä v súvislosti so zavedením komplexného poistenia úrody od roku 1986.

Komparácia s ČSR ukázala, že v oboch sektoroch SSR je nižší prídel podnikovým fondom a stav fondov akumulácie na ha p. p. k 31. 12., hlavne fondu výstavby a rezervného fondu (v roku 1984 v JRD o 778 Kčs a v ŠM o 353 Kčs).

Úverová zataženosť v poľnohospodárskych podnikoch

Priaznivá situácia v tvorbe a rozdelení finančných zdrojov po roku 1982 sa neprejavila jednoznačne na znižovaní úverovej zataženosť JRD a ŠM SSR.

V sektore JRD v roku 1984 oproti komparovaným obdobiam sa naďalej zvyšovala úverová zataženosť tak prevádzkovými, ako aj investičnými úvermi. Je to najmä v dôsledku rýchlejšieho tempa jej rastu v lepších prírodných podmienkach pri podstatne rýchlejšom raste investičných úverov.

Podstatne odlišná situácia je na ŠM. Tam sa vykonané úpravy ekonomických nástrojov premietli nielen do podstatného zvýšenia tvorby bilančného

zisku, ale zvýšená tvorba vlastných zdrojov sa prejavila znížením úverovej zataženosti prevádzkovými a investičnými úvermi v porovnaní s predchádzajúcim obdobím o 6,8 %.

V roku 1984 mali ŠM SSR nižšiu úroveň úverovej zataženosti na ha p. p. než JRD o 446 Kčs. V lepších prírodných podmienkach pritom pretrvávajú podstatne vyššia úverová zataženosť na ŠM ako v JRD (o 3057 Kčs na ha p. p.), v horších prírodných podmienkach majú ŠM už nižšiu úverovú zataženosť než JRD (o 2041 Kčs na ha p. p.).

Záverom možno konštatovať, že úpravy ekonomických nástrojov z aspektu úrovne úverovej zataženosti pôsobili diferencovane v sektoroch SSR. Na ŠM prispeli k podstatnému zníženiu úverovej zataženosti, ale v JRD sa úverová zataženosť naďalej zvyšuje. Tieto tendencie signalizujú, že časť poľnohospodárskych podnikov v lepších prírodných podmienkach nemala zvýšené náklady z titulu vyšších cien inputu vykompenzované novými ekonomickými nástrojmi a na vyrovnanie deficitu bola nútená zvýšiť svoju úverovú zataženosť.

V ČSR sú v oboch sektoroch vo vývoji úverovej zataženosti opačné ten-

V. Úverová zataženosť JRD a ŠM v rokoch 1980—1984

Oblasť	Roky Indexy	Úverová zataženosť na ha p. p.					
		spolu		z toho			
				prevádzkové úvery		investičné úvery	
		JRD	ŠM	JRD	ŠM	JRD	ŠM
SSR 1	Ø 1980—81	2577	7699	1430	5107	1147	2592
	Ø 1982—83	3298	6824	1586	4338	1712	2486
	1984	3572	6629	1648	3823	1924	2806
	1984/Ø 1980—81*)	138,6	86,1	115,2	74,9	167,7	108,3
	1984/Ø 1982—83*)	108,3	97,1	103,9	88,1	112,4	112,9
SSR 2	Ø 1980—81	6129	7030	4019	4391	2200	2639
	Ø 1982—83	7110	5709	4411	3671	2699	2038
	1984	7331	5290	4434	3391	2897	1899
	1984/Ø 1980—81*)	117,9	75,2	110,3	77,2	131,7	72,0
	1984/Ø 1982—83*)	103,1	92,7	100,5	92,4	107,3	93,2
SSR	Ø r. 1980—81	5020	7176	3127	4548	1893	2628
	Ø r. 1982—83	5797	5962	3438	3822	2359	2140
	1984	6040	5594	3477	3489	2562	2105
	1984/Ø 1980—81*)	120,3	78,0	111,2	76,7	135,4	80,1
	1984/Ø 1982—83*)	104,3	93,8	101,1	91,3	108,6	98,4
ČSR	Ø 1980—81	5132	6405	3544	4787	1588	1618
	Ø 1982—83	4806	5314	3054	3812	1752	1502
	1984	5026	7630	3002	5928	2024	1702
	1984/Ø 1980—81*)	97,9	119,1	84,7	123,8	127,5	105,2
	1984/Ø 1982—83*)	104,7	143,6	98,3	155,5	115,5	113,3

*) indexy zmien

dencie ako v SSR. Pokiaľ v sektore JRD nastal pokles úverovej zafarženosti prevádzkovými úvermi, na ŠM zvyšovanie úverovej zafarženosti naďalej pokračovalo, v štátnom sektore ČSR je vyššia úroveň úverovej zafarženosti na ha p. p. ako v SSR (tab. V).

MEDZIOBLASTNÁ DIFERENCIÁCIA V DOCHODKOVOSTI

Vykonanými úpravami ekonomických nástrojov v poľnohospodárstve k 1. 1. 1982 sa sledovalo okrem posilnenia chozrasčotného postavenia poľnohospodárskych podnikov aj zníženie medzioblastných rozdielov v realizácii zisku k použitiu a nákladovej rentability.

Úroveň zisku k použitiu a nákladovú rentabilitu dosiahnutú v JRD a ŠM v SSR v roku 1984 sme komparovali okrem dvoch základných období aj s predpokladanou úrovňou kvantifikovanou na báze roku 1980, ktorá zohľadňovala zmeny platných ekonomických nástrojov od 1. 1. 1982.

Komparácia dosiahnutého zisku k použitiu s orientačnou kvantifikáciou dosahov úprav ekonomických nástrojov ukázala, že i napriek jeho významnému zvýšeniu oproti skutočnosti predchádzajúceho obdobia sa nedosiahla predpokladaná úroveň rentability. Je to spôsobené hlavne podstatne vyšším rastom celkových nákladov oproti predpokladu, pričom táto tendencia je evidentná najmä v SSR 1 (pásma 1 a 5). Predpokladaná úroveň MR 3 sa nedosiahla v prevažnej väčšine pásiem lepších prírodných podmienok (SSR 1). V horších prírodných podmienkach je skutočná MR 3 na úrovni predpokladanej (okrem 12 a 13 pásma).

Nesplnenie predpokladaných parametrov úrovne zisku v SSR 1 má príčiny v poklese efektívnosti poľnohospodárskej výroby, čo je evidentné z prehľadu o vývoji efektívnosti dodatočných vkladov celkových nákladov (tab. VI).

Ako pôsobili úpravy ekonomických nástrojov na medzioblastnú diferenciáciu dôchodkov sme sa pokúsili vyjadriť variačným koeficientom medzi-pásmového rozptylu MR 3.

Hodnota variačného koeficientu oproti priemeru rokov 1980–1981

VI. Efektívnosť dodatočných vkladov

Oblasť	JRD		ŠM	
	$\frac{\Delta \text{ celkových nákladov}}{\Delta \text{ výkonov}}$		$\frac{\Delta \text{ celkových nákladov}}{\Delta \text{ výkonov}}$	
	1980–1983	1982–1984	1980–1983	1982–1984
SSR 1	74,74	76,45	60,38	74,57
SSR 2	81,16	80,10	64,41	73,25
SSR	78,46	79,97	63,80	73,64

sa znížila z 33,8 na 18 % v roku 1984. Napriek podstatnému poklesu medzioblastnej diferenciácie dôchodkov sú medzipásmové rozdiely v SSR podstatne vyššie ako v ČSR. V roku 1984 bol medzipásmový rozptyl MR 3 v ČSR (vyjadrený hodnotou variačného koeficienta) 5,6 % a v SSR až 18 %.

Úpravy ekonomických nástrojov sa výraznejšie prejavili v ekonomike ŠM. Medzioblastný efekt z ich pôsobenia nie je možné kvantifikovať v podrobnejšej agregácii prírodných podmienok, pretože ich početnosť v niektorých pásmach je nízka. Vykonali sme iba komparáciu medzioblastného vývoja dôchodkovosti ŠM v členení na SSR 1, SSR 2 a porovnania s ČSR (tab. VII).

VII. Vývoj zisku k použitiu v ŠM

Oblasti Republiky	Zisk k použitiu							MR 3 v %			
	v Kčs/ha				index						
	Ø 80-81	pred-pokl. 1982	Ø 82-83	1984	1984/Ø 80-81	1984/pred-pokl.	1984/Ø 82-83	Ø 80-81	pred-poklad	Ø 82-83	1984
ČSR	385	1780	1499	1886	489,9	106,0	125,8	5,4	5,6	9,3	10,6
SSR	301	1103	1093	1481	492,0	134,3	135,5	2,1	2,6	6,9	8,5
ČSR 1	279	1421	1219	1553	556,6	109,3	127,4	3,7	4,6	7,3	8,5
ČSR 2	455	2046	1677	2097	460,9	102,5	125,0	6,6	6,5	10,6	12,1
SSR 1	369	1577	1399	1815	481,9	115,1	129,7	2,1	6,5	7,4	8,7
SSR 2	282	971	1004	1383	490,4	142,4	137,7	2,1	1,1	6,7	8,4

VIII. Rast celkových nákladov

Index rastu celkových nákladov $\left(\frac{\text{rok 1984}}{\text{predpoklad}} \right)$		
SSR 1	SSR 2	SSR
115,7	129,0	123,4
ČSR 1	ČSR 2	ČSR
117,7	128,5	121,3

predpoklad = 100

Odlišnosti v tvorbe finančných zdrojov sa prejavujú hlavne v tom, že aj v roku 1984 sa v družstevných poľnohospodárskych podnikoch hospodáriacich v lepších prírodných podmienkach dosahuje v SSR o 1,5 boda vyššia miera

rentability ako v ČSR, a naopak podniky hospodáriace v horších prírodných podmienkach vytvorili o 1151 Kčs nižší zisk na 1 ha p. p. ako v ČSR 2, pričom aj úroveň dosiahnutej miery rentability v SSR 2 je až o 5,1 boda nižšia. Tie isté tendencie sú, ak porovnáme ŠM v oboch republikách. S nižšou úrovňou miery rentability v oboch sektoroch sa počítalo už v predpoklade vykvantifikovanom pri úprave ekonomických nástrojov, ale skutočne dosiahnuté rozdiely sú vyššie (najmä v SSR 2). Je to spôsobené najmä celkovo vyššími nákladmi voči predpokladaným (tab. VIII).

SÚHRN

Na základe zhodnotenia procesu zdokonaľovania sústavy ekonomických nástrojov v poslednom období sme dospeli k nasledovným poznatkom a záverom:

– Z finančno-dôchodkového hľadiska sa posilnilo chozrasčotné postavenie poľnohospodárskych podnikov. Podiel vlastných prostriedkov (zisk + použitie vlastných podnikových fondov) na tvorbe celkových zdrojov na rozdelenie sa výraznejšie zvýšil v podnikoch hospodáriacich v horších prírodných podmienkach (SSR 2) predovšetkým v ŠM. Napriek priaznivému vývinu tvorby a rozdelenia finančných zdrojov sa však v sektore JRD neznížila nadmerná zaťaženosť investičnými úvermi (najmä v SSR 2). Naopak, v roku 1984 oproti predchádzajúcemu obdobiu (1980–1982) sa zvýšila o 285 Kčs na každý ha p. p.

– Rozhodujúci význam pri posilnení chozrasčotného postavenia poľnohospodárskych podnikov ako aj pri riešení medzioblastnej dôchodkovej diferenciácie mali najmä úpravy DCN (ide hlavne o DP a prémie k tržbám). Relatívne menší vplyv mali úpravy nákupných cien. Pozitívne možno hodnotiť účinnosť prémie za prírastok trhovej poľnohospodárskej produkcie, podnietili rast trhovej poľnohospodárskej produkcie v oblastiach s nízkou intenzitou poľnohospodárskej výroby.

– Úprava ekonomických nástrojov po roku 1982 prispela k podstatnému zníženiu medzioblastnej diferenciácie dôchodkov. Predpokladaná úroveň použiteľného zisku a miery rentability sa v oboch sektoroch dosiahla až v roku 1984.

Literatúra

HAVLÍČEK, J. a kol.: Základní ukazatele o výsledcích hospodaření socialistických zemědělských podniků v pásmech přírodních stanovišť. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1980 až 1984.

KORBÍNI, J.: Zdokonaľovanie plánovitého riadenia vecných a ekonomických činiteľov intenzívneho rozvoja poľnohospodárstva SSR. [Závěrečná správa.] Bratislava, VÚEPP 1982.

SOLÍKOVÁ, H. a kol.: Hodnotenie účinnosti sústavy ekonomických nástrojov plánovitého riadenia poľnohospodárstva za rok 1984. [Závěrečná správa.] Bratislava, VÚEPP 1985.

TATARKO, A.: Zdokonaľovanie plánovitého riadenia vecných a ekonomických činiteľov intenzívneho rozvoja poľnohospodárstva SSR. [Závěrečná správa.] Bratislava, VÚEPP 1984.

Došlo 3. 3. 1986

SOLÍKOVÁ H., IŽÁKOVÁ V., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Pôsobenie ekonomických nástrojov z aspektu zámerov ich úpravy v roku 1982

Zeměd. Ekon., 33, 1987, č. 2, s. 123—134. — 8 tab., lit. 4, res. slov., rus., angl., něm.

zemědělský podnik, výsledky hospodaření, nástroje ekonomické, účinnost, intenzifikace, analýza srovnávací, výsledky výzkumu

V príspevku sa hodnotí účinnosť pôsobenia ekonomických nástrojov platných v poľnohospodárstve od roku 1984. Komparáciou dosiahnutých ekonomických výsledkov v poľnohospodárstve SSR za rok 1984 s primerom predchádzajúcich rokov sa skúma plnenie zámerov úprav ekonomických nástrojov v poľnohospodárstve z aspektu posilnenia chozrasčotného postavenia poľnohospodárskych podnikov a zmiernenia medzioblastnej diferenciacie v dôchodkovosti poľnohospodárskych podnikov.

СОЛИКОВА Г.—ИЖАКОВА В., Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Тренчианска 55, 824 80 Братислава

Действие экономических механизмов с точки зрения намерений их упорядочения в 1982 г.

Zeměd. Ekon., 33, 1987, № 2, с. 123—134. — 8 табл., лит. 4, рез. слов., русск., англ., нем.

сельхозпредприятие, результаты ведения хозяйства, экономические рычаги, эффективность, интенсификация, сравнительный анализ, результаты исследования

V данной статье определяется эффективность действия экономических механизмов, действующих в сельском хозяйстве с 1984 г. Путем сравнения достигнутых экономических результатов в сельском хозяйстве ССР за 1984 г. со средним предшествующих лет проверяется выполнение намерений упорядочения экономических рычагов в сельском хозяйстве с точки зрения подкрепления хозрасчетного положения сельхозпредприятий и уменьшения межотраслевой дифференциации в прибыльности сельхозпредприятий.

SOLÍKOVÁ H., IŽÁKOVÁ V., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

The Effects of Economic Instruments from the Aspect of their Improvement in 1982

Zeměd. Ekon., 33, 1987, No. 2, pp. 123—134. — 8 tabs, refs 4, summaries in sl, ru, en, de

agricultural enterprise, results of farming, economic instruments, efficiency, intensification, comparative analysis, results of research

The efficiency of the effects of economic instruments valid in agriculture since 1984 is evaluated. By comparing the economic results reached in the agriculture of the SSR in 1984 with the average values of the preceding years, we investigated fulfilment of efforts to improve the economic instruments in agriculture from the aspect of strengthening the khozaschot position of agricultural enterprises and reducing inter-regional differentiation in the income rate of agricultural enterprises.

SOLÍKOVÁ H., IŽÁKOVÁ V., Forschungsinstitut für die Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Wirkungsweise der ökonomischen Instrumente vom Gesichtspunkt der Ziele ihrer Überarbeitung im Jahre 1982

Zeměd. Ekon., 33, 1987, Nr. 2, S. 123—134. — 8 Tab., Lit. 4, Zus. in Slowak., Russ., Engl., Dtech.

Landwirtschaftsbetrieb, Wirtschaftsergebnisse, ökon. Instrumente, Wirksamkeit, Intensivierung, Vergleichsanalyse, Forschungsergebnisse

Bewertet wird die Wirksamkeit der ökonomischen Instrumente, die ab 1984 gültig sind. Durch den Vergleich der erzielten Wirtschaftsergebnisse in der Landwirtschaft der SSR für 1984 mit dem Durchschnitt vorhergegangener Jahre wird untersucht, ob die gestellten Ziele der Überarbeitung dieser Instrumente erreicht wurden, und zwar vom Gesichtspunkt einer Verstärkung der Elemente der wirtschaftlichen Rechnungsführung in den Landwirtschaftsbetrieben sowie der Milderung der zwischengebietlichen Differenzierung ihrer Einkünfte.

Adresa autoriek:

Ing. Helena Solíková, CSc., ing. Viera Ižáková, CSc., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Z hlediska strategického řízení zemědělské výroby má nesmírný význam její racionální rozmístění a prostorové uspořádání. Je to vyvoláno několika důvody. Především zde působí přírodní podmínky. Je všeobecně známou skutečností, že existují rozdíly v úrodnosti půdy, které se projevují rozdíly v naturálních i hodnotových výsledcích zemědělských podniků hospodařících v rozdílných přírodních podmínkách. V zemědělství ale existuje celá řada zemědělských podniků, které nejen mohou, ale i musí vyrábět různé zemědělské produkty v různých přírodních podmínkách.

PODSTATA PROBLEMATIKY

Uspokojování neustále rostoucích potřeb naší socialistické společnosti vyžaduje, aby celé národní hospodářství i každý článek společenské výroby vytvářely stále více užitných hodnot s co nejmenším vynaložením společenské práce, tzn. aby vyráběly efektivně.

Zemědělská výroba je výrobou plošnou. Správné rozmístění výrobních sil v zemědělství je tudíž vedle agrotechnických, zootechnických, mechanizačních, organizačních a jiných opatření důležitým prostředkem a předpokladem zvýšení celkového objemu zemědělských produktů, zvyšování produktivity práce, snižování nákladů na jednotku produktu a tím i zvyšování efektivnosti celé společenské výroby. Proto s postupující intenzifikací nabývá problematika rozmístění zemědělské výroby stále větší význam.

Přesto však ze strany vědeckého tisku tato problematika ustoupila poněkud do pozadí. Časopis Zemědělská ekonomika přinesl poslední příspěvek na uvedené téma v roce 1980, kdy celé číslo 7 bylo věnováno právě problematice rozmístění zemědělské výroby.

Rozmístění zemědělské výroby je projevem územní společenské dělby práce. Vyjadřuje plošné rozložení zemědělské výroby po území státu, kraje, okresu, výrobní oblasti i určité výrobní jednotky. Ukazuje, jak se jednotlivé články podílejí na dané výrobě v tom kterém odvětví a jaké mají pro tuto výrobu předpoklady.

Cílem racionálního rozmístění zemědělské výroby je a musí být maximální využití rozdílných přírodních podmínek pro dosažení co nejvyšší produkce potravin a zemědělských surovin. Racionální rozmístění je nutno považovat také za nezbytný předpoklad pro uplatňování procesu koncentrace, specializace a integrace v ZPoK.

Při analýze této problematiky je nutno vidět a zkoumat dva základní aspekty této problematiky: předpoklady racionálního rozmístění a výsledky tohoto procesu.

PŘEDPOKLADY RACIONÁLNÍHO ROZMÍSTĚNÍ

Rozmístění výrobních sil v národním hospodářství je ovlivněno celou řadou faktorů. Za rozhodující je možno považovat způsob výroby, který se realizuje pod vlivem společenských, přírodních a technicko-ekonomických podmínek a pod vlivem daných výrobních vztahů.

Základním předpokladem pro racionální rozmístění zemědělské výroby je především dokonalé poznání výrobních podmínek každé oblasti, každého rajónu, podniku, každé výrobní jednotky. Zemědělská výroba jako výroba biologická probíhá pod vlivem přírodních činitelů. Převážná většina odvětví zemědělské výroby je proto ovlivněna právě přírodními podmínkami. Na jejich základě dochází ke kolísání hektarových výnosů, v různých přírodních podmínkách je dosahována rozdílná produkce. Například v roce 1983 dosáhla jednotná zemědělská družstva v různých výrobních oblastech těchto výsledků (hrubá zemědělská produkce /ha z. p. a hektarové výnosy obilovin):

– kukuřičná výrobní oblast	– 18 956 Kčs, 4,94 t
– řepařská výrobní oblast	– 18 639 Kčs, 4,96 t
– bramborářská výrobní oblast	– 15 437 Kčs, 4,19 t
– bramborářsko-ovesná výrobní oblast	– 13 783 Kčs, 3,95 t
– horská výrobní oblast	– 8 829 Kčs, 3,55 t

Přírodní podmínky jsou tudíž základním činitelem rozmístění zemědělské výroby a diferenciací výrobní základny, a proto byla snaha o jejich vhodné utřídění tak, aby byly získány informace o výrobních možnostech jednotlivých územních celků.

Již v 17. století se na našem území začaly provádět určité pokusy o vymezení zemědělských oblastí a zařazení zemědělských podniků pro účely zdanění. Další práce v tomto směru je možno sledovat v druhé polovině 19. století, dále pak ve 20. letech tohoto století apod.

Velmi rozsáhlé práce probíhaly v období socialistické přestavby československého zemědělství, tj. v 50 letech., kdy byly vymezeny výrobní typy, výrobní oblasti, zóny vhodnosti pro jednotlivé plodiny a do praxe se začala systematicky prosazovat rajonizace zemědělské výroby. Další práce v tomto směru pokračovaly v 60. letech, kdy byla pro potřeby zdanění zemědělských podniků a pro potřeby poskytované doplňkové cenové úhrady zavedena soustava stanovištních jednotek, které se používají dodnes.

Práce na objektivním zhodnocení půdně klimatických podmínek však pokračovaly i v následujících letech a v současné době se ověřuje účinnost uplatnění tzv. bonitovaných půdně ekologických jednotek (BPEJ). Postupující proces koncentrace zemědělského půdního fondu, přestavba organizační a technické struktury našeho zemědělství spojená s rozvojem koncentrace a specializace zemědělské výroby v posledních 15 letech si totiž vyžaduje potřebu takové klasifikace zemědělského půdního fondu, která by zabezpečovala jeho nejracionálnější využívání na základě vhodného rozmístění výroby hlavních zemědělských plodin a objektivněji řešila problematiku účinků diferenciální renty a ochrany zemědělské půdy.

Vedle těchto přírodních podmínek je rozmístění zemědělské výroby ovlivněno dalšími faktory, jako je např. charakter vyráběné produkce, návaznost na zpracovatelská a spotřební centra, velikost výrobní jednotky, rozsah technické základny apod.

VÝSLEDKY PROCESU ROZMÍSTĚNÍ ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBY

Velká pestrost a rozdílnost přírodních podmínek v rámci ČSSR vytváří současně možnost soustředit pěstování určitých rostlin, výrobu určitého odvětví do těch oblastí, kde jsou pro výrobu daného produktu nejvhodnější přírodní podmínky, a tím dosahovat růstu celkové zemědělské produkce s menšími náklady společenské práce. To se týká zejména jednotlivých odvětví rostlinné výroby. Ale i v živočišné výrobě musí být základem pro rozmístění optimální využití přírodních podmínek a vztah jednotlivých odvětví živočišné výroby k rostlinné výrobě. Platí to zejména pro chov skotu a chov ovcí.

V této souvislosti je však nezbytné upozornit, že z hlediska zabezpečení rostoucích potřeb obyvatelstva je nutno vyrábět většinu zemědělských produktů ve všech výrobních oblastech a nelze je tudíž produkovat jen tam, kde jsou pro jejich výrobu nejvhodnější podmínky. Měla by však platit

I. Výsledky hospodaření JZD v ČSSR podle výrobních oblastí (rok 1983)

Ukazatel	Měr. jed.	Výrobní oblast				
		K	Ř	B	BO	H
Hektarový výnos						
— obiloviny celkem	t	4,94	4,96	4,19	3,95	3,55
— pšenice	t	5,29	5,35	4,62	4,31	3,85
— ječmen	t	4,58	4,48	3,90	3,82	3,23
— cukrovka	t	28,67	29,65	29,81	17,87	—
— brambory	t	10,76	13,99	16,70	18,44	18,20
— víceleté pícn. na orné půdě	t	9,53	9,40	9,79	9,16	7,94
Stavy na 100 ha (k 1. 1. 1984)						
— z. p. — skot	ks	74,1	85,6	85,6	84,2	69,0
— o. p. — prasata	ks	165,1	128,5	112,4	86,3	60,5
HZP/ha	Kčs	18 956	18 639	15 437	13 783	8 829
— z toho rostlinná	Kčs	9 782	8 770	6 614	6 000	3 487
— podíl rostl. prod.	%	51,6	47,1	42,8	43,5	39,5
Zisk/ha	Kčs	2 606	2 396	1 930	1 980	1 456
Rentabilita	%	13,2	12,1	10,5	11,1	8,6

zásada, že do výhodnějších oblastí, kde se na výrobu jednotky určitého výrobku vynakládá nejmenší množství společenské práce, by jeho výroba měla být rozmístěna v nejvyšší možné míře, kterou připouští racionální organizace zemědělské výroby, a do ostatních, tj. méně příznivých oblastí, rozmístit uvedenou výrobu v rozsahu, který vyžadují potřeby národního hospodářství.

Stávající rozmístění zemědělské výroby je dáno celým komplexem podmínek, historickým vývojem, tradicemi apod. Přitom otázka racionálního budoucího rozmístění zemědělské výroby musí k tomuto stávajícímu rozmístění zemědělské výroby přihlížet, musí z něho vycházet. Hlavním smyslem optimalizace rozmístění zemědělské výroby musí být prohlubování oblastní a podnikové specializace s cílem:

- maximálně využívat rozdílných výrobních podmínek pro uspokojování potřeb společnosti v zemědělských produktech;
- koncentrovat výrobu v jednotlivých odvětvích v takovém rozsahu, aby bylo možno racionálně využívat velkovýrobní techniky a technologie;
- odstraňovat zbytečnou přepravu.

Konkrétní výsledky hospodaření JZD v různých přírodních podmínkách podle výrobních oblastí uvádí tab. I.

Z tabulky vyplývá, že směrem k horším výrobním oblastem dochází k podstatnému poklesu hektarových výnosů většiny plodin, a také stavy hospodářských zvířat (zejména prasat) jsou zde výrazně nižší. Na základě toho je v lepších výrobních oblastech dosahováno podstatně vyšší hrubé zemědělské produkce a zisku na 1 ha zemědělské půdy. Zatímco v kukuřičné výrobní oblasti dosáhlo více než 60 % zemědělských podniků hrubé zemědělské produkce na 1 ha zemědělské půdy přes 17 000 Kčs a jen 10 % podniků méně než 11 000 Kčs, v horské oblasti dosahují hrubé zemědělské produkce přes 17 000 Kčs necelá 2 % podniků, ale naopak u většiny podniků (přes 70 %) je menší než 11 000 Kčs. Vzhledem k uvedeným skutečnostem klesá míra rentability směrem k horším výrobním oblastem.

Na druhé straně celá řada zemědělských podniků, ale i celých oblastí nevyužívá v dostatečné míře těchto vhodných přírodních podmínek a zaostává svými výsledky za výrobci, kteří hospodaří v horších podmínkách.

ROZMÍSTĚNÍ ROSTLINNÉ VÝROBY V ČSSR

V ČSSR existují značně pestré půdně klimatické podmínky, které vytvářejí široký rámec pro rozmístění zejména rostlinné výroby a tudíž pro pěstování různých plodin. Níže položené oblasti se vyznačují teplejším klimatem, delším vegetačním obdobím, ale na druhé straně trpí většinou nedostatkem srážek (to je však možno překonat závlahami). Naopak ve vyšších polohách je těchto srážek většinou dostatek, ale je zde naopak chladnější a z hlediska rostlinné výroby je podstatné to, že je zde kratší vegetační období. Typickými plodinami teplejších oblastí jsou vinná réva, některé druhy ovoce a zeleniny, kukuřice na zrna, cukrovka apod. Naopak do chladnějších vyšších oblastí je možno umístit např. oves, žito, brambory a len. Celou řadu zemědělských plodin pak můžeme pěstovat ve všech výrobních oblastech. Avšak mnohem větší sortiment pěstovaných plodin má výrobní oblast kukuřičná či řepařská než horská.

Přírodní podmínky tudíž určují sortiment, tj. počet a druh jednotlivých hospodářských plodin, které se v dané výrobní oblasti mohou pěstovat. Základem pro optimalizaci rozmístění musí však být i společenská potřeba daných zemědělských výrobků. Pokud to potřeba vyžaduje, a u zemědělských

produktů tomu tak většinou je, musíme potřebné množství produktů vyrábět i v horších přírodních podmínkách. Přitom však některé plodiny je možno pěstovat ve všech výrobních oblastech, ale některé plodiny vyžadují specifické přírodní podmínky (např. teplomilné rostliny — slunečnice, tabák, konopí apod.).

Problematika optimálního rozmístění osevních ploch se týká především plodin, které se dají pěstovat v několika výrobních oblastech. Jedná se zejména o obiloviny, luskoviny, řepku, len, brambory, píceiny na orné půdě. Tyto plodiny zabírají asi 3/4 osevních ploch. Z hlediska reprodukce půdní úrodnosti, z hlediska organizace výrobního procesu apod. můžeme však určitou skupinu plodin pěstovat v dané jednotce, podniku jen v určité maximální koncentraci (obiloviny 65—70 % o. p., brambory 25 %, cukrovka 25 %, len 12 % pod.).

Ve všech výrobních oblastech musíme tedy usilovat o vytvoření optimální struktury výroby. Z hlediska optimalizace výroby by však měly mít přednost půdy lepší, tj. intenzívnější výrobní oblasti.

Východiskem pro rozmístění jednotlivých odvětví rostlinné výroby musí být proto údaje o stavu a vývoji půdního fondu, společenské požadavky a přírodní podmínky. Přitom je však nutno respektovat dosavadní stav rozmístění, tradice pěstování, přihlížet k hustotě osídlení, výši dopravních nákladů, návaznosti na existující zpracovatelské kapacity apod.

A jak vypadá stávající rozmístění rostlinné výroby? Obiloviny představují naši nejdůležitější skupinu plodin. Jsou pěstovány ve všech zemědělských podnicích a ve všech výrobních podmínkách. Přitom ovšem kukuřice na zrno se pěstuje především v kukuřičné a řepařské výrobní oblasti, zatímco v horších přírodních podmínkách se pěstují především oves a žito. V posledních letech však našla v těchto horších přírodních podmínkách uplatnění ve značném rozsahu i pšenice.

Brambory (konzumní pozdní) představují plodinu, která se dá s úspěchem pěstovat i v horších přírodních podmínkách. A jak ukazuje tab. I, jsou v těchto horších přírodních podmínkách dosahovány velmi dobré výnosy.

V důsledku specializace zemědělské výroby se v ČSSR postupně zvyšuje počet zemědělských podniků, které nemají brambory ve svém výrobním programu (téměř 30 % podniků), a naopak řada zemědělských podniků se na výrobu brambor specializuje. Zatímco v bramborářské až horské výrobní oblasti je zemědělských podniků, které nemají výrobu brambor ve výrobním programu, velmi málo (do 10 %), v kukuřičné výrobní oblasti je tomu naopak. Jen asi 11 % podniků se zde výrobou brambor zabývá, jedná se přitom většinou o výrobu brambor raných.

Podobně, i když opačným směrem, je tomu u cukrovky. Cukrovku v celostátním měřítku pěstuje asi 41 % zemědělských podniků. Přitom její výroba není zastoupena ve výrobní oblasti horské a bramborářsko-ovesné. Naopak většina zemědělských podniků v kukuřičné a řepařské výrobní oblasti se na ni specializuje. Jen asi u 13 % zemědělských podniků v těchto výrobních oblastech není výroba cukrovky zastoupena. V bramborářské oblasti se pak zabývá výrobou cukrovky přibližně 15 % zemědělských podniků.

Rozmístění rostlinné výroby z hlediska jednotlivých krajů ukazuje tab. II. Nejrozsáhlejší skupinu plodin tvoří zrniny. V průměru ČSSR se pěstovaly (rok 1984) přibližně na 55 % osevních ploch. Největší podíl jejich pěstování je v kraji Západoslovenském (60,8 %), dále v kraji Východoslovenském (55,9 %) a Jihomoravském (54,8 %). V těchto krajích, zejména pak v kraji Západoslovenském a Jihomoravském, jsou dosahovány nejvyšší hektarové

II. Diferenciace v rozmístění rostlinné výroby v ČSSR za rok 1984 z hlediska jednotlivých krajů

Plodina	Podíl na osevních plochách (v %)		
	ČSSR	jednotlivé kraje	
		nejvíce	nejméně
Zrny	55,0	Západoslovenský 60,8	Severomoravský 52,3
Z toho: pšenice	24,9	Jihomoravský 27,4	Jihočeský 18,1
žito	4,1	Jihočeský 8,7	Západoslovenský 1,4
ječmen	16,2	Středočeský 19,6	Západoslovenský 12,6
kukuřice na zrno	4,8	Západoslovenský 16,7	Jihočeský 0,0
Brambory	4,0	Středoslovenský 9,6	Západoslovenský 1,1
Technické plodiny	8,5	Středočeský 10,6	Západočeský 4,7
Z toho: olejniny	2,3	Západočeský 4,1	Západoslovenský 1,1
len	0,6	Jihočeský 1,4	Severočeský 0,0
cukrovka	4,3	Středočeský 7,5	Jihočeský, Západočeský 0,0
Krmné okopaniny	0,8	Východoslovenský 1,2	Západoslovenský 0,5
Picniny na o. p.	29,8	Západočeský 36,3	Západoslovenský 24,3
Zelenina	1,4	Západoslovenský 2,2	Jihočeský 0,3

výnosy (např. u obilovin 5,61 t, resp. 5,11 t). Naopak nejmenší zastoupení zrnin má kraj Severomoravský (52,3 %) a Východočeský (52,6 %). Značné rozdíly jsou i v pěstování jednotlivých zrnin.

Nejvyšší podíl pěstování pšenice je v kraji Jihomoravském a Západoslo-

venském, nejmenší v kraji Jihočeském. Na pěstování žita je zaměřen zejména kraj Jihočeský, naopak velmi málo se pěstuje v kraji Západoslovenském a Středočeském. Největší podíl osevních ploch ječmene je v kraji Středočeském, Severočeském a Jihočeském, nejmenší v Západoslovenském a dalších dvou krajích Slovenska. Výroba kukuřice na zrno je nejvíce rozšířena v kraji Západoslovenském, zatímco v Jihočeském, Západočeském a Severočeském kraji se téměř nepěstuje.

Brambory jsou zastoupeny v osevních plochách ČSSR přibližně 4 %. Na jejich pěstování je zaměřen především kraj Středoslovenský (9,6 %), Jihočeský (7,2 %) a Východoslovenský (6 %). Nejmenší zastoupení brambor má kraj Západoslovenský (1,1 %) a Severočeský (1,5 %). Přitom ovšem nejvyšší hektarové výnosy jsou dosahovány v kraji Východočeském (téměř 26 t v roce 1984). Kraj Jihočeský patří úrovni hektarových výnosů mezi přední kraje, ale téměř všechny slovenské kraje v intenzitě výroby brambor dosud značně zaostávají.

Značné rozdíly jsou i v rozmístění technických plodin. V celostátním průměru se pěstují na 8,5 % osevních ploch. Nejvyšší podíl technických plodin je v kraji Středočeském, Západoslovenském a Severomoravském (přes 10 %), zatímco v kraji Západočeském a Jihočeském je méně než 5 %. Přitom z hlediska nejdůležitější technické plodiny – cukrovky – zaujímá nejvýznamnější místo kraj Středočeský, kde se cukrovka pěstuje na 7,5 % osevních ploch, dále kraje Jihomoravský, Západoslovenský, Východočeský a Severomoravský (všechny kolem 5,5 %). Nejvyšší úroveň hektarových výnosů cukrovky však dosáhly v roce 1984 kraje Severomoravský a Jihomoravský.

Velmi rozsáhlou skupinu plodin představují pícniny na orné půdě. V průměru ČSSR činí jejich zastoupení téměř 30 % z osevních ploch. Jejich pěstování je ovlivněno jednak rozsahem ploch trvalých travních porostů (louky a pastviny) a výší hektarových výnosů, jednak úrovní živočišné výroby, zejména stavy skotu. Pícniny na orné půdě jsou nejvíce zastoupeny v kraji Západočeském (36,3 %), což je do určité míry překvapením, a dále pak v kraji Severočeském a Jihočeském. Naopak nejmenší podíl z osevních ploch je jejich pěstování věnován ve všech slovenských krajích, zejména v kraji Západoslovenském (24,3 %).

Zelenina nepatří rozsahem pěstování mezi přední odvětví, přesto však má významné postavení v zemědělské výrobě a celém národním hospodářství. Největší podíl z celkových osevních ploch je jejímu pěstování věnován na Slovensku (2,2 – 1,6 %), z českých krajů je to kraj Jihomoravský a Středočeský (kolem 1,5 %). Je to dáno jak přírodními podmínkami, tak zejména bezprostřední návazností na spotřební centra.

ROZMÍSTĚNÍ ŽIVOČIŠNÉ VÝROBY

Také pro rozmístění živočišné výroby musí být výchozím hlediskem využití přírodních podmínek a z toho vyplývající rozmístění rostlinné výroby. Rostlinná výroba zůstává pro živočišnou výrobu základní existenční podmínkou, a to i přes postupující zprůměrnění živočišné výroby. Přitom však průmyslová výroba krmných směsí a jejich poměrně snadná přeprava, stejně jako moderní technologie jsou příčinou toho, že v některých odvětvích živočišné výroby přestává existovat bezprostřední vazba mezi rostlinnou a živočišnou výrobou. Týká se to zejména chovu prasat a chovu drůbeže.

V živočišné výrobě zaujímá nejdůležitější postavení chov skotu. Proto

také jeho racionálnímu rozmístění je nutno věnovat prvořadou pozornost. Rozmístění chovu skotu musí vycházet z daných přírodních podmínek, především pak rozmístění rostlinné výroby a výroby objemných krmiv. Dále pak jsou z hlediska rozmístění chovu skotu důležité i možnosti racionálního využívání existujících kapacit a zdrojů (zemědělské půdy, techniky, ustájecích kapacit, pracovních sil apod.) a jejich další plánovitý rozvoj. Důležitá je dále i vazba na oblast zpracování a spotřeby, zejména při výrobě mléka. Přitom je však nutno mít na zřeteli, že dosavadní rozmístění chovu skotu není jen výsledkem plánovitého využívání přírodních a ekonomických podmínek. Toto rozmístění je též výsledkem historického vývoje a výsledky tohoto vývoje jsou patrné dodnes.

Podíváme-li se na existující rozmístění chovu skotu v ČSSR, je zřejmé, že zde existují značné oblastní rozdíly. V celém dosavadním vývoji zaostával chov skotu na Slovensku za českými zeměmi. Stavby zvířat na 100 ha zemědělské půdy byly v předválečném období v českých zemích o 50 % vyšší než na Slovensku. I v současné době tento stav přetrvává, i když rozdíl se postupně snižuje.

Chov skotu je zastoupen ve výrobním programu téměř všech zemědělských podniků a ve všech výrobních oblastech. Přitom ovšem z hlediska budoucího vývoje by mělo docházet k výraznější specializaci. Na výrobu mléka by se měly specializovat především zemědělské podniky hospodařící v oblastech s velkou hustotou obyvatelstva (příměstské oblasti), zatímco v horských a podhorských oblastech by měl být zastoupen především chov mladého skotu. V současné době je výroba mléka ve výrobním programu téměř všech zemědělských podniků (98 %). Poněkud vyšší podíl zemědělských podniků, které se nezabývají výrobou mléka, je ve výrobní oblasti horské (asi 8 %).

Značné difference v chovu skotu i v jeho rozmístění jsou i mezi jednotlivými kraji (tab. III). Jestliže v průměru ČSSR připadá na 100 ha z.p. (k 31. 12. 1984) 76,5 ks skotu, pak nejvyšší stavy skotu ve vztahu k výměře zemědělské půdy vykazují kraje Východočeský, Jihomoravský, Jihočeský, Středočeský a Severomoravský (přes 82 ks). Zatím podprůměrnou intenzitu dosahují všechny tři slovenské kraje a kraj Severočeský. Absolutně nejvíce skotu je pak soustředěno v kraji Jihomoravském a Západoslovenském.

Rozdíl mezi krajem s nejvyšší a nejnižší hustotou skotu se v letech 1970 až 1980 neustále zvyšoval (z 27,3 na 32,3 ks). Po roce 1980 však dochází ke snižování těchto rozdílů a v roce 1984 je difference mezi krajem s nejvyšší a nejnižší hustotou skotu 23,3 ks. Ovšem u výroby mléka na 1 ha z. p. se rozdíly mezi kraji neustále prohlubují (1970 — 373 l, 1980 — 582 l, 1984 — 641 l). Totéž platí i pro výrobu hovězího masa (35,5 kg, 64,5 kg, 63,0 kg).

Skot je schopen využívat rozsáhlé oblasti luk a pastvin zejména v horských a podhorských podmínkách. Zatím se nám však nepodařilo dosáhnout zásadnější změny v rozmístění chovu skotu směrem k uvedeným oblastem a nedošlo k intenzivnějšímu využívání přirozeného drnového fondu.

Chov prasat není bezprostředně závislý na půdě. Jeho rozmístění však bylo podobné jako u ostatní živočišné výroby ovlivněno dosavadním vývojem. Jestliže v předválečném období bylo vyšší intenzity chovu prasat dosahováno v českých zemích, následkem rychlejšího rozvoje v poválečném období je nyní podstatně vyšší na Slovensku. Intenzita chovu prasat (tj. stavy na 100 ha o.p.) činí nyní 140,9 ks (rok 1985). Z hlediska jednotlivých krajů je nejvyšší intenzita chovu prasat v krajích Středoslovenském, Západoslovenském (přes 170 ks) a Jihomoravském (přes 158 ks). Rozdíl mezi krajem s nejvyšší a nejnižší

Druh zvířat	Průměr ČSSR	Jednotlivé kraje		
		nejvíce	nejméně	rozdíl
		stavy na 100 ha zem. půdy		
Skot	76,5	Východočeský 85,5	Východoslovenský 62,2	23,3
Z toho krávy	27,9	Východočeský 33,5	Východoslovenský 22,2	11,3
ovce	15,9	Středoslovenský 42,0	Jihočeský 6,1	35,9
koně	0,7	Severomoravský 1,0	Západočeský, Severočeský 0,4	0,6
		Stavy na 100 ha orné půdy		
Prasata	140,9	Středoslovenský 177,0	Severočeský 102,3	74,7
Z toho prasnice	9,2	Západoslovenský 11,6	Severočeský 6,8	4,8
Drůbež	1013,8	Severočeský 1313,7	Jihočeský 761,3	552,4
Z toho slepice	502,5	Severočeský 644,5	Jihočeský 403,4	241,1

hustotou je 74,7 ks, přičemž v letech 1970–1980 se tento rozdíl zvyšoval (z necelých 60 na více než 80 ks), po roce 1980 dochází k částečnému vyrovnání intenzity chovu prasat v jednotlivých krajích.

Na 100 ha z. p. se v roce 1984 vyrábělo v průměru 148 kg vepřového masa, přičemž nejvíce v krajích Západoslovenském a Jihomoravském (kolem 200 kg). Podle výrobních oblastí je nejintenzivnější výroba vepřového masa ve výrobní oblasti kukuřičné a řepařské, nejméně intenzivní v oblasti horské. Toto rozmístění odpovídá také zhruba rozmístění krmivové základny chovu prasat.

Chov drůbeže prodělal v poválečném období v ČSSR pronikavý rozvoj. Chov drůbeže je typickým příkladem odvětví, které bezprostředně zpřetrhalo vazbu na zemědělskou půdu. Pokročil také nejdále v procesu koncentrace, specializace a v integračních vazbách na zpracovatelský průmysl.

V průměru ČSSR připadá na 100 ha o. p. v roce 1985 přes 1000 ks drůbeže. Nejvyšší hustota je na území hlavního města Prahy a z jednotlivých krajů pak v kraji Severočeském a Středoslovenském. Naopak nejnižší hustota je v krajích Jihočeském a Středočeském. Rozdíl mezi krajem s nejvyšší a nejnižší hustotou drůbeže na 100 ha orné půdy činí přes 550 ks.

Dosavadní rozvoj chovu ovcí v Československu byl značně nerovnoměrný. Z celkového stavu ovcí u nás je naprostá většina — přes 60 % — soustředěna na Slovensku. Proto také podstatně vyšší intenzita chovu ovcí je ve všech třech slovenských krajích, zejména v kraji Středoslovenském (42 ks na 100 ha z. p.) a v kraji Východoslovenském (35 ks). Z českých krajů má nejvíce ovcí na 100 ha zemědělské půdy zatím kraj Severomoravský (14 ks) a Severočeský (11 ks). Naopak nejnižší intenzita je zatím v kraji Jihočeském (kolem 6 ks).

Budoucí rozmístění živočišné výroby v ČSSR povede v zásadě dvěma směry. První představuje chov skotu a chov ovcí, kde existuje bezprostřední vazba na půdu a tudíž kritériem rozmístění zůstanou přírodní podmínky, rozsah a struktura zemědělské půdy, rozsah produkce krmiv, zejména objemných, a dále pak existující výstavba a další možné zdroje. V chovu skotu se předpokládá výrazná specializace na jednu až dvě kategorie v podniku v návaznosti na oblast spotřeby (příměstské oblasti — především chov dojníc, horské oblasti — odchov mladého skotu apod.) a uplatnění otevřeného obratu stáda zejména v podnicích, ale i v okresech. Předpokládá se maximální uplatnění výhod tzv. mezioblastní kooperace, především mezi podniky hospodařícími v nížinných příměstských oblastech (budou specializovány především na chov dojníc) a podniky v podhorských a horských oblastech (odchov mladého skotu).

U druhé skupiny odvětví, reprezentované zejména chovem prasat a drůbeže, budou z hlediska rozmístění uplatněna hlediska jiná. Tyto chovy nejsou bezprostředně závislé na půdě a proto lze jejich rozmístění provádět bez ohledu na půdní fond a jeho využití. Přesto však je nutno věnovat otázkám rozmístění chovu prasat a chovu drůbeže velkou pozornost. Je to dáno snahou o racionální využívání existujících výrobních kapacit a zdrojů, je nutno přihlížet k úrovni spotřeby, usilovat o snižování přepravních nákladů a také řešit problémy související s životním prostředím.

V dalším období bude účelné rozmístit tyto chovy co nejblíže ke spotřebě a ke kapacitnímu vybavení potravinářského průmyslu. Přitom produkce masa přesahuje v mnoha případech zpracovatelské kapacity. Další výstavba a rekonstrukce těchto zpracovatelských kapacit by měla být umístěna tam, kde lze očekávat největší spotřebitelský tlak na masné výrobky. Rozmístění výroby vepřového masa ve vztahu ke zpracovatelským kapacitám a konečné spotřebě bude ovšem nutno řešit i z hlediska ochrany životního prostředí, zejména v hustě zalidněných oblastech.

Racionální rozmístění stavů drůbeže a výroby drůbežího masa a vajec v dalším období předpokládá zabezpečit základní požadavek soběstačnosti jednotlivých krajů ve spotřebě konzumních vajec a do určité míry i soběstačnost ve výrobě drůbeže tak, aby byly minimalizovány přepravní náklady. Proto je nutno rozmísťovat chov drůbeže do oblastí s vysokou hustotou obyvatelstva v návaznosti na zpracovatelský průmysl. Přitom se předpokládá, že perspektivně bude mnoho okresů, v nichž chov drůbeže s výjimkou drobných chovatelů nebude zastoupen.

DIFERENCIACE V ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBĚ Z HLEDISKA JEDNOTLIVÝCH OKRESŮ

Přírodní podmínky ovlivňují úroveň hospodaření i v jednotlivých okresech. Na jejich základě dochází ke značné diferenciaci ve výsledcích zemědělské výroby. Například hektarové výnosy obilovin v ČSSR podle jednotlivých

IV. Diferenciace v hospodaření JZD podle okresů v roce 1983

Ukazatel	Měr. jed.	Průměr JZD ČSSR	Výsledky podle okresů		Var. rozp.	
			max	min	abs.	rel.
Hektarové výnosy — obiloviny	t	4,54	Prostějov 6,12	Rožňava 2,65 (K. Vary 3,19)	3,47	0,76
— brambory	t	16,94	Havl. Brod 22,75	Nitra 6,42 (Ml. Boleslav 9,39)	16,33	0,96
— cukrovka	t	29,40	Opava 36,9	Tábor 7,56	29,34	1,00
— víceleté píce. (seno)	t	9,45	Opava 12,4	Dolný Kubín 4,98 (Chomutov 6,9)	7,42	0,79
— louky (seno)	t	4,82	Sokolov 10,75	Dun. Streda 1,59 (Břeclav 1,54)	9,16	1,90
Stavy na 100 ha (k 1. 1. 1984)						
— z. p. — skot	ks	81,6	Gottwaldov 124,6	Teplíce 46,9	77,70	0,94
— o. p. — prasata	ks	123,3	Dun. Streda 285,8 (Teplíce 283,1)	Čadca 4,2 (Beroun 41,2)	276,7	2,24
Roční dojivost	l	3441	Gottwaldov 4352	Bardejov 2555 (Teplíce 2964)	1797	0,52
Roční snůška	ks	253	Žiar n. H. 296 (Písek 290)	Trebišov (Svitavy 193)	150	0,59
HZP/ha	Kčs	15 073	Dun. Streda 24 809 (Olomouc 21 363)	Rožňava 6688 (Teplíce 10 905)	18 121	1,20
— z toho rostl.	Kčs	7 196	Dun. Streda 12 132 (Břeclav 11 176)	Čadca 2505 (Teplíce 4 190)	9 627	1,34
— z toho živoč.	Kčs	7 877	Dun. Streda 12 677 (Gottwaldov 11 731)	St. Lubovňa 3 878 (Louny 5 905)	8 799	1,12
Podíl rostl. produkce	%	47,7	Louny 65,4	Svidník 31,1 (Gottwaldov 33,1)	34,3	.
Zisk/ha	Kčs	2 168	Gottwaldov 9 972	Teplíce — 940	10 912	5,03
Rentabilita	%	11,5	Sokolov 29,1	Teplíce — 4,6	33,7	.
Ø měs. odměna na prac. (čistá)	Kčs	2 439	Dun. Streda 2 978 (Cheb 2 810)	Rožňava 1 963 (Přerov 2 304)	1 015	0,42

Výsledky podle okresů — v závorce uveden nejlepší, popř. nejhorší okres ČSR.
Relativní variační rozpětí vypočteno jako absolutní rozpětí: průměr v ČSSR.

okresů kolísaly v rozmezí 6,12 t (okres Prostějov) do 2,65 t (okres Rožňava), což dává variační rozpětí téměř 3,5 t. Z toho vyplývá, že výroba obilovin je podstatně intenzivnější v okrese Prostějov, tedy že pro jejich pěstování jsou zde dány nejvhodnější předpoklady. Avšak vzhledem ke společenským potřebám je nezbytné zabezpečovat tuto výrobu i v okresech s podstatně horšími přírodními podmínkami.

Stejná situace je i při výrobě dalších zemědělských plodin, kde také existují podstatné rozdíly ve výsledcích výroby. Přitom z hlediska diferenciací jsou největší rozdíly (relativní variační rozpětí) u výnosů sena z luk, kde rozdíl mezi nejlepším a nejhorším okresem představuje více než 9 t, což je téměř dvojnásobek průměrného hektarového výnosu ČSSR. Značně vysoká diferenciací je také ve výnosech cukrovky a brambor.

V živočišné výrobě dochází k postupné specializaci celých okresů na jednotlivé chovy. Jak vyplývá z údajů tab. IV, nejnižší stavy skotu na 100 ha zemědělské půdy má okres Teplice, ale okres Teplice patří k předním okresům z hlediska chovu prasat. Přitom právě v chovu prasat dochází k výrazné diferenciaci, od okresů, kde není téměř vůbec zastoupen (Čadca, Stará Lubovňa) až k okresům výrazně specializovaným na chov prasat (Dunajská Streda, Teplice, Prievidza, Považská Bystrica apod.). Proto také relativní variační rozpětí zde dosahuje vysoké hodnoty.

Poměrně značné rozdíly mezi jednotlivými okresy jsou i v užitkovosti. Variační rozpětí u průměrné roční dojivosti činí téměř 1800 l a u průměrné roční snášky 150 ks.

Vzhledem k předcházejícím skutečnostem dochází ke značné diferenciaci i v ekonomických ukazatelích. Například intenzita zemědělské výroby vyjádřená hrubou zemědělskou produkcí na 1 ha zemědělské půdy kolísá v rozmezí 24 809 Kčs (okres Dunajská Streda) až 6 688 Kčs (okres Rožňava). Podíl rostlinné produkce na hrubé zemědělské produkci je nejvyšší v okrese Louny (přes 65 %), zatímco v okrese Svidník, Čadca a Gottwaldov činí méně než jednu třetinu.

Vůbec největší variabilitu ze všech uvedených ukazatelů má zisk na 1 ha, kde variační rozpětí činí téměř 11 000 Kčs. Naopak nejmenší rozdíly jsou v ukazateli průměrné roční odměny, ale i zde je rozdíl mezi okresem s nejvyššími a nejnižšími průměrnými ročními odměnami (čistými) jednoho pracovníka více než 1000 Kčs.

Jak již bylo uvedeno, každý článek společenské výroby, a tedy i každý okres a v jeho rámci každý zemědělský podnik musí usilovat o zvyšování zemědělské produkce a o další růst efektivnosti zemědělské výroby. Každý tento článek musí také využívat všech rezerv, které ve svém hospodaření má. Velmi důležitým činitelem v tomto smyslu je právě racionální prostorové rozmístění zemědělské výroby, které by optimálně využívalo rozmanitých přírodních podmínek, jež v ČSSR existují.

SOUHRN

Důležitým předpokladem zvyšování objemu zemědělské produkce, snižování nákladů na jednotku produkce a zvyšování efektivnosti celé společenské výroby je racionální rozmístění zemědělské výroby. Základem pro toto rozmístění je maximální využití rozdílných přírodních podmínek. V Československu existují z hlediska zemědělské výroby velmi pestré půdně klimatické

podmínky, které vytvářejí široký rámec pro rozmístění zejména rostlinné výroby. Proto je důležité usilovat o vytvoření optimální struktury výroby vzhledem k těmto výrobním podmínkám a soustředit pěstování určitých plodin, výrobu určitého odvětví především do těch oblastí, kde jsou pro tuto výrobu nejvhodnější podmínky.

Problematika optimálního rozmístění rostlinné výroby se týká především těch plodin, které se dají pěstovat v několika výrobních oblastech. Jedná se zejména o obiloviny, luskoviny, řepku, len, brambory a píceiny na o.p. Dochází tedy postupně ke specializaci zemědělských podniků i celých oblastí na pěstování určitých plodin a na základě toho se snižuje počet podniků, které se danou výrobou zabývají (např. brambory nemá ve svém výrobním programu dnes 30 % zemědělských podniků).

Také pro rozmístění živočišné výroby musí být výchozím hlediskem využití přírodních podmínek, zejména u chovu skotu a ovcí. V živočišné výrobě existují také značné oblastní rozdíly. Podstatně vyšší hustota chovu skotu je v českých zemích než na Slovensku. Přitom až do roku 1980 se rozdíly mezi krajem s nejvyšší a nejnižší hustotou skotu neustále zvyšovaly. Po roce 1980 pak dochází ke snižování těchto rozdílů. Ovšem u výroby mléka a hovězího masa na 1 ha z.p. se rozdíly mezi jednotlivými kraji stále zvyšují. Chov prasat a drůbeže doznal v poválečném období rychlejší rozvoj na Slovensku, proto jsou zde vyšší stavy na 100 ha o.p. než v českých zemích.

Přírodní podmínky ovlivňují úroveň hospodaření i v jednotlivých okresech. Například hektarové výnosy obilovin podle okresů kolísaly v uvedeném období v rozmezí 2,65 až 6,12. Také užitkovost v živočišné výrobě je značně rozdílná. Celé okresy se postupně specializují na jednotlivé chovy hospodářských zvířat. Racionální rozmístění zemědělské výroby vystupuje do popředí zejména v souvislosti s prosazováním procesů koncentrace, specializace a integrace v ZPoK a je s nimi nerozlučně spojeno.

Došlo 4. 6. 1986

BRČAK J., Vysoká škola ekonomická, náměstí A. Zápotockého 4, 130 67 Praha 3

Analýza současného stavu rozmístění zemědělské výroby v ČSSR

Zeměd. Ekon., 33, 1987, č. 2, s. 135—148. — 4 tab., res. čes., rus., angl., něm.

rostlinná výroba, živočišná výroba, rozmístění, diferenciacie prostorová, struktura výroby, hustota zvířat, intenzita výroby, specializace, analýza, teoretické pojednání

Cílem příspěvku je charakterizovat prostorovou diferenciaci a rozmístění zemědělské výroby v ČSSR. Autor uvádí současný stav rozmístění rostlinné výroby, zabývá se rozmístěním osevních ploch obilovin, brambor, cukrovky, píenin na o. p., rozebírá rozdíly mezi jednotlivými kraji a výrobními oblastmi apod. Dále se zabývá rozmístěním živočišné výroby, porovnává hustotu zvířat v jednotlivých krajích ČSSR, uvádí oblastní rozdíly a směry budoucího rozmístění. Pozornost je věnována prostorové diferenciaci i z hlediska jednotlivých okresů.

БРЧАК Й., Экономический институт, náměsti A. Zápotockého 4, 130 67 Прага 3

Анализ современного положения размещения сельскохозяйственного производства в ЧССР

Zeměd. Ekon., 33, 1987, № 2, с. 135—148. — 4 табл., рез. чешск., русск., англ., нем.

растениеводство, животноводство, размещение, пространственная дифференциация, структура производства, плотность животных, интенсивность производства, специализация, анализ, теоретическое обсуждение

Цель данной статьи заключалась в характеристике пространственной дифференциации и размещения сельхозпроизводства в ЧССР. Автор приводит современное положение размещения растениеводства, занимается размещением посевных площадей под зерновыми, картофелем, сахарной свеклой, кормовыми на пашне, анализирует различия между отдельными краями и производственными областями и т. п. Далее он занимается размещением животноводства, сравнивает плотность животных в отдельных краях ЧССР, приводит областные различия и тренды будущего размещения. Уделяется внимание пространственной дифференциации с точки зрения отдельных районов.

BRČÁK J., Prague School of Economics, náměsti A. Zápotockého 4, 130 67 Praha 3

Analysis of the Contemporary State of Location of Agricultural Production in the CSSR

Zeměd. Ekon., 33, 1987, No. 2, pp. 135—148. — 4 tabs, summaries in cs, rus, en, de

plant production, animal production, location, space differentiation, structure of production, density of animals, production intensity, specialization, analysis, theoretical treatise

The aim of the contribution is to characterise the spatial differentiation and location of agricultural production in the CSSR. The contemporary location of plant production is described, distribution of the sowing areas of cereals, potatoes, sugar beet, fodder plants on arable land is treated, the differences between individual regions and production regions are analysed, etc. Further, we deal with the location of animal production, the density of animal stocks in particular regions of the CSSR is compared, regional differences and directives of future location are given. Attention is paid to the spatial differentiation also from the aspect of the districts.

BRČÁK J., Hochschule für Ökonomie, náměsti A. Zápotockého 4, 130 67 Praha 3

Analyse des gegenwärtigen Standes der Standortverteilung der landwirtschaftlichen Produktion in der ČSSR

Zeměd. Ekon., 33, 1987, Nr. 2, S. 135—148. — 4 Tab., Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

pflanz. Produktion, tier. Produktion, Standortverteilung, räuml. Differenzierung, Produktionsstruktur, Besatzdichte, Produktionsintensität, Spezialisierung, Analyse, theoretische Aspekte

Ziel der Arbeit ist es, die räumliche Differenzierung und die Standortverteilung der landwirtschaftlichen Produktion in der ČSSR zu charakterisieren. Der Autor legt den gegenwärtigen Stand dar in der pflanzlichen Produktion, er befaßt sich auch mit der Verteilung der Aussaatflächen von Getreide, Kartoffeln, Zuckerrüben und Futterpflanzen auf Ackerboden, untersucht die Unterschiede in den einzelnen Bezirken und Produktionsgebieten u. a. Weiter behandelt er die Verteilung der tierischen Produktion, vergleicht die Dichte in den einzelnen Bezirken der ČSSR und führt die Unterschiede an sowie die Richtungen der künftigen Standortverteilung. Aufmerksamkeit wird auch der räumlichen Differenzierung vom Gesichtspunkt der einzelnen Kreise gewidmet.

Adresa autora:

Ing. Josef Brčák, CSc., Vysoká škola ekonomická, nám. A. Zápotockého 4, 130 67 Praha 3

Zvyšování efektivnosti řízení patří ke klíčovým úkolům dneška. Opět to potvrdily i závěry XVII. sjezdu KSČ, stejně jako následně rozpracované úkoly v jednotlivých odvětvích národního hospodářství, zemědělsko-potravinářský komplex nevyjímaje.

V souvislosti se zvyšováním efektivnosti řízení jednotných zemědělských družstev a státních statků převažují až dosud zásahy a opatření týkající se řídicího subjektu, zejména pak samotného vedoucího pracovníka. V zájmu komplexnosti a cílevědomého a plánovitého vytváření podmínek nezbytných pro výraznější zvyšování účinnosti řízení je však třeba zabývat se i zbývajícími prvky řídicího mechanismu, tzn. řízeným objektem a relevantním prostředím.

Pro racionalizační a poradenskou práci jsou potom zvláště užitečné ty znaky a vlastnosti, které jsou příznačné pro podniky s dobrými až vynikajícími výsledky hospodaření. Takovému přístupu ovšem musí předcházet výzkum funkčně strukturálních předpokladů efektivní zemědělské výroby. Naše poslední poznatky v této oblasti naznačily, že některá odvětví zemědělského podniku hrají při racionalizaci jeho řízení významnější roli než odvětví jiná. Protože to platí zejména o přidružených a pomocných výrobcích, zaslouží si tato jejich úloha zevrubnější pozornost.

PŘEHLED DOSAVADNÍHO VÝVOJE

V rámci zemědělské výroby JZD a státních statků mají výjimečné postavení především přidružené, resp. doplňkové výroby. Přes poměrně složitý vývoj, kterým za dobu své existence prošly, staly se dnes organickou součástí hospodaření velké většiny zemědělských podniků. V současné době přibývají další a roste i počet státních statků a společných zemědělských podniků, které je zavádějí. V četných dalších případech se stávající kapacity těchto výrobní rozšiřují a zavádějí se výrobky či služby jiné.

Podnětem k tomu byla mimo jiné i úsporná a intenzifikační opatření, která v průběhu předchozího období vešla v platnost. Pro mnohé ze zemědělských podniků se tak stává rozvoj těchto výrobní jednou z možností, jak úplně nebo alespoň částečně kompenzovat náročné podmínky současného období.

O situaci v přidružených výrobcích byly věda i praxe průběžně informovány. Stalo se tak zejména poté, co vláda ČSR projednala v květnu 1976 zprávu Výboru lidové kontroly o výsledcích prověrky přidružené výroby a přijala usnesení č. 112/76 k odstranění zbývajících nedostatků.

Za příznivou byla označena skutečnost, že až na výjimky byl zcela zastaven nežádoucí trend minulých let. Příznačné pro něj bylo zejména nedodržování platných cenových a finančních předpisů, prodej pracovní síly a skryté formy soukromého podnikání.

Příznivý vývoj, jehož bylo krátce nato dosaženo umožnil, aby vláda ČSSR svým usnesením č. 106/77 vydala Zásady postupu při povolování a uskutečňování přidružené výroby jednotlivých zemědělských družstev. Jejich dodržování a vyhodnocování bylo pak každoročně sledováno. Publikovány byly i zkušenosti z přidružené výroby v zemích RVHP.

Současný postoj k provozování přidružené výroby JZD a vedlejší činnosti státních statků dokumentuje usnesení vlády ČSSR č. 84/83 o směrech dalšího rozvoje přidružené výroby. Vychází z pozitivního hodnocení současného zaměření i vývoje přidružené výroby a určuje vedle cílů také podmínky jejího provozování pro příští léta.

Poslední úpravou bylo nařízení vlády ČSSR č. 139/1985 Sb., které vešlo v platnost počátkem roku 1986. Zavádí se jím dodatkový odvod ze zisku u JZD s převažujícím podílem přidružených výrob. Jeho cílem je eliminovat určitá zvýhodnění plynoucí ze zisku z těchto činností.

Souhrnně lze však konstatovat, že soustředěným úsilím orgánů, organizací i zemědělských podniků se podařilo orientovat přidružené výroby potřebným směrem. V současné době jsou považovány za žádoucí a společensky prospěšné činnosti, které nejsou v rozporu s posláním zemědělských podniků. Jejich význam je spatřován zejména v celoročním využití pracovních sil, včetně osob se sníženou pracovní schopností, v efektivním zužitkování místních zdrojů surovin či materiálů, v zajištění společensky užitečných služeb atd. Za podstatný přínos je považován i efekt finanční.

Pomocné výroby mají v zemědělských podnicích tradici podstatně delší. Provozují se v každém družstvu či statku vzdor tomu, že jejich rentabilita není až dosud zaručena a jsou proto téměř vždy ztrátové (Pospíchal a kol. 1984, Klíma 1986 aj.). Přesto však z hlediska potřeb podniku jako celku jsou nezbytné.

V dalším textu používaný termín nezemědělské výroby zahrnuje v daném případě jak výroby pomocné a přidružené (doplňkové, vedlejší), tak i tzv. výroby ostatní. Důvodem tohoto zjednodušení je jednak skutečnost, že tato terminologie není dosud zcela přesně vymezena, jednak to, že v závislosti na objemu té které výroby lze jednou hovořit o pomocné a jindy u téže výroby již jako o výrobě přidružené. V rámci pomocné výroby lze totiž (podle zákona 122/75 Sb. o zemědělském družstevnictví) příležitostně, ojediněle či krátkodobě poskytnout práce a služby v objemu, který nepřesahuje 30 % objemu prací a služeb prováděných družstvem v jednom roce. I když se do tohoto objemu nezapočítává doprava zemědělských výrobků a potřeb, může být tento limit překročen pouze v případě, že se tyto práce a služby provozují již ne v rámci pomocné výroby, ale jako povolená přidružená výroba.

MATERIÁL A METODIKA

Výchozí hypotéza úlohy nezemědělských výrob v podniku byla formulována v návaznosti na ústavní úkol zabývající se rozbořem ekonomických činností zemědělských podniků a jejich začleňováním do organizačních jednotek (Pospíchal a kol. 1982). Naznačovala, že nezemědělská výroba má v podnikovém dění více rolí, než je v zemědělských podnicích i mimopodnikové sféře

běžně bráno v úvahu. Získává si tak postavení, které se často může od původního podstatně lišit. Lze mít rovněž za to, že novému postavení by měl odpovídat i přístup a podmínky, které pro svůj rozvoj potřebují.

Vlastní rozbor byl veden ve dvou základních rovinách – strukturální a funkční. V rovině strukturální nás zajímaly úrovně obsahu nezemědělských výrob a jejich začlenění v ekonomické, organizační a řídicí strukturu. V oblasti funkční bylo třeba určit role či očekávání, které zemědělské podniky se zřizováním a provozem nezemědělských výrob sledují. Zajímaly nás i vzájemné vazby mezi funkcemi nezemědělské výroby a jejich strukturálním uspořádáním.

Pojem funkce byl použit v pojetí, jak ji chápe Pszczolowski (1976), tzn. jako trvalé vymezení činností ve prospěch určitého celku, vybudovaného podle vzoru živého organismu.

Další pozornost byla soustředěna na organizační stránku procesu řízení, tzn. na to, co je příčinou toho, že některý systém je více způsobilý k plnění daných úkolů a je tedy snáze a efektivněji ovladatelný než jiný. Zajímalo nás, co umožňuje toto chování a co z něho činí z hlediska řízení uspořádaný (organizovaný) celek. V teoretické podobě se tato vlastnost systému (být řízen), projevuje takovými znaky, jakými jsou např. snadnost, obtížnost, manipulovatelnost atd. (Habr a Vepřek 1972). Bylo snahou zjistit praktickou podobu těchto vlastností. Celkově šlo o takové uspořádání podniku jako soustavy, které se projevuje určitostí chování jeho složek z hlediska žádoucího chování soustavy jako celku. Význam lze spatřovat v tom, že taková soustava musí vyhovovat daným podmínkám a má mít proto za určitých okolností také určité funkční vlastnosti (Schenk 1967). Podnik je tak chápán jako samoorganizující systém, v němž se dosahuje adaptace prostřednictvím přestavby vnitřních vazeb v závislosti na vnějších podmínkách jeho fungování (Kobrin-skij 1975).

Nezajímala nás proto ani tak nezemědělská výroba jako taková, jako úloha, kterou v podniku hraje. Bylo tudíž snahou poznat chování a tedy vlastnosti, pro něž je provozována. Vycházíme proto z definice chování jako množiny vlastností určitého systému (Habr a Vepřek 1972).

VÝSLEDKY ANALÝZY

Otázce efektivnosti řízení zemědělských podniků, jejíž podstatou je v našem případě věcná způsobilost družstev a statků adaptovat se na měnící se podmínky vnějšího prostředí, nebyla zatím věnována systematická pozornost. Bylo snahou zjistit, do jaké míry k tomu lze přispět účelnou volbou nezemědělské výroby.

Při hodnocení (Pospíchal a kol. 1984) bylo do rozboru zařazeno 22 zemědělských podniků, z toho 18 JZD a 4 státní statky. Jejich výměra se pohybovala od 1 380 do 15 991 ha z. p. S výjimkou jednoho JZD byla přidružená výroba odvětvím aktivním, se ziskem pohybujícím se od 2 Kčs do 10 378 Kčs/ha z. p. Celkově se podílela na zisku 75,45 %.

Naproti tomu pomocné výroby většinou (v 17 z 22 sledovaných podniků) vykazovaly ztrátu, a to od -62 do -3792 Kčs/ha z. p.

Organizačně byly přidružené výroby řazeny zpravidla do samostatných úseků, méně časté bylo jejich začlenění do úseku vnitropodnikových (technických) služeb, v jednom případě byla přidružená výroba součástí výroby živočišné.

V ekonomické struktuře převažovala přidružená výroba jako hospodářské středisko. Při malém rozsahu jako středisko nákladové, v případě rozsáhlé přidružené výroby jako středisko úsekové. Obdobně tomu bylo i u pomocných výrob.

Následně získané poznatky v rovině funkční lze potom shrnout takto:

Mezi prvními bývá zpravidla vždy prosazována (1.) ekonomická funkce nezemědělských výrob. Podnik zpravidla očekává, že budou významným finančním přínosem (někdy i devizovým), přičemž záměrem vždy je užít takto získané prostředky při rozšířené reprodukci rostlinné nebo živočišné výroby. Některé přední podniky plánují z nezemědělské výroby zisk vyšší než z výroby zemědělské. Často však také, alespoň dočasně, uvažují tak i v podnicích zařazených do intenzifikačního programu (vede je k tomu snaha co nejrychleji překlenout období hospodářské a sociální stagnace a vytvořit si tak lepší předpoklady pro rozšířenou reprodukci). Přehlédnout nelze ani vztah k rezervnímu fondu. Z tohoto pohledu jsou mezi atraktivními např. těžba nerostných surovin, zpracování některých zemědělských výrobků, popř. kovovýroba nebo elektronika a další. Naopak mezi méně atraktivními a často i ztrátové lze obvykle počítat činnosti stavební, opravárenské, skladování apod.

V úvahu se bere i související (2.) sociální funkce nezemědělské výroby. Promítá se nejen v dosahování plánované výše odměn, ale hlavně v možnosti využít prostředků a kapacit ve prospěch řešení sociálního programu podniku i volebních programů místních národních výborů. V takovém případě je přínosem hlavně práce zemních strojů, dopravy, řemeslníků. Zdá se také důležité, aby tyto možnosti využíval nejen podnik, ale aby byly přístupné i národním výborům v místě působení podniku a všem obyvatelům, včetně vlastních zaměstnanců. Očekávaným důsledkem je pak zejména stabilizace kvalitních pracovníků i pracovníků služeb, kteří bydlí v místě zemědělského podniku.

Nezemědělské výroby působí již celkem běžně i jako regulační složka pracovních sil. V důsledku toho umožňují, aby vedle členů nebo zaměstnanců se změněnou pracovní schopností zde byli zaměstnáni i řidiči, traktoristé i další, a opačně, aby v sezóně bylo možno důsledně využívat pracovníky nezemědělských výrob pro obsazování druhých resp. třetích směn a paralelních technologických linek při provádění sezónních prací. S výhodou lze také použít pracovníka z těchto výrob v případě náhrady za jiného, který náhle onemocněl, byl povolán na vojenské cvičení, nastoupil dovolenou atd.

Podobně je možno použít i techniky, jak mobilní, tak i některé stacionární. Zde je také cílem zvýšit koeficient jejího ročního využití. Pro zemědělský provoz znamená tedy dostatečně početná a kvalifikačně způsobilá nezemědělská výroba možnost využívat její funkce (3.) organizačně regulační.

Některé výroby, a z nich potom hlavně práce stavebních skupin (včetně montáží hromosvodů, vzduchotechniky atp.) a opravy techniky (hlavně výroba náhradních dílů a jejich renovace), plní v zemědělském podniku nezastupitelnou a velmi důležitou úlohu na úseku řiditelnosti výroby. Projevuje se tím, že zabezpečují trvalou provozuschopnost a spolehlivost použití budov, staveb a techniky. Tyto vlastnosti se údržbou a včasnými opravami upevňují a často i zlepšují a tím potlačují vlastnosti a stavy opačné a tedy nežádoucí (patří mezi ně např. i takové situace, jakými jsou havárie, požáry, zatopení nebo zcizení). Proto lze v daném případě hovořit o (4.) provozně stabilizační funkci nezemědělské výroby.

Vysokého stupně zhodnocení nezemědělské výroby dosahují tam, kde

svým zaměřením sehrávají (5.) funkci inovační. Jde o takový výrobní program, jehož důsledkem je vědeckotechnický pokrok v zemědělské výrobě. Příkladem takového zaměření je výroba netradičních zemědělských strojů, nářadí a přístrojů, ale také výroba krmných minerálních směsí, silážních přísad, pesticidů apod. Navíc příjemcem těchto inovací je potom nejen samotný podnik, ale i ostatní družstva a státní statky v okrese, kraji a mnohdy i republice. Příznivý dopad na rozvoj zemědělské výroby mají i doprovodné informace technologické povahy, které dávají novým opatřením v rostlinné a živočišné výrobě stále komplexnější charakter.

V zaměření nezemědělských činností se v poslední době také promítá náročnost stávajících podmínek rozvoje zemědělské výroby. Projevuje se mimo jiné i tím, že družstva a státní statky zařazují (nebo alespoň posilují) ve svých organizačních strukturách takové výroby, práce nebo služby, které jim usnadňují spolupráci s jinými zemědělskými nebo nezemědělskými podniky, při níž potom na základě kooperační smlouvy nebo jen prosté dohody o dělbě práce či jiné formě vzájemné užitečnosti a prospěšnosti dosahují cílů a prostředků jinou cestou jen obtížně dostupných (a někdy jinak zcela nedosažitelných). K této možno říci (6.) recipročně kompenzační funkci přispívají zpravidla ta odvětví nezemědělské výroby, která jsou téměř univerzálně potřebná či užitečná, avšak ne vždy právě snadno dosažitelná, protože pověřené organizace nebo podniky na jejich úplné zabezpečení stále ještě zcela nestačí. Mezi takovými najdeme hlavně provádění zemních prací, stavební řemesla, některé produkty dřevovýroby (hlavně truhlářské a tesařské výrobky nebo práce), produkty kovovýroby (součástky, náhradní díly, renovace, montážní práce aj.), popř. i další úzkoprofilové práce a služby.

Pokud jsou jejich kapacity dostatečné, pak díky těmto (event. dalším) výrobám získává podnik ve svém okolí výhodnější postavení či zázemí, které potom zhodnocuje při plnění svých rozvojových cílů v zemědělské výrobě. Výsledkem mohou být i patronátní dohody, smlouvy o spolupráci, účast na práci KRB, ale i neformální výpomoci nebo partnerská spolupráce v situacích pro některou ze stran kritických atp.

DISKUSE

Z uvedeného (a patrně ještě ne zcela úplného a vyčerpávajícího) výčtu funkcí je zřejmé, že nezemědělské výroby, byla-li jejich zaměření věnována patřičná pozornost, pomáhají zemědělskému podniku zajišťovat další finanční zdroje, stabilizovat a lépe si uspořádat podmínky vnitřního i vnějšího podnikového prostředí, snáze inovovat a doplňovat potřebné výrobní prostředky atp. Zjevný je proto i dopad nezemědělských výrob v oblasti efektivnosti, počínaje rentabilitou výroby a její intenzifikací a produktivitou práce např. konče.

Uvedené skutečnosti je proto možné shrnout myšlenkou, že nezemědělské výroby mohou být v současné době více než výrobou; mohou být jedním z nástrojů efektivního řízení zemědělských podniků.

Přesto, že za ideální by bylo možno považovat takový sortiment výrobků nebo předmětů činnosti, který pokrývá všechny odvozené funkce, lze zpravidla zatím v jednom a téže podniku dosahovat jen funkcí některých. Časté jsou i případy, kdy družstvo nebo státní statek naplňují jen jednu či dvě funkce. Mezi takové patří např. výroba zaměřená na výrobky z peří, textilních zbytků, přírodních materiálů, šití, sítotisk atd. Proto i přesto, že je možno předpoklá-

dat, že v konkrétních podmínkách má toto a podobné zaměření ve většině případů zatím zřejmě své oprávnění, je užitečné při rozšiřování starých nebo zakládání nových výrobních souvislostí zvážit a teprve potom rozhodnout.

Vzhledem k tomu, že každý zemědělský podnik může dosahovat všech zmíněných funkcí, je žádoucí zaměřit se hlavně na ty, které jsou z podnikového hlediska nejdůležitější. Ve většině případů k nim náleží dosahování ústřední řídicí úlohy, za níž je třeba mít řízení jeho vztahů vůči okolí (Habr a Vepřek 1972).

V této souvislosti není bez zajímavosti, že provedený rozbor naznačil i tendence ke kombinátním formám organizování v zemědělských podnicích. Až dosud jsme je znali především z oblasti průmyslu a byly charakteristické zejména pro utváření a upevňování velkých podniků. U nás je popsal např. Jirásek (1978).

Vedle zjevné diverzifikace, kterou nezemědělské výroby do činností JZD a státních statků přinášejí, jsou patrné jak snahy o doplňování či rozšiřování výrobního řetězce (vertikální kombinace), jmenovitě potom při finalizaci produkce (jde např. o výrobu vína, bramborových lupínek, sýrů aj.), tak také (a ty jsou častější) o zásahy příznačné pro kombinace horizontálního typu (zejména týkající se rozšířené reprodukce, resp. organizace vědeckotechnického pokroku v zemědělských podnicích). Lze také zaznamenat rostoucí mezipodnikovou spolupráci v přidružených a pomocných výrobních (hlavně v opravárenství, při výstavbě seníků, v elektronice). Týká se jak kooperace mezi zemědělskými podniky, tak i kooperace mezi zemědělskými a průmyslovými či jinými podniky. Zvyšování výroby se tak díky nezemědělským výrobám neděje již na principu stejnorodosti, ale zvyšováním kvalit jednotlivých odvětví či optimalizací jejich vzájemných proporcí.

Průvodním znakem se stávají i na to navazující a postupně zakládaná vědecko-výrobní sdružení, dvoustranné i vícestranné dohody o spolupráci a společně výrobě či alespoň další komplexní racionalizační brigády.

Společným jmenovatelem těchto trendů je zřetelná snaha zemědělských podniků stabilizovat na žádoucí úrovni, event. sledovat a účinněji ovlivňovat stále větší část podmínek své výroby. Pozitivním jevem jsou i další dopady, především pokud jde o omezování potřeby dalších mezičlánků a vytváření podmínek pro účinnější organizátorskou práci nadpodnikového článku řízení, zejména okresních a krajských zemědělských správ.

Při této příležitosti bylo rovněž možno poznat, že nezemědělské výroby ovlivňují i podnikovou strategii, a to jak její pasívní formy (výrazným podílem na přizpůsobování se JZD a státních statků existujícím vnějším podmínkám), tak také její formy aktivní, projevující se působením na mimopodnikovou sféru a spoluprací s ní. Tuto schopnost tradiční zemědělské výroby nemají a proto tento prostor nemohou obsadit. Z toho důvodu je role nezemědělské výroby v zemědělském podniku jen velmi obtížně zastupitelná.

I když lze některé činnosti v přidružené nebo pomocné výrobě považovat za přechodné, získané poznatky naznačují, že *nezemědělské výroby jsou jedním z významných nástrojů zemědělského podniku k optimalizaci podmínek vnějšího prostředí*. Jejich dopad tudíž nelze dost dobře zužovat na zisk nebo na kompenzaci sezónnosti zemědělské výroby. Za jinak stejných podmínek proto bude jejich zaměření obsahem i formou vždy odrazem souladu podnikových potřeb a mimopodnikové reality. Stojí proto za to tyto souvislosti sledovat, neboť *zlepšováním podmínek pro rozvoj nezemědělských výrob lze zlepšovat i podmínky pro podnikové řízení v zemědělské prvovýrobě*.

Je třeba také dodat, že uvedené funkce nejsou vždy ve svém působení konzistentní. Proto se mohou např. také navzájem vylučovat či alespoň omezovat, dosahování jedné neznamená vždy automaticky dosahování také druhé atp.

V praxi to dokazuje např. také oprávněnost a výhodnost víceodvětvových nezemědělských výrobníh. Zemědělský podnik jedním odvětvím řeší oblast zaměstnanosti a střídání pracovníků, jiným inovace a dalším třeba ziskovost. Zřejmě je proto i úzká, funkční návaznost pomocných a přidružených (doplňkových) i tzv. jiných výrobníh. Za užitečný lze mít proto i závěr, že *polyfunkční potřeby zemědělského podniku se snáze a účinněji naplňují při polyfunkčním (kombinátním) uspořádání jeho výroby.*

Ukázalo se však také, že k rozvoji nezemědělských výrobníh nemáme dosud vytvořeny všechny potřebné předpoklady. Z poznatků získaných při analýze této problematiky především vyplývá, že úsilí by bylo třeba zaměřit na věcné zajištění přidružených výrobníh. Významnou roli zde mohou sehrát (hlavně při zakládání nebo rozšiřování nezemědělských výrobníh) některé ekonomické nástroje, mezi jinými úvěr, úroková míra nebo zdanění. Bylo by proto prospěšné prověřit případné další možnosti podpory ze strany těchto prostředků.

Účelné by také bylo zvážit i diferencovaný přístup a případné preference těch přidružených výrobníh, které prokazatelně přinášejí i jiný než jen vnitropodnikový efekt (např. inovační nebo sociální jiným zemědělským či průmyslovým podnikům nebo národním výborům atp.). Podobné zvýhodnění nebo přinejmenším diferencované preference by zemědělské podniky uvítaly v případě krytí materiálových požadavků, popřípadě i potřebných pracovních sil. Zvláštní pozornosti si zaslouží i podmínky pro rozvoj nezemědělských výrobníh v zemědělských podnicích zařazených do intenzifikačního programu.

Za zvážení rovněž stojí i novelizace definice přidružené výroby, neboť § 13 zák. č. 122/75 Sb. o ní hovoří jako o činnosti provozované družstvem pro jiné organizace a občany, která není bezprostředně zaměřená na pomoc zemědělské výrobě... Přehodnocení přístupu by bylo na místě hlavně tam, kde přidružená výroba bezprostředně na pomoc zemědělské výrobě zaměřena je.

Orientaci v oblasti přidružených výrobníh i podnikovému řízení by rovněž prospěl řízený sběr informací. Zemědělským podnikům velmi chybí zprávy o nových možnostech v zaměření přidružených výrobníh, popřípadě o možnostech jejich případné inovace. Také údaje o cenových relacích, materiálech, technologiích, o situaci v nabídce nebo poptávce (včetně zahraniční) a další by zemědělským podnikům nepochybně prokázaly velkou službu.

Mnoho užitečného vykonaly v tomto směru programy a koncepce přidružených výrobníh. Příklady podniků i okresů, které je zpracovaly a postupují podle nich, je třeba mít pro ostatní za následováníhodné.

Bylo možno se však setkat i s řadou problémů a otevřených otázek. Patří mezi ně zaměstnávání sezónních pracovníků za každou cenu i na činnostech málo rentabilních, nevyužívání pracovníků nezemědělských výrobníh v zemědělské prvovýrobě, nízký stupeň koordinace a vzájemné spolupráce na úseku nezemědělských výrobníh, čerpání limitů event. bilancí na výrobky nebo služby určené jiným resortům atp.

Uvedené poznatky z oblasti vlivu nezemědělských výrobníh na řízení JZD a státních statků nejsou nezajímavé. Pro další závěry by však bylo nutno analyzovat rozsáhlejší soubor zemědělských podniků.

Racionální strukturální uspořádání zemědělského podniku z hlediska

řízení lze tedy chápat i v dalších souvislostech. Opakovaně se ukázalo, že *pro progresivně řízený zemědělský podnik dneška je možno mít za charakteristické, že ve své organizační struktuře akceptuje podmínky potřebné nejen pro vlastní zemědělskou výrobu, ale i pro řízení její reprodukce a rozvoje.*

Prostředkem k tomu může být nejen rozšiřování podnikových činností či zvyšování jejich počtu, ale především jejich cílevědomá volba. Společným dopadem je mimo jiné také zvyšování míry soběstačnosti v inovačním cyklu, jenž patří k hlavním formám přizpůsobování se podniku novým podmínkám. Jde i o situaci, která, je-li dobře zvládnutá, je významným přínosem i pro samotné řízení. Nezemědělské výroby mohou potom v tomto směru sehrát ještě významnější roli.

SOUHRN

Cílem příspěvku bylo poukázat na skutečnost, že přidružená, pomocná i tzv. ostatní výroba v zemědělských podnicích plní dnes i jiné úlohy nebo funkce, než je běžně bráno v úvahu. A to nejen ve sféře výroby, ale hlavně ve sféře řízení. Bylo provedeno jejich utřídění, stručná charakteristika a orientačně odvozeny funkce, které v zemědělském podniku plní.

V dané souvislosti byly popsány i trendy v organizaci nezemědělských výrob, které mj. signalizují uplatňování prvků kombinátní organizace v zemědělských podnicích. Bude proto vhodné se jimi napříště více zabývat.

V dané souvislosti bylo možno rovněž konstatovat, že novému postavení nezemědělských výrob zatím ne vždy zcela odpovídají existující podmínky a přístup, a to jak v prvovýrobě, tak i v mimopodnikové sféře. Proto by výzkum i řídicí praxe měly této oblasti věnovat i nadále zvýšenou pozornost.

Literatura

- JIRÁSEK, J.: Podniková organizace ve vývoji. Praha, Institut řízení 1978.
HABR, J. — VEPŘEK, J.: Systémová analýza a syntéza. Praha, SNTL 1972.
KLÍMA, J.: Ekonomika pomocných činností v jednotných zemědělských družstvech. Ekonomika poľnohospodárstva, 1986, č. 5.
KOBŘINSKI, N. J.: Základy ekonomické kybernetiky. Praha, Svoboda 1975.
POSPÍCHAL, J. a kol.: Charakteristika ekonomických činností v zemědělských podnicích a jejich začleňování do organizačních jednotek. [Dílčí zpráva.] Praha, ÚVSH 1982.
POSPÍCHAL, J. a kol.: Kritéria hodnocení ekonomické efektivity hospodaření vnitropodnikových organizačních jednotek a využití poznatků v rozhodovacích procesech. [Dílčí zpráva.] Praha, ÚVSH 1984.
PSZCZOŁOWSKI, T.: Pravidla účinného jednání. Praha, Mladá fronta 1976.
SCHENK, Z.: Organizační modely. Praha, Svoboda 1967.

Došlo 23. 1. 1986

LEBEDA P., Ústav pro vědeckou soustavu hospodaření, oblastní stanice, 350 02 Cheb

Неземледельские výroby jako фактор эффективности řízení

Zeměd. Ekon., 33, 1987, č. 2, s. 149—158. — lit. 8, res. čes., rus., angl., něm.

státní statky, JZD, SZP, nezemědělská výroba, efektivnost, analýza, teoretické pojednání

V náročných podmínkách 8. pětiletého plánu se stává aktuální problematika způsobilosti jednotlivých zemědělských družstev, státních statků a společných zemědělských podniků adaptovat se na měnící se situaci ve vnějších podmínkách. Analýza ukázala, že významnou roli v tomto směru mohou sehrát i jejich nezemědělské výroby. Neplní totiž jen úlohy výrobní, ale i další. Jsou-li správně voleny, stávají se také důležitým nástrojem efektivnosti řízení zemědělského podniku. Příspěvek tyto možnosti blíže charakterizuje.

ЛЕБЕДА П., Институт научной системы ведения хозяйства, Областная станция, 350 02 Хеб

Несельскохозяйственное производство как фактор эффективности управления

Zeměd. Ekon., 33, 1987, № 2, с. 149—158. — лит. 8, рез. чешск., русск., англ., нем.

госхозы, ЕСХК, межхозяйственные предприятия, несельскохозяйственное производство, эффективность, анализ, теоретическое обоснование

В трудных условиях 8 пятилетки актуальной становится проблематика состоятельности единых сельскохозяйственных кооперативов, госхозов и межхозяйственных предприятий приспосабливаться к меняющемуся положению во внешних условиях. Анализ показал, что важную роль в этом направлении могут сыграть и их несельскохозяйственные производства, т. е. не выполняются не только производственные задачи, но и другие. Если же они выбраны правильно, они становятся важным механизмом эффективности управления сельскохозяйственным предприятием. Данная статья подробно характеризует эти возможности.

LEBEDA P., Institute for the Scientific System of Farming, Regional Station 350 02 Cheb

Non-agricultural Production as a Factor of Management Efficiency

Zeměd. Ekon., 33, 1987, No. 2, pp. 149—158. — refs 8, summaries in cs, ru, en, de

state farms, co-operative farms, joint agricultural enterprises, non-agricultural production, efficiency, analysis, theoretical treatise

In the demanding conditions of the 8th Five-Year Plan period, the problem of adaptability of co-operative farms, state farms and joint agricultural enterprises to the changing situation in outer conditions is nowadays of great importance. It followed from an analysis that an important role in this direction might be assigned to their non-agricultural production. It carries out not only production tasks, but also many others. If they are correctly selected, they also become an important tool of the effectiveness of management of an agricultural enterprise. These possibilities are characterized in greater detail in this contribution.

Nichtlandwirtschaftliche Produktion als Faktor der Leitungseffektivität

Zeměd. Ekon., 33, 1987, Nr. 2, S. 149—158. — Lit. 8, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

Staatsgüter, LPG, gemeinsame Landwirtschaftsbetriebe, nichtlandw. Produktion, Effektivität, Analyse, theoret. Aspekte

Unter den anspruchsvollen Bedingungen des 8. Fünfjahrplans wird die Problematik der Fähigkeit der einzelnen Landwirtschaftsbetriebe aktuell, wie sie sich der verändernden Situation bei den äußeren Bedingungen anpassen. Das gilt auch für die Staatsgüter und gemeinsamen Landwirtschaftsbetriebe. Eine Analyse zeigte, daß eine bedeutende Rolle hierbei die nichtlandwirtschaftliche Produktion spielen kann. Sie erfüllt nicht nur eine Produktionsrolle. Wenn diese richtig gewählt ist, kann sie zum wichtigen Instrument für die Effektivität der Leitung des Landwirtschaftsbetriebs werden. Im Beitrag werden diese Möglichkeiten näher erläutert.

Adresa autora:

Ing. Petr Lebeda, CSc., Ústav pro vědeckou soustavu hospodaření, oblastní stanice, třída
ČSSP 30, 350 02 Cheb

V naší republice se v posledních letech výroba brambor (až na neúrodu v roce 1980) stabilizovala na úrovni 3,7 mil. až 4 mil. tun. Tato produkce v podstatě plně kryla potřebu brambor konzumních, průmyslových i sadby. Výjimku tvoří nejranější konzumní brambory, dodávané na trh zpravidla do 20. června, které je nutno dovážet ročně v rozsahu cca 10–15 tis. tun (tj. 1 % z celkového množství konzumních brambor).

Pro léta 8. pětiletky rozpočtují MZVŽ republik plochu brambor ve výši 190 tis. ha, z toho 162 tis. ha u zemědělských podniků socialistického sektoru. Tato výměra při dosažení průměrného hektarového výnosu 19,5 t by měla vytvořit předpoklady pro roční výrobu 3 700 tis. t brambor.

Celkové uvažované zdroje brambor vedle zajištění potřebné sadby umožní roční nákup 1 400 tis. t brambor, z toho cca 150 tis. t raných konzumních, 750–800 tis. t pozdních konzumních a 450–500 tis. t pro průmyslové zpracování (včetně krmných směsí). U části brambor pro průmyslové zpracování se počítá i v příštím období, že bude zajišťována z odpadů po třídění brambor konzumních a sadbových.

Předpokládané rozdělení produkce brambor vyrobených socialistickými podniky do fondů spotřeby (podle Programu intenzifikace... 1984):

– rané konzumní brambory	150 tis. t
– ostatní konzumní brambory	750–800 tis. t
– průmyslové vě. brambor do krmných směsí	450–500 tis. t
– sadbové brambory	690–730 tis. t
– naturální (pro pracující JZD a státních statků)	140 tis. t
– celkem	180–220 tis. t
– netržní a odpadní brambory	825–890 tis. t

U drobných pěstitelů a jednotlivě hospodařících rolníků se předpokládá výroba v rozsahu 300–400 tis. t na ploše cca 20 tis. ha (Návrh... 1985).

S ohledem na kolísání výnosů v našich výrobních podmínkách je navrhovaný rozsah výroby nezbytný. Případné přebytky z vyšší sklizně brambor v některých letech lze zhodnotit jak zpracováním na škrob nebo líh, tak i v živočišné výrobě.

MATERIÁL A METODY

Experimentální zjišťování rezerv a ztrát v zemědělské prvovýrobě

Všechny dosud uváděné údaje o ztrátách a rezervách byly na všech úsecích pěstování brambor většinou odhadovány buď kvalifikovaným odhadem, nebo

přepočítávány z jednotlivých laboratorních, poloprovozních nebo provozních pokusů na celostátní úroveň.

Z tohoto důvodu bylo přistoupeno ke komplexnějšímu rozboru rezerv při pěstování brambor pomocí matematicko-statistických metod na základě podkladů z technologických karet brambor za 24 bramborářských okresů v ČSR. Technologické karty byly vyplněny v zemědělských podnicích v roce 1983 v rámci agrobiologické kontroly stolních a průmyslových brambor, organizované VŠÚB v Havlíčkově Brodě. Karty byly dále statisticky zpracovány na VŠZ Praha na počítači EC 1030. Údaje z karet reprezentují plochu přes 19 032 ha (1 076 sledovaných porostů), což představuje 14,8 % plochy brambor v ČSR (Kašánková a kol. 1985). Průměrná velikost porostu byla 17,7 ha. Na těchto pozemcích bylo sklizeno celkem 416 801 t brambor při průměrném hektarovém výnosu 21,9 t. Ve všech kartách bylo celkem vyhodnoceno 38 faktorů ovlivňujících výnos.

Úkolem bylo zjišťování významnosti rozdílů mezi výsledky (většinou výsledného ukazatele, jako hektarový výnos apod.), které vznikly podle sledovaných třídících kritérií. K tomu bylo použito *t*-testu a ve většině případů analýzy rozptylu, protože se jednalo většinou o více třídících kritérií.

Velmi významné bylo také posuzování závislosti výsledných ukazatelů, jako je např. hektarový výnos, na sledovaných kvantitativních znacích pomocí korelační a regresní analýzy. V první fázi byly vypočítány jednoduché párové závislosti a po vytypování nejdůležitějších faktorů (podle hodnoty korelační charakteristiky) byly počítány vícenásobné regresní funkce, které více odpovídají skutečnosti z hlediska současného působení všech uvažovaných faktorů. Každý vztah byl modelován celou řadou funkcí, aby bylo možno vybrat nejlepší funkci.

VÝSLEDKY A DISKUSE

V tab. I jsou uvedeny agroekologické faktory a pěstitelská opatření, která významnou měrou ovlivňují výnosy brambor. Statisticky zpracovaná šetření, získaná z provozních ploch ze zemědělských podniků, byla konfrontována s výsledky výzkumných šetření a se zásadami racionální výroby brambor. V tab. I a II je uvedeno 14 vybraných ukazatelů, které se statisticky významnou měrou podílejí na hektarových výnosech. Faktory, které neovlivnily průkazně výnos, nejsou uvedeny a vyhodnoceny v uvedených tabulkách, nýbrž jsou pouze slovně komentovány v následujícím vyhodnocení výsledků.

Použití statistických metod se ukázalo ve většině případů velmi vhodné, zejména vzhledem k rozsáhlosti sledovaných souborů. Např. analýza rozptylu umožnila zcela jasně určit, jak jsou výnosy ovlivněny způsobem ošetření, agrotechnickými dávkami hnojení, způsobem sklizně a mnoha jinými faktory.

Při sledování vlivu odrůd se ukazuje, že se ve výnosu průkazně nelišily odrůdy s různou délkou vegetační doby. Neprůkazně nižší výnosy raných odrůd lze vysvětlit vývojem povětrnostních podmínek v roce 1983, kdy rané odrůdy předčasně dozrály. Tento výsledek podporuje argumenty pro větší rozšíření poloraných až polopozdních odrůd na úkor pozdních, kde se musí čekat na pozdní vyžrání hlíz a dochází ke ztrátám na výnosu i kvalitě posunutím sklizně do povětrnostně nepříznivých podmínek. V našem souboru byla nejvíce zastoupena tradiční odrůda Radka (téměř 30 % sledovaných porostů) jež se průměrným hektarovým výnosem 22,4 t zařadila mezi nejvýnosnější

I. Vliv agrotechnických faktorů a pěstitelských opatření na výnos brambor

Číslo	Znak	Třídící kritéria	Procento osázených ploch	Výnos podle třídícího kritéria v t/ha	Zvýšení (+) snížení (-) výnosu nad $\bar{x}$ výnos 21,9 t/ha
1	odrůda	Resy	6,9	20,6	-1,3
		Ostara	2,8	21,9	-
		Astra	1,4	24,3	+2,4
		Radka	29,9	22,4	+0,5
		Karin	3,6	18,3	-3,6
		Nora	13,9	23,8	+1,9
		Blaník	12,5	20,2	-1,7
		Boubín	3,5	23,7	+1,8
		Kamýk	4,8	24,7	+2,8
		ostatní	20,4	20,5	-1,4
2	podmítka	provedena	91,1	22,2	+0,3
		neprovedena	8,8	18,6	-3,3
3	hnojení hnojem	neuvedeno	1,3	15,3	nehodnoceno
		na podzim	90,0	22,1	+0,2
		na jaře	8,6	20,7	-1,2
4	zelené hnojení	použito	22,0	25,1	+3,2
		nepoužito	78,0	20,9	-1,0
5	chemické ošetření proti pýru	ošetřeno	9,0	24,2	+2,3
		neošetřeno	91,0	21,5	-0,4
6	dávka N v kg/ha	do 60	0,4	13,8	-8,1
		60—80	6,4	18,0	-3,9
		80—100	24,5	21,4	-0,5
		100—120	36,8	23,2	+1,3
		120—140	26,7	21,7	-0,2
		nad 140	5,2	20,0	-1,9
7	termín výsadby	do 10. 4.	1,2	18,1	-3,8
		11.—20. 4.	9,8	19,0	-2,9
		21.—30. 4.	49,2	22,3	+0,4
		1.—10. 5.	34,9	22,2	+0,3
		10.—15. 5.	3,6	19,2	-2,7
8	přezimování sadby	neuvedeno	1,6	28,4	nehodnoceno
		dobře	87,5	22,1	+0,2
		špatně	10,9	16,8	-5,1
9	ošetření herbicidy proti plevelům	provedeno	56,4	23,2	+1,3
		neprovedeno	43,6	20,1	-1,8

Číslo	Znak	Třídící kritéria	Procento osázených ploch	Výnos podle třídícího kritéria v t/ha	Zvýšení (+) snížení (-) výnosu nad Ø výnos 1,9 t/ha
10	zaplevelenost	malá střední velká	82,2 17,2 0,6	22,0 21,3 15,5	+0,1 -0,6 -6,4
11	počet postřiků proti plísni	0 1 2 3 4 5 6	0,7 3,7 20,5 40,1 26,5 8,3 0,2	17,0 16,7 17,8 24,2 22,5 20,7 22,5	-4,9 -5,2 -4,1 +2,3 +0,6 -1,2 +0,6
12	předčasné ukončení vegetace	neuvedeno provedeno neprovedeno	0,9 36,1 62,8	21,5 25,3 19,9	nehodnoceno +3,4 -2,0
13	druh sklizně	neuvedeno ručně kombajnem	1,1 21,9 76,9	15,2 22,1 21,9	nehodnoceno +0,2 -
14	dodatečný sběr brambor	neuvedeno proveden neproveden	0,4 87,0 12,5	16,1 22,4 18,1	nehodnoceno +0,5 -3,7

stolní odrůdy. Salátová odrůda Karin výnosově příliš neuspokojila, ovšem byla v souboru velmi málo zastoupena. U průmyslových odrůd stojí za povšimnutí výnos polopozdní odrůdy Boubín, která předčila naši dosud nejrozšířenější pozdní odrůdu Blaník.

Vliv stupně množení na výnos brambor je zčásti zkreslen faktem, že jednotlivé množitelné stupně byly v souboru nerovnoměrně zastoupeny (např. stupeň S_1 četnost 1 z 1050 hodnocených případů). Proto při hodnocení výsledků analýzy rozptylu nebyly zjištěny podstatné rozdíly mezi variantami. U kvalitativních stupňů E, OR, P, BP je patrný sestupný trend ve výnosech směrem k nižším stupňům použité sadby. Dále výsledky ukazují, že u 46 % sledovaných porostů nebyl dodržen technologický požadavek – používat biologicky hodnotnou sadbu alespoň stupně Originál.

Plocha honu ovlivnila neprůkazně výnos hlíz. Z rozboru vyplývá, že ve sledovaném souboru byla největší četnost ve skupině velikosti do 20 ha (66 % porostů), zatímco racionální technologie požaduje velikost honů nad 30 ha (nebo blokaci), aby mohly být plně využity velkovýrobní postupy v pěstování brambor. Náš výsledek potvrzuje správnost tohoto požadavku i z hlediska výnosového, neboť nejvyššího výnosu bylo dosaženo v kategorii 50–75 ha.

II. Modelové vyhodnocení hlavních příčin redukce výnosu brambor v ČSR podle výsledku analýzy rozptylu

Znak	Třídící kritérium	Procento plochy s redukcí	Celková plocha zjištění v ha	Pokles výnosu proti průměru v t/ha	Celkové rezervy a ztráty v t	Ekonomické vyčíslení celkových ztrát v tis. Kčs	Procento z celkových ztrát a rezerv
Podmítka	neprovedena	8,8	1 675	3,3	5 528	6 910	4,6
Hnojení hnojem	na jaře	8,6	1 637	1,2	1 964	2 455	1,6
Zelené hnojení	nepoužito	78,0	14 845	1,0	14 845	18 556	12,3
Chemické ošetření proti pýru	neošetřeno	91,0	17 319	0,4	6 928	8 660	5,7
Dávka N kg/ha	80—100	24,5	4 663	0,5	2 332	2 915	1,9
	120—140	26,7	5 082	0,2	1 016	1 270	0,8
Termín výsadby	do 20. 4.	11,0	2 093	2,9	6 046	7 558	5,0
	po 10. 5.	3,6	685	2,7	1 850	2 312	1,5
Přezimování sadby	špatné	10,9	2 074	5,1	10 574	13 218	8,7
Ošetření herbicidy proti plevelům	neprovedeno	43,9	8 298	1,8	14 936	18 670	12,4
Zaplevelenost	střední	17,2	3 274	0,6	1 964	2 454	1,6
Počet postřiků proti pláni	0—2	24,9	4 739	4,3	20 310	25 388	16,8
Předčasné ukončení vegetace	neprovedeno	62,8	11 952	2,0	23 904	29 880	19,8
Dodatečný sběr brambor	neproveden	12,5	2 379	3,7	8 802	11 003	7,3
Celkem					120 999	151 249	100,0

Podmínka kladně ovlivnila výnos, což lze vysvětlit tím, že se snížil zaplevelení v následujícím roce a rovněž se vytvoří podmínky k udržení strukturního stavu půdy i optimálního hospodaření s půdní vláhou. V našem souboru byl respektován tento technologický požadavek v 91 % případů, což svědčí o tom, že některé podniky tento důležitý intenzifikační faktor dosud podceňují.

Doba hnojení hnojem patří mezi významné faktory, ovlivňující výnos brambor. Na plochách hnojených na jaře poklesl výnos v průměru o 1,4 t/ha proti plochám vyhnojeným na podzim. Přitom zásada vyhnojení všech ploch hnojem na podzim nebyla dodržena v 9 % případů.

Výsledky dosažené v roce 1983 neprokázaly příznivý vliv podzimního hnojení P_2O_5 na výnos brambor. U 62,4 % porostů, kde byla dodržena tato zásada, bylo dosaženo neprůkazně nižšího průměrného výnosu než u ostatních porostů. Na tomto technologickém požadavku je však nutno trvat, s výjimkou hnojení superfosfátem na silněji kyselých půdách (možná jarní aplikace).

Zelené hnojení bylo použito na 22 % ploch, kde byl zjištěn výnos vyšší o 4,2 t/ha než na pozemcích bez zeleného hnojení. Rozdíl mezi průměry je statisticky významný. Zemědělská praxe by měla více využívat zeleného hnojení formou podsevů i strništních meziplodin, a to nejen při nedostatku statkových hnojiv. Chemické ošetření proti pýru příznivě ovlivnilo výnos 9 % porostů, kde bylo použito. Lze je považovat za důležité opatření při kalamitním rozšíření pýru tam, kde nebyly s dostatečnou účinností provedeny agrotechnické zásahy.

Kvalita zpracování půdy před výsadbou má pozitivní vliv na výnos. U více než 2/3 porostů předcházela výsadbě dobrá příprava, což se kladně projevilo na výnosu (proti plochám s průměrnou a zvláště špatnou přípravou půdy). Pro zbylou třetinu podniků však zůstalo v roce 1983 dodržení tohoto samozřejmého technologického požadavku rezervou pro zvýšení výnosu. Zde je však třeba upozornit, že zpracování půdy pro brambory zejména při jarní přípravě je závislé na vybavenosti zemědělského podniku příslušným strojním zařízením.

Dávky dusíku zvyšovaly výnosy až do hladiny 120 kg N/ha; při vyšších dávkách výnos mírně klesal. Přitom některé podniky dosud přehnojují dávkami nad 140 kg N/ha (v našem souboru 56 % porostů), což zvláště při nedokonalé aplikaci s pásovým překrýváním může negativně ovlivnit stolní hodnotu, trvanlivost i vyzrálост hlíz u konzumních brambor a snižovat škrobnatost průmyslových brambor.

Zajímavé údaje jsme zjistili u hnojení fosforečnými hnojivy. Nejvyššího výnosu bylo dosaženo při relativně nízké dávce 100 – 150 kg P_2O_5 /ha (dávkami v tomto rozmezí bylo hnojeno 41 % porostů). Technologický požadavek používat předzásobního hnojení fosforečnými hnojivy, který má své opodstatnění ve snížení nebezpečí případného přehnojení dusíkatými hnojivy a v podpoře mikroorganismů v půdě, nemůže při klesajícím objemu dodávek fosforečných hnojiv zemědělská praxe v široké míře respektovat.

U draslíku byla nejvyšší úroveň výnosů zjištěna při vysoké intenzitě hnojení – nad 200 kg K_2O /ha. Celkově je však možno říci, že při různých hladinách P a K jsou výnosy dosti rozkolísané a nepodařilo se nám postihnout žádnou průkaznou závislost.

V použití nakoupené a vlastní sadby jsme nezjistili průkazný vliv na výnos. Protože je na základě výzkumných poznatků mnohokrát ověřených v praxi prokázáno, že nakoupená sadba dává vyšší výnosy než sadba vlastní,

zaměříme se v další etapě na prověření našich výsledků, jejichž příčiny zatím nedokážeme spolehlivě objasnit.

Použití „dobře přezimované sadby“ mělo průkazně kladný vliv na výnosy. Porosty z této sadby poskytly průměrný výnos o 5,3 t/ha vyšší v porovnání s porosty ze špatně přezimované sadby. Špatně přezimovaná sadba infikovaná skládkovými chorobami zvyšuje riziko mezerovitosti porostů a tím i výnosové deprese, neboť brambory nemají autoregulační schopnost. Tento faktor představuje významnou rezervu pro zvyšování výnosů, o čemž svědčí fakt, že 11 % porostů bylo založeno z nekvalitní, špatně přezimované sadby.

Z hlediska vlivu přípravy sadby poskytla nejvyšší výnos sadba biologicky nepřipravená. Potvrdil se známý poznatek, že porost z neprobuzené sadby může za určitých okolností, zejména za předpokladu dostatečně dlouhé vegetační doby, překonat ve výnosu porosty ze sadby předklíčené nebo narašené. V extrémně suchém roce 1983 byla řada porostů z biologicky připravené sadby (zvláště rané odrůdy) „desikována suchem“ a předčasně ukončila vegetaci, zatímco méně vyvinuté porosty z neprobuzené sadby (zvláště pozdní odrůdy) využily srpnových srážek k obnovení růstu se všemi důsledky — vyšší výnos, ale i značný podíl nevyzrálých a zmlazených hlíz. Pro praxi stále platí zásada využívat v maximální míře předností biologicky připravené sadby pro zakládání porostů brambor. Ve sledovaném souboru porostů byl tento požadavek dodržen jen v 39,5 % případů.

Výsledky analýzy rozptylu neprokázaly nezbytnost moření sadby před výsadbou. Lze to vysvětlit tím, že jsme hodnotili větší počet odrůd s různou odolností proti kořenomorce bramborové. Přitom jsme nezjišťovali, do jaké míry bylo provedeno moření sadby odrůd náchylných ke kořenomorce (zejména Resy, Radka, Boubín, Juliver, Kera), které tento zásah vyžadují, a eventuálně u odrůd odolných.

Z hlediska kvality sázení bylo dosaženo vyššího výnosu při průměrné kvalitě než při kvalitě dobré. Nelogický výsledek je zřejmě způsoben subjektivním přístupem agronomů k hodnocení úrovně tohoto prvku a nelze jej tudíž považovat za směrodatný. U 84,6 % porostů byla hodnocena kvalita sázení jako dobrá, u 12,1 % jako průměrná a jen v 1,9 % případů jako špatná.

Z hodnocení postupných termínů výsadby je možno vyvodit závěr, že nedodržení agrotechnického termínu snížilo výnos. Lze to dokumentovat snížením výnosu o 3,1 t/ha u porostů, které byly vysázeny 10. — 15. 5., proti pokusům s výsadbou 20. — 30. 4. Výsledky z praxe v tomto případě potvrdily známý poznatek, že včasná výsadba představuje významný intenzifikační prvek při výrobě brambor, neboť umožňuje dřívější nasazování hlíz a tak prodlužuje období jejich růstu, čímž podporuje vyšší výnos.

Počet proorávek naslepo (0, 1, 2) — u tohoto znaku nebyly zjištěny statisticky významné rozdíly z hlediska vlivu těchto tří sledovaných variant na výnos. Podle našeho názoru byl vliv počtu proorávek zčásti eliminován dalšími faktory, které s ním působí na výnos ve vzájemné interakci.

Ošetření herbicidy statisticky průkazně zvýšilo výnos. Zvýšení činilo 3,1 t/ha proti neošetřeným porostům, což lze vysvětlit kvalitním odplevelením. Přesto nelze považovat aplikaci herbicidů za paušální opatření v boji s pleveli v porostech brambor, ale je třeba počítat s jejich využitím na zaplevelených pozemcích, hlavně v letech, kdy pro vyšší půdní vlhkost nelze provádět kvalitní kultivaci. V takovém případě jsou herbicidy důležitým intenzifikačním faktorem, ovšem za předpokladu využití preemergentních a pouze selektivních přípravků, které nesnižují výnos ani kvalitu brambor. Tyto

argumenty by měly být respektovány při distribuci přípravků, neboť zemědělské podniky zaměřené na výrobu brambor mnohdy postrádají nezbytné množství účinných selektivních herbicidů typu Topogard.

Počet kultivačních zásahů — výsledky v tomto sledovaném znaku jsou velmi rozkolísané a platí zde zřejmě obdobné vysvětlení, jako v případě počtu proorávek naslepo — tj. částečná eliminace vlivu různého počtu kultivačních zásahů na výnos dalšími spolupůsobícími faktory.

Na tomto místě považujeme za nutné upozornit na závažný problém v oblasti MTZ — že proces kultivace porostů brambor trpí nedostatkem vhodného kultivačního nářadí zejména do řádků 75 cm (Zabezpečení...1984).

Nahrnování jako důležitý kultivační zásah, který má značný význam pro usnadnění kombajnové sklizně, snížení podílu nazelenalých hlíz i ochranu proti plísni bramborové, proti očekávání ovlivnilo výnos negativně. U 91,3 % porostů, kde bylo provedeno, bylo dosaženo nižšího průměrného výnosu než na 8,5 % ploch bez nahrnování. Možnou příčinou tohoto překvapivého zjištění je nedodržení optimálního termínu provedení.

Počet rostlin na hektar jako základní výnosotvorný prvek u brambor kladným způsobem ovlivnil výnos. Projevila se výrazně vzestupná tendence výnosů se zvyšujícím se počtem rostlin. V námi sledovaném souboru je tento trend zvláště výrazný a směrodatný v intervalu 40–55 tis. rostlin/ha, neboť sem náleží rozhodující většina porostů. Podle našich zjištění byl v počtu rostlin na hektar splněn nebo překročen technologický požadavek v 88,4 % případů.

Vliv stupně zaplevelení se projevil jako důležitý faktor ve vztahu k výnosu. Se stoupajícím zaplevelením porostů se výnos značně snižoval. Snížení na plochách s velkým zaplevelením ve srovnání s porosty s malým zaplevelením činilo v průměru za soubor 6,5 t/ha. Snížení v porostech se střední zapleveleností v konfrontaci s porosty s malým zaplevelením činilo v průměru za soubor 0,7 t/ha. Malá zaplevelenost byla zjištěna v 82,2 % případů, střední v 17,2 % a velká v 0,6 % sledovaných porostů.

Počet postřiků proti plísni bramborové dosáhl v průměru za celý soubor hodnoty 3,1 a naprostá většina porostů byla v roce 1983 s nižším infekčním tlakem plísně ošetřována dvakrát až čtyřikrát. Nejvyššího výnosu bylo docíleno při třech ošetřeních. Při větším počtu postřiků (od 4 do 6) výnos neprůkazně klesal, což může souviset např. s nedodržením signalizovaných termínů ochrany proti plísni přípravky s preventivním účinkem. Menší počet postřiků než tři se ukázal i v roce 1983 s nižším infekčním tlakem jako nedostatečný a průkazně snížil výnos u 24,9 % porostů. Potvrdilo se, že intenzivní ochrana porostů proti plísni fungicidními přípravky je významným intenzifikačním faktorem, rozhodujícím o konečném efektu výroby brambor.

Druh sklizně (ručně, kombajnem) výnos významně neovlivnil. Do výsledků se však promítají dodatečné sběry po hlavní sklizni.

Dodatečné sběry jsou přímou rezervou ve výrobě brambor. Nejsou-li provedeny, znamená to nižší produkci. V našem souboru porostů byl zjištěn na plochách s provedeným dosběrem výnos vyšší o 4,2 t/ha. Podle údajů VŠUB je přibližná hranice rentability pro zemědělský podnik při jednom sběru 0,8 t/ha, při dvou sběrech 1,7 t/ha. Přesto ve 12,4 % případů zůstala tato rezerva pro zvýšení výnosů nevyužita.

V další části práce bylo provedeno modelové ekonomické vyhodnocení ztrát u brambor ve sledovaném souboru (tab. II). Při výpočtu ztrát bylo uvažováno s průměrnou nákupní cenou brambor I. a II. třídy při dodávkách do 31. 10. (1250 Kčs/t). Veškeré ztráty a nevyužité rezervy v tunách a v Kčs

byly vztaženy k průměrnému výnosu souboru, který činil 21,9 t/ha. Z modelové tabulky vyplynulo, že celkové ztráty a rezervy na ploše 19 032 ha byly vyčísleny na 120 999 t, což představuje 6,36 t/ha. Tato hodnota představuje celkově teoreticky možné zvýšení výnosu o 29 %, tj. na 28,3 t/ha. Z celkového ekonomického vyhodnocení vyplynulo, že nejvíce ovlivnily výnosy tyto prvky redukce:

- neprovedení podmítky a hnojení na jaře,
- nepoužití zeleného hnojení a hnojení na jaře,
- neprovedení chemického ošetření proti pýru,
- předčasný a pozdní termín výsadby,
- založení porostů ze špatně přezimované sadby,
- zaplevelení porostů v důsledku neprovedení ošetření herbicidy,
- nedostatečný počet postřiků fungicidy proti plísni bramborové,
- neprovedení ručních dosběrů po hlavní sklizni.

ZÁVĚR

Výsledky zjišťování hlavních příčin redukce výnosové schopnosti brambor vycházejí z velmi rozsáhlého statisticky průkazného souboru, ve kterém bylo zahrnuto celkem více než 19 000 ha brambor, což představuje více než 14 % ploch brambor v ČSR. Přesto však nelze tyto výsledky v plné míře zevšeobecňovat, protože se jednalo pouze o výsledky jednoleté. Z tohoto důvodu se v tomto sledování podle jednotné metodiky pokračuje i v současné době. Tyto výsledky se i nadále ověřují a budou upřesněny na základě alespoň tříletých statisticky průkazných šetření.

Závěrem je možno říci, že z výsledků technologických karet vyplynulo, že výše ztrát a nevyužitých rezerv do značné míry závisí na dodržování technologické kázně.

Literatura

- KAŠTÁNKOVÁ, J. a kol.: Analýza výše ztrát a nevyužitých rezerv výrobků technologického řetězce brambory. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1985.
Návrh na zkvalitnění výroby a dodávek konzumních brambor. Praha, FMZVž 1985.
Program intenzifikace rostlinné výroby. Praha, FMZVž 1984.
Výrobní vertikála brambor pro potravinářský průmysl. Praha, ČSAZ – odbor výživy a potravinářského průmyslu 1985.
Zabezpečení zemědělsko-potravinářského komplexu strojírenskou technikou. Praha, FMZVž 1984.

Došlo 7. 4. 1986

KAŠTÁNKOVÁ J., PERLÍN C., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1

Možnosti intenzifikace výroby brambor

Zeměd. Ekon., 33, 1987, č. 2, s. 159–168. — 2 tab., lit. 5, res. čes., rus., angl., něm.

brambory, výroba, agrotechnika, ztráty, rezervy, analýza, výsledky výzkumu

Výroba brambor představuje jeden z nejslabších článků rostlinné výroby. Ze statistického šetření, ve kterém bylo zahrnuto více než 14 % ploch brambor v ČSR vyplynulo, že odstranění příčin redukce výnosů vyžaduje především zvýšení technologické kázně. Především se jedná o komplex organizačních opatření, z nichž je nutno věnovat pozornost především zpracování půdy po sklizni předplodiny, podzimnímu vyhnojení pozemků organickou hmotou, použití vyššího podílu raných odrůd a dobře přezimované sadby, dodržení agrotechnických termínů výsadby, odplevelení porostů mechanicky nebo chemicky, komplexní ochraně proti plísni bramborové s důrazem na správně volené termíny ošetření fungicidními přípravky a provedení ručních dosběrů hlíz po hlavní sklizni.

КАШТАНКОВА Я.—ПЕРЛИН Ц., Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Длаждена 6, 110 00 Прага 1

Возможности интенсификации производства картофеля

Zeměd. Ekon., 33, 1987, № 2, с. 159—168. — 2 табл., лит. 5, рез. чешск., русск., англ., нем.

картофель, производство, агротехника, потери, резервы, анализ, результаты исследования

Производство картофеля представляет одно из самых слабых звеньев растениеводства. Из статистического обследования, включающего свыше 14 % площадей под картофелем, вытекает, что устранение причин редукции урожаев требует прежде всего повышения технологической дисциплины. Прежде всего речь идет о комплексе организационных мероприятий, из которых необходимо прежде всего уделять внимание обработке почвы после уборки предшественника, осенней подкормке полей органической массой, применению большей доли ранних сортов и хорошо перезимовавшего посадочного материала, соблюдению агротехнических сроков посадки, удалению сорняков механически или химически, комплексной защите от фитофторы с особым учетом правильно выбранного срока обработки фунгицидами, а также проведению сбора клубней вручную после основной уборки.

KAŠTÁNKOVÁ J., PERLÍN C., Economic Research Institute for Agriculture and Food
Dlážděná 6, 110 00 Praha 1

The Possibilities of Intensification of Potato Production

Zeměd. Ekon., 33, 1987, No. 2, pp. 159—168. — 2 tabs, refs 5, summaries in cs, ru, en, de
potatoes, production, cultural practices, losses, reserves, analysis, results of research

Potato production is one of the weakest parts of plant production. From a statistical investigation which included more than 14 % of potato areas in the CSR, a conclusion was drawn that removing the causes of reduction in yields required above all better technological discipline. The emphasis is put on the complex of organisational measures, out of which attention must be paid particularly to soil cultivation after the harvest of forecrop, autumn fertilization of fields by organic matter, use of higher proportion of early cultivars and well wintered seed potatoes, maintaining the agrotechnical terms of planting, weeding the stands mechanically or chemically, complex protection against potato blight and keeping due terms of fungicide treatment and manual post-harvest of tubers after the main harvest.

KAŠTÁNKOVÁ J., PERLÍN C., Forschungsinstitut für die Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1

Möglichkeiten zur Intensivierung der Kartoffelproduktion

Zeměd. Ekon., 33, 1987, Nr. 2, S. 159—168. — 2 Tab., Lit. 5, Zus in Tschech., Russ., Engl., Dtech.

Kartoffelproduktion, Agrotechnik, Verluste, Reserven, Analyse, Forschungsergebnisse

Die Kartoffelproduktion ist eines der schwächsten Glieder der pflanzlichen Produktion. Statistische Untersuchungen zeigen — bei über 14 % der Karoffelfläche in der CSR — daß die Überwindung der Ursachen der Ertragsrückgänge vor allem die Verbesserung der technologischen Disziplin erfordert, einen Komplex von organisatorischen Maßnahmen zur Bodenbearbeitung nach der Ernte der Vorfrüchte, zur Herbstdüngung mit organischen Dünger, zur Nutzung eines höheren Anteils von Frühkartoffeln und gut überwintertem Saatgut, Einhaltung der agrotechnischen Termine der Aussaat, der Unkrautbekämpfung — chemisch oder mechanisch — sowie zum komplexen Schutz gegen die Karoffelfäule durch richtig gewählte Termine der Behandlung mit Fungiziden und zur Durchführung des Nachlesens nach der Ernte von Hand.

Adresa autora:

Ing. Jana Kaštánková, CSc., ing. Ctibor Perlín, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1

K OBHAJOBE DOKTORSKEJ DIZERTAČNEJ PRÁCE

12. februára 1986 obhájil doc. ing. Miroslav Grznár, CSc., dekan Fakulty ekonomiky a riadenia výrobných odvetví VŠE v Bratislave, doktorskú dizertačnú prácu na tému: Dlhodobé a strednodobé plánovanie v poľnohospodárstve.

Prehľbovanie väzieb poľnohospodárstva s ostatnými odvetviami národného hospodárstva a rastúca účasť nepoľnohospodárskych odvetví národného hospodárskeho komplexu na výrobe potravín, ako aj rozhodujúci vplyv vedeckotechnického rozvoja na ďalší rast a zvyšovanie efektívnosti poľnohospodárskej výroby kladú nové požiadavky aj na plánovanie rozvoja poľnohospodárstva. Objektívnymi podmienkami determinovaná stratégia sebestačnosti v produkcii obilnín a ďalších poľnohospodárskych výrobkov, vytýčená politickými orgánmi našej spoločnosti, zvyrazňuje potrebu prehľbovania perspektívnosti plánovania v poľnohospodárstve.

Týmto smerom sa orientuje aj tematika dizertačnej práce, ktorá vznikla v rámci riešenia čiastkovej výskumnej úlohy Kritériá a metódy hodnotenia hospodárskej činnosti poľnohospodárskych podnikov v rokoch 1976–1980 a čiastkovej výskumnej úlohy Analýza faktorov efektívnosti výroby a riadenia poľnohospodárskych podnikov v rokoch 1981–1985 na Katedre ekonomiky a riadenia poľnohospodárstva VŠE v Bratislave, ktorej bol dizertant zodpovedným riešiteľom.

Knižnú monografiu autora (Dlhodobé a strednodobé plánovanie v poľnohospodárstve) vydala Príroda v roku 1980. Uvedená publikácia bola doplnená ďalšími kapitolami.

Vychádzajúc zo súčasného stavu teoretických poznatkov i praktických skúseností perspektívneho plánovania rozvoja národného hospodárstva i poľnohospodárstva, je cieľom dizertačnej práce prispieť k ďalšiemu rozpracovaniu tejto problematiky.

Systémový a komplexný prístup k zdokonaľovaniu plánovania v poľnohospodárstve si od autora vyžiadala špecifikáciu všeobecného cieľa dizertácie:

1. Preskúmať podmienky a predpoklady vytvárania a fungovania systému perspektívneho plánovania v poľnohospodárstve. S tým súvisí vymedzenie jeho prvkov, úlohy vedeckotechnického rozvoja, obsahovo-vecnej, územno-riadiacej a časovej konzistencie a prepojenia na systém perspektívneho plánovania národného hospodárstva.

2. Preskúmať funkciu strednodobého plánu v riadení poľnohospodárstva v podmienkach prechodu na intenzívny typ rozvoja. Požiadavka, aby strednodobý plán zaistoval intenzívny a efektívny rozvoj, ako to požadujú závery XVI. zjazdu KSČ, vyžaduje analyzovať faktory podmienujúce tempá rastu výroby a využitie kritériálnej funkcie plánu pri jeho stimulácii a pri hodnotení činnosti poľnohospodárskych podnikov.

3. Preskúmať možnosti pôsobenia strednodobého plánu na využitie tých rezerv rastu poľnohospodárskej výroby, ktoré spočívajú v zmierňovaní diferenciácie v dosahovaných výrobných a hospodárskych výsledkoch podnikov hospodáriacich v približne rovnakých prírodných podmienkach, vrátane využitia netradičných plánovacích štruktúr v podmienkach rozširujúcej sa kooperačnej spolupráce medzi poľnohospodárskymi podnikmi navzájom a so spracovateľmi poľnohospodárskych surovín.

4. Preskúmať vhodnosť rôznych plánovacích metód, ktoré socialistické plánovanie vo svojom vývoji nazhromaždilo k riešeniu kľúčových problémov perspektívneho plánovania v poľnohospodárstve.

Pre celú prácu je charakteristický komplexný prístup, využívajúci a uplatňujúci vedecké princípy a metódy z odboru spoločenských i exaktných vied. To je významný klad práce. Autorovi sa podarilo aj napriek zložitosti spracovať text tematicky uzavretý, logicky usporiadaný do šiestich kapitol.

V prvej kapitole sa zaoberá funkciou plánu v sústave riadenia poľnohospodárstva a hlavnými smermi zdokonaľovania plánovania v poľnohospodárstve.

Druhá kapitola je venovaná metodologickým základom dlhodobého a strednodobého plánovania v poľnohospodárstve. Sú tu uvedené ciele a faktory, ktoré ovplyvňujú dlhodobé a strednodobé plánovanie v poľnohospodárstve. Ďalej sa autor v tejto kapitole zaoberá postavením dlhodobých a strednodobých plánov v riadení rozvoja poľnohospodárstva a systémom

ukazovateľov v plánovaní rozvoja poľnohospodárstva, kde charakterizuje systém ukazovateľov plánu ako ucelený komplex vzájomne prepojených veličín, ktoré tvoria kostru samotného plánu. Prostredníctvom systému ukazovateľov sa vyjadrujú ciele výrobných a hospodárskych procesov, formy zladovania záujmov spoločnosti so záujmami kolektívov a jednotlivcov realizujúcich reprodukčný proces. Záver kapitoly patrí metódam dlhodobého a strednodobého plánovania v poľnohospodárstve.

Veľkú pozornosť venuje dizertant tretej a štvrtej kapitole, kde podrobnejšie analyzuje funkciu prognózovania v poľnohospodárstve, obsahovú stránku prognóz a metódy riešenia. Uvádza, že prognóza rozvoja poľnohospodárstva neplní v súčasnosti všetky svoje funkcie najmä preto, že nepostihuje úplne národohospodárske väzby vo výrobe potravín. Spôsobuje to malá rozpracovanosť metodiky prognózovania a chýba informačné prepojenie prognostických štruktúr jednotlivých odvetví NH. Vypracované prognózy odvetvia sú malo variantné a nedostatočne prepojené na ďalšie s poľnohospodárstvom spojené odvetvia národného hospodárstva.

Obsahová stránka prognóz v poľnohospodárstve zahŕňa kvalitatívne i kvantitatívne charakteristiky budúceho vývoja. Musí byť preto čo najkomplexnejšia, aby zachytila rozhodujúce vstupy a výstupy.

Veľkú pozornosť venuje dizertant miestu prognózy v systéme perspektívnych plánov a vzťahu plánu a prognózy. Kriticky hodnotí situáciu v 70. rokoch, keď sa plánovanie a prognózovanie vyvíjalo nezávisle. Požaduje aktívny vzťah prognózy a plánu, zjednotenie obsahovo-večných častí prognózy a dlhodobých plánov. Navrhuje aj metodický postup transformácie odvetvovej prognózy do dlhodobých a strednodobých plánov stredných a podnikových stupňov riadenia.

Zdorazňuje, že v doterajšej tvorbe prognóz sa uprednostňoval genetický prístup, založený na analýze minulých tendencií a na ich extrapolácii do budúcnosti. Nevýhodou tohto prístupu je, že smery vývoja niektorých ukazovateľov (vstupových i výstupových) nezodpovedali spoločenským potrebám, resp. zdrojom, a že tento genetický prístup, ktorý sa zakladá na ekonomických metódach prognózovania, nepostihuje rozvoj poľnohospodárstva ako štrukturálne zložitého celku, spojeného s ďalšími národohospodárskymi odvetviami. Preto navrhuje, aby bol tento genetický prístup nahradený cieľovým prístupom, ktorý vychádza zo spoločenských potrieb a rešpektuje obmedzenosť zdrojov rastu spoločenskej výroby.

Cieľovému prístupu v prognózovaní i v dlhodobom plánovaní najviac odpovedá cieľovo-programová metóda, ktorá nie je alternatívou iným metódam plánovania, ale predpokladá ich komplexné využitie a vzájomnú súčinnosť. K uplatneniu tejto metódy navrhuje algoritmus a obsahovú stránku, maticovo usporiadané prognostické, resp. plánovacie štruktúry pre jej využitie, skladajúce sa zo zložiek poľnohospodársko-priemyselného komplexu, a hlavné rozvojové problémy, ktorých treba pokladať za prioritné. Patrí medzi ne napr. riešenie bielkovinového problému, výroba objemných krmív, uplatňovanie biotechnológií atď.

V štvrtej kapitole sa dizertant zaoberá dlhodobým plánovaním v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe, kde rozpracoval najmä miesto a funkciu okresných štúdií rozvoja poľnohospodárstva a komplexného programu rozvoja poľnohospodárskeho podniku v plánovaní rozvoja územných celkov a podnikov.

V piatej kapitole dizertant uskutočňuje analýzu problémov tvorby päťročného plánu na úrovni centra, stredného článku i poľnohospodárskeho podniku. Analýza potvrdila, že v minulosti päťročný plán ani na nadpodnikovej úrovni, ani v poľnohospodárskych podnikoch nebol základom plánovacieho systému, ale reprodukčný proces sa riadil krátkodobou, s využívaním operatívnej funkcie ročných vykonávacích plánov. Medzi hlavné príčiny nedoceňovania strednodobého plánovania patrili nedostatočne predvídané vplyvy zmien vonkajších podmienok na naše národné hospodárstvo, nedostatky v hmotných bilanciách, problémy vo vývoji odberateľsko-dodávateľských vzťahoch, časté zmeny v organizácii materiálno-výrobnej základne a ďalšie. Tieto príčiny spôsobovali permanentne zmeny päťročných plánov jednotlivých stupňov riadenia. Dôsledkom toho bolo, že riadiaci pracovníci boli orientovaní na jednoročný časový horizont, čo ďalej znižovalo autoritu päťročných plánov.

Medzi základné problémy, ktoré v záujme zvýšenia funkcie päťročných plánov treba riešiť sú: zabezpečenie stability päťročného plánu na jednotlivých stupňoch riadenia, objektivizácia rozmiestnenia úloh štátneho a hospodárskeho plánu po vertikále riadenia v súlade s rozmiestňovaním hmotných rozvojových zdrojov a využitie strednodobého plánu k zmierňovaniu diferenciácie v dosahovaných výrobných a hospodárskych výsledkoch.

Prínosom v tejto kapitole sú tie dizertantove námety, ktoré sa týkajú využívania rezerv v neodôvodnenej diferenciácii poľnohospodárskych podnikov pri používaní disponibilných zdrojov. Oproti bežnej praxi, ktorá sa pokúša diferenciáciu riešiť len empirickými postupmi, predkladá dizertant metodický postup analýzy diferenciácie ako aj postup jej riešenia pomocou plánu.

V problematike päťročného plánu poľnohospodárskeho podniku prináša práca nové poznatky o jeho využití pri stimulovaní efektívneho rastu výroby. Kriticky hodnotí súčasný systém stimulácie, nezávislý od plánu. Autor navrhuje syntetický ukazovateľ pre hodnotenie činnosti poľnohospodárskeho podniku, zahrňujúci základné stránky efektívnosti a stupeň progresívnosti

plánu. Navrhnutý ukazovateľ, ako kritérium hmotnej zainteresovanosti vedúcich pracovníkov poľnohospodárskych podnikov, stavia dizertant ako substitút tzv. súboru rozhodujúcich ukazovateľov, ktoré majú často protismerný pohyb v raste výroby a jej efektívnosti.

V samotnej metodike tvorby päťročného plánu podniku usiluje dizertant o aplikáciu exaktných matematicko-štatistických metód a modelov.

V šiestej kapitole sa dizertant zaoberá funkciou kontroly plnenia dlhodobých a strednodobých plánov a metódami kontroly plnenia plánu.

Výsledky dosiahnuté pri riešení doktorskej dizertačnej práce na jednej strane rozvíjajú problematiku metodológie perspektívneho plánovania v poľnohospodárstve v rovine teoretickej a na druhej strane sú prínosom aj pre riadiacu prax v odvetví poľnohospodárstva a výživy.

Prínosy pre rozvoj vednej disciplíny sú najmä:

- v rozpracovaní systému perspektívnych plánov odvetvia poľnohospodárstva a výživy z hľadiska vecných, časových, priestorových a riadiacich väzieb vrátane vedeckotechnického rozvoja;

- v obohatení metodiky perspektívneho plánovania poľnohospodárstva v oblasti uplatňovania cieľovo-programovej metódy, exaktných matematických i štatistických metód umožňujúcich objektivizáciu tvorby plánov;

- v zdôvodnení prístupov k využitiu strednodobého plánu pri zmiernovaní neodôvodnenej diferenciácie výrobných a hospodárskych výsledkov poľnohospodárskych podnikov a cieľavedomom rozvoji kooperačných procesov;

- v námetoch na zvýšenie kritériálnej úlohy päťročného plánu v systéme hodnotenia poľnohospodárskych podnikov a hmotnej zainteresovanosti vedúcich pracovníkov.

Pre vlastnú plánovacu prax slúžia predovšetkým:

- námety na stimuláciu rastu poľnohospodárskej produkcie v podmienkach intenzívneho typu reprodukcie, založené na parametroch päťročného plánu;

- rozpracovanie metodiky strednodobého plánovania v podmienkach horizontálnej a vertikálnej kooperácie, kde sa dizertant usiluje o využitie kooperačných riadiacich štruktúr v rozmiestňovaní a tvorbe päťročného plánu v rámci kooperujúcich jednotiek;

- strednému stupňu riadenia sú určené závery pre využitie plánu pri zmiernovaní diferenciácie vo výrobných a hospodárskych výsledkoch poľnohospodárskych podnikov;

- výsledkom analýzy strednodobého plánovania v poľnohospodárskom podniku bolo formulovanie námetov k stimulácii podnikov k efektívnemu rozvoju výroby.

Dizertačná práca bola hodnotená všetkými oponentmi veľmi kladne. Závery ich posudkov: Má vysokú odbornú úroveň, je v súlade s ideologickými kritériami, reaguje na potreby hospodárskej praxe. Je výsledkom dlhodobého vedeckovýskumného úsilia autora. Dizertant tvorivým spôsobom využíva rozsiahle naše i zahraničné literárne zdroje, ako aj skúsenosti praxe. Myšlienky sú presne a jasne formulované. Dizertácia predstavuje teoretický i praktický prínos v komplexnom pohľade na funkciu perspektívnych a strednodobých plánov, východiská, smery a metódy ich zdokonaľovanie v oblasti poľnohospodárstva a výživy. Prispieva ku konkrétnejšiemu rozpracovaniu smerov ďalšieho zdokonaľovania sústavy plánovitého riadenia ZPoK, schválených centrálnymi orgánmi riadenia v roku 1984. Je prínosom pre rozvoj vedy. Početné knižné publikácie, vedecké články publikované doma i v zahraničí, preklad monografie, ktorá je základom dizertácie a ktorú vydalo sovietske vydavateľstvo Ekonomika v Moskve v roku 1983 a samotná vedecká práca svedčia o tom, že dizertant patrí medzi popredných ekonómov v ČSSR a je snáď jediným poľnohospodárskym ekonómom u nás, ktorý sa dlhodobe a sústavne problematikou plánovania zaoberá.

V rámci diskusie, ktorá sa vyznačovala vysokou vedeckou úrovňou, predniesli svoje pripomienky viacerí významní vedeckovýskumní pracovníci. Po jej skončení dizertant obsérne objasnil jednotlivé pripomienky a dotazy z hľadiska obhajovanej doktorskej dizertačnej práce.

Vedecká komisia pre obhajoby doktorských dizertačných prác zhodnotila priebeh obhajoby ako aj predchádzajúcu vedeckovýskumnú, publikačnú i ostatnú činnosť dizertanta a rozhodla všetkými hlasmi odporučiť Vedeckej rade VŠE v Bratislave, aby doc. ing. Miroslavovi Grznárovi, CSc., bola udelená vedecká hodnosť doktora ekonomických vied.

Ing. Alžbeta Foltínová, VŠE Bratislava

ÚLOHY VYRIEŠENÉ NA KATEDRE EKONOMIKY POĽNOHOSPODÁRSTVA PEF VŠP V NITRE V OBDOBÍ 7. PÄTROČNICE

Na katedre Ekonomiky poľnohospodárstva PEF Vysokej školy poľnohospodárskej v Nitre boli v období 7. päťročnice vyriešené tieto úlohy:

Špyrka M. a kol.: *Ekonomická diferenciacia socialistických poľnohospodárskych podnikov v SSR ako jedna zo základných rezerv intenzifikácie poľnohospodárskej výroby.* V záverečnej správe sa objasňuje súčasný stav a vývoj procesu diferenciacie v hospodárskom rozvoji poľnohospodárskych podnikov, určujú sa najdôležitejšie príčiny nežiadúcej diferenciacie a cesty jej odstránenia. Autori podrobujú skupinovej analýze hospodárske výsledky všetkých JRD na Slovensku v rokoch 1980 až 1983. V záveroch sa uvádza, že nastúpená cesta úprav ekonomických nástrojov riadenia je správna aj z hľadiska riešenia problémov diferenciacie. Opatrenia priaznivo ovplyvňujú spoločenskú deľbu práce.

Branický M. a kol.: *Podiel odvetví živočíšnej výroby na zabezpečení výživy obyvateľstva v SSR a posúdenie rezerv pre krytie zvyšujúcich sa požiadaviek na spotrebu živočíšnych bielkovín.* Výskumná úloha sledovala základnú väzbu vytvárania vlastných zdrojov surovín živočíšného pôvodu a ich spôsoby zabezpečovania k rastúcej úrovni živočíšnych potravín a mieru sebestačnosti. Teoretická úvaha k problematike racionálnej výživy, analýza vývoja spotreby živočíšnych potravín a ich surovinových zdrojov s prihliadnutím na efektívnosť a rezervy ich zabezpečenia vyúsťuje do variantného riešenia spotreby živočíšnych potravín, ktoré vychádzajú z možností krytia vlastnými zdrojmi pri zohľadnení efektívnosti výroby i spotreby živočíšnych potravín.

Zoborský I. a kol.: *Rezervy intenzifikácie rastlinnej výroby v Slovenskej socialistickej republike.* Skúmali sa vývojové tendencie

a rezervy výroby hustosiatych obilnín a vybraných objemových krmovín na Slovensku a rezervy intenzifikácie rastlinnej výroby v podmienkach Východoslovenského kraja. Autori kvantifikujú reálne využiteľné rezervy slovenského obilninárstva a navrhujú racionalizačné opatrenia pri výrobe objemových krmovín v skúmaných JRD. Overili, že komplexnou realizáciou zárodňovacích opatrení je možné podstatne zvýšiť intenzitu rastlinnej výroby vo Východoslovenskom kraji.

Podolák A. a kol.: *Výživa ako faktor zvyšovania životnej úrovne v krajinách RVHP.* Analyzovala sa dosiahnutá úroveň a tendencie výroby a spotreby rastlinných a živočíšnych produktov v krajinách RVHP. Správa obsahuje spracovaný vývoj za jednotlivé európske krajiny RVHP a RVHP ako celok so zameraním na najdôležitejšie poľnohospodárske produkty. Sú vypočítané trendy vývoja z hľadiska intenzifikácie poľnohospodárstva cez hnojenie, mechanizáciu a pôdny fond. Zistil sa pozitívny vplyv medzinárodnej deľby práce.

Hajnal J. a kol.: *Zvyšovanie ekonomickej efektívnosti výrobných komplexov ovocinárskej a niektorých komplexov ovocinársko-zeleninárskej špecializácie.* Záverečná správa poukazuje na význam niektorých ukazovateľov pri hodnotení efektívnosti investícií v intenzívnej ovocinárskej výrobe. Obsahuje analýzu ekonomiky výroby jednotlivých druhov ovocia a zeleniny vo vybraných poľnohospodárskych podnikoch na Slovensku v rokoch 1982–1984. Výsledky ukázali, že ovocinárska výroba v SSR zaostáva za ČSR aj v porovnaní s viacerými socialistickými krajinami.

Doc. ing. Ivan Zoborský, CSc., VŠP Nitra

VÝSKUMNÉ ÚLOHY VYRIEŠENÉ VO VÚEPP V ROKOCH 1981—1985 A ICH REALIZAČNÉ VÝSTUPY

Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva v Bratislave koordinoval a riešil v 7. päťročnici dve na seba nadväzujúce hlavné úlohy (HÚ). Jedna sa zaoberala sústavou plánovitého riadenia v oblasti nadpodnikovej, druhá v oblasti podnikovej ekonomiky. Obe boli zaradené do štátneho programu ekonomického výskumu (ŠPEV).

Takto mohol absolútnu väčšinu svojej riešiteľskej kapacity cielavedome sústrediť na komplex organicky spojených otázok ekonomiky, organizácie a riadenia na celej vertikále PPOK. Tento obsahový a s ním spojený metodologický, metodický, kádrový, organizačný a technický prístup si vyžiadali viaceré faktory. Medzi hlavné patrilo prepojenie problémov nadpodnikovej a podnikovej ekonomiky s osobitným zreteľom na horské a podhorské oblasti SSR a Východoslovenskú nížinu, komplexný interdisciplinárny a interinštitucionálny a nie prvkový prístup k riešeniu s návrhom na zdokonaľovanie celej nadpodnikovej i podnikovej sústavy riadenia PPOK, ktorý nevyhnutne predpokladá efektívnejšiu teamovú a koncentrovanú prácu riešiteľských kolektívov, vrátane motivujúcej satisfakčnej funkcie podloženej uplatňovaním realizačných výstupov v riadiacej praxi a ďalšie.

Pravda, tento zámer bolo možné postupne uskutočňovať nielen na základe spoločenskej objednávky zo strany MPVž SSR, ale aj FMZVž ČSSR a dohodnutej delby práce s Výskumným ústavom ekonomiky zemédelstvá a výživy (VÚEZVž) v Prahe. Pritom treba uviesť, že pre naplňovanie stanovených cieľov, najmä v podnikovej oblasti, bolo nevyhnutné využiť ústavom koordinovanú spoluprácu s riešiteľskými kolektívami na VŠE v Bratislave, VŠZ v Brne a v Ústave racionalizácie řízení a práce (ÚŘŘP) v Prahe a v Brne, čím sa uplatnili potenciálne možnosti nielen výskumných, ale aj pedagogicko-vedeckých pracovníkov, ekonómov, sociológov, psychológov, matematikov a ďalších špecialistov.

Popri týchto hlavných úlohách riešil ústav aj čiastkové a etapové úlohy ŠPEV, ako aj etapové úlohy štátneho programu technického rozvoja koordinované inými pracoviskami.

Ďalej okrem spomínaných štátnych úloh riešil ústav rezortné či vývojové a ústavné úlohy, a to v oblasti noriem a normatívov spotreby práce a modelového rozvoja poľnohospodárstva a výživy v okrese Nitra.

Všetky úlohy, vrátane tých, ktoré koordinovali iné pracoviská, sa riešiteľské teamy usilovali pochopiť a zvládnuť tak, aby ich výsledky mohol ústav uplatniť v súlade s požiadavkami VÚEZVž v Prahe ako koordinujúceho pracoviska ťažiskovej úlohy, v realizačných výstupoch svojich spomínaných HÚ, dotýkajúcich sa sústavy plánovitého nadpodnikového a podnikového riadenia.

V prvej kontrolovateľnej etape, v roku 1982, boli výstupom výsledky analýzy a na ich základe koncipované hlavné smery zdokonaľovanie sústavy plánovitého riadenia PPOK v 8. päťročnici. V druhej kontrolovateľnej etape, v roku 1984, boli výstupmi konkrétne návrhy výskumu na zdokonaľovanie sústavy plánovitého riadenia PPOK v 8. päťročnici tak na nadpodnikovej, ako aj na podnikovej úrovni.

V roku 1985 sa riešenie etapových, čiastkových a hlavných úloh zameralo na dotvorenie uvedených návrhov, na riešenie niektorých ďalších problémov a vypracovanie úvodných štúdií ČÚ a HÚ pre 8. päťročnicu, a to na základe záverov oponovania výsledkov druhej kontrolovateľnej etapy v roku 1984, ako aj požiadaviek aktuálnych stranických a vládnych dokumentov. Tak sa založil v úzkej spolupráci s VÚEZVž v Prahe systém komplexného analyzovania existujúcej sústavy a návrhov na zdokonaľovanie sústavy nadpodnikového a podnikového riadenia v nasledujúcej päťročnici, čo vytvára aj perspektívu rozvoja pracoviska, ktorá je jedným z kľúčových faktorov jeho stability a napredovania.

Výsledky riešenia ústavom koordinovaných HÚ v 7. päťročnici s návrhmi realizačných výstupov pre 8. päťročnicu dokumentujú tieto stručné závery:

Zdokonaľovanie sústavy plánovitého riadenia vecných a ekonomických činiteľov intenzívneho rozvoja poľnohospodárstva SSR (ing. J. Korbíni, CSc. a kol. do 30. 6. 1983 — doc. ing. A. Tatarko, CSc. a kol. od 1. 7. 1983)

Predmetom riešenia bolo hodnotenie účinnosti sústavy plánovitého riadenia PPOK v SSR s osobitným zreteľom na opatrenia platné od roku 1982 a návrh na jej zdokonaľovanie v 8. päťročnici. Výsledky sa využívali postupne prevažne v riadiacej praxi MPVž SSR už v priebehu 7. päťročnice. Nakoniec, ako súčasť syntéz za celý program výskumu koordinovaný vo VÚEZVž v Prahe, sa výsledky uplatnili pri príprave základných hospodársko-politických dokumentov, ako sú Hlavné smery zdokonaľovanie sústavy plánovitého riadenia PPOK, Dlhodobý program rozvoja poľnohospodárstva a ďalších odvetví zabezpečujúcich výživu ľudu, Základné smery rozvoja národného hospodárstva SSR, a hlavne Opatrenia na rozvoj sústavy plánovitého riadenia PPOK v 8. päťročnici.

Realizačné výstupy:

- Základné smery rozvoja poľnohospodárstva a výživy v SSR do roku 1995
- Návrh rozmiestenia dlhodobého výhľadu poľnohospodárskej a potravinárskej výroby do oblastí
- Návrh systému tvorby hmotných rezerv a zásob
- Návrh upresnených základných smerov rozvoja poľnohospodárstva a výživy do roku 1995
- Návrh koncepcie ďalšieho zdokonaľovania systému plánovania a tvorby plánových noratívov s využitím ekonomicko-matematických metód a výpočtovej techniky
- Viacvariantný východiskový návrh rezortného hospodárskeho plánu rozvoja poľnohospodárstva SSR v 8. päťročnici
- Návrh súboru noratívov fondovej a energetickej náročnosti poľnohospodárskej výroby na obdobie 8. päťročnice a jeho aktualizácia pre 9. päťročnicu
- Program rozvoja poľnohospodárskej výroby v horských a podhorských oblastiach
- Vplyv zmien v sústave ekonomických nástrojov vykonaných k 1. 1. 1982 na dôchodkovú situáciu poľnohospodárskych podnikov
- Vplyv prírodných podmienok na ekonomiku poľnohospodárskej výroby na VSN
- Návrh na riešenie vplyvu klimatických podmienok na ekonomiku poľnohospodárskych podnikov a kvantifikácia dosahov
- Návrh a kvantifikácia použitia zdrojov fondu intenzifikácie pre riešenie problémov dlhodobo zaošávajúcich podnikov a podnikov hospodáriacich v extrémnych výrobných podmienkach
- Orientačné noratívy vlastných nákladov na poľnohospodárske výrobky
- Návrh na úpravu vzťahov medzi poľnohospodárskymi podnikmi a VHJ potravinárskeho priemyslu
- Návrhy na zdokonaľenie sústavy ekonomických nástrojov v potravinárskom priemysle
- Komplexné hodnotenie účinnosti pôsobenia Súboru opatrení (SO) v potravinárskom priemysle v rokoch 1983 - 1984
- Predpoklady VHJ potravinárskeho priemyslu pre samofinancovanie reprodukčných potrieb
- Tvorba automatizovaného systému databáz noratívov pre plánovanie na centrálnej úrovni
- Programová a prevádzková dokumentácia bilančno-optimalizačného modelu pre počítač typu EC 1055 a 1033

Zdokonaľovanie sústavy plánovitého riadenia v podnikoch PPK (ing. D. Sagara, CSc. a kol. do 31. 8. 1982 - ing. Gejza Blaas, CSc. a kol. od 1. 9. 1982)

Predmetom riešenia bola problematika vnútropodnikovej chozrasčotnej organizácie a riadenia s cieľom vypracovať návrhy na zdokonaľovanie tejto riadiacej sústavy v 8. päťročnici. Výsledkom riešenia bolo vypracovanie zásad, metodických postupov a vzorových podnikových pravidiel zameraných na ďalšie prehĺbenie vnútropodnikového chozrasčotného riadenia JRD, ŠM a potravinárskych podnikov. Vypracovali sa metodické odporúčania na tvorbu organizačných jednotiek v RV na zefektívnenie práce prevádzkových technikov (majstrov), na zníženie administratívnej náročnosti riadenia, na zdokonaľovanie vnútropodnikového plánovania s využitím automatizácie a noratívnej základne, návrhy vnútropodnikových cien a ostatných vnútropodnikových ekonomických nástrojov. Ďalej sa rozpracovali a odovzdali praxi metodické zásady pre uplatňovanie brigádnej formy organizácie práce a odmeňovania, metodické postupy hodnotenia efektívnosti hospodárenia poľnohospodárskych podnikov a využívania vybraných výrobných činiteľov. Spracovali a vydali sa vzorové pravidlá vnútropodnikového chozrasčotu JRD a ŠM, ako aj metodické pokyny a orientačné noratívy pre sociálne riadenie v podnikoch. Uvedené výsledky riešenia sa dostali do podnikovej riadiacej praxe prostredníctvom metodických pokynov alebo vzorových podnikových noriem, ktoré vydalo MPVZ SSR.

Realizačné výstupy:

- Návrh základných organizačných jednotiek RV v rôznych podmienkach poľnohospodárskych podnikov
- Metodický postup rozmiestenia mechanizačných prostriedkov v poľnohospodárskych podnikoch
- Návrh typových riešení organizácie riadiacej práce technikov-skupinárov
- Zásady na posilnenie úlohy a postavenia prevádzkových technikov (majstrov) pri riadení výroby, vedení a výchove pracovných kolektívov v podmienkach poľnohospodárstva
- Námety na racionalizáciu administratívnej náročnosti riadenia
- Návrh vzorových pravidiel vnútropodnikového chozrasčotu v poľnohospodárskych podnikoch
- Návrh metodického postupu tvorby plánov vnútropodnikových útvarov

- Rámcový metodický návrh pre zostavenie vnútropodnikového plánu nákladov v poľnohospodárskom podniku
- Návrh vnútropodnikových cien mechanizovaných prác na báze kalkulácie prevádzkových nákladov podľa najčastejšie používaných sústav energetických prostriedkov a pracovných strojov pre cenovú úroveň roku 1984
- Metodické varianty k rozpracovaniu vnútropodnikového chozrasčotu v poľnohospodárskych podnikoch
- Praktické príklady uplatňovania vnútropodnikového chozrasčotu vo vybraných poľnohospodárskych podnikoch
- Výpočet nákladov stredísk s využitím normálových kalkulácií (užívateľská príručka k automatizovanému systému)
- Výpočet plánu nákladov poľnohospodárskej výroby na základe technologických kariet a normálových kalkulácií (užívateľská príručka k automatizovanému subsystému)
- Technicko-hospodárske normy, nákladové normatívy a normálové kalkulácie pre poľnohospodárske podniky
- Návrh rámcových zásad pre uplatňovanie brigádnej formy organizácie práce a odmeňovania v poľnohospodárstve
- Vzory štatútu na uplatnenie brigádnej formy organizácie práce a odmeňovania a dohód brigády s hospodárskym vedením
- Metodické zásady uplatňovania brigádnej organizácie práce a odmeňovania v poľnohospodárskych podnikoch
- Diagnostická karta hospodárskych výsledkov
- Metodika výpočtu produkčného potenciálu poľnohospodárskeho podniku
- Vlastné náklady a výsledky hospodárenia JRD a SPP za roky 1981—1985
- Metodický postup hodnotenia využitia a efektívnosti prevádzky mechanizačných prostriedkov výpočtovou technikou
- Návrh metodiky hodnotenia ekonomickej efektívnosti zúrodňovacích zásahov do pôdy
- Návrh zásad tvorby podnikových fondov v JRD a ŠM
- Metodika zisťovania efektívnosti medzipodnikovej kooperácie a agropriemyselnej integrácie
- Návrh metodických pokynov na vypracovanie Programov kádrového, personálneho a sociálneho rozvoja, Päťročného plánu prípravy kádrov, personálneho a sociálneho rozvoja na roky 1986—1990 a Ročných vykonávacích plánov prípravy kádrov, personálneho a sociálneho rozvoja v 8. päťročníci
- Návrh na zdokonalenie informačnej sústavy z hľadiska potrieb riadenia sociálnych procesov
- Návrh orientačných nákladových sociálnych normatívov neinvestičného charakteru pre oblasť podnikovej spoločenskej spotreby v JRD a ŠM
- Program kádrového, personálneho a sociálneho rozvoja v rezorte PVŽ do r. 1995 s výhľadom do r. 2000
- Vzorová náplň riadiacej činnosti predstavenstiev v JRD

Výsledky niektorých čiastkových a etapových úloh riešených na ústave a koordinovaných inými pracoviskami:

Bonitačný informačný systém o pôdnom fonde za SSR a jeho využitie v sústave plánovitého riadenia (ing. J. Korbíni, CSc. a kol. do 31. 5. 1983 — ing. P. Vašek, CSc. a kol. od 1. 6. 1983)

Výsledkom riešenia boli tieto realizačné výstupy:

- Návrh produkčných tried hlavných poľnohospodárskych plodín (pšenica, raž, jačmeň, ovos, kukurica na zrnó, cukrová repa, zemiaky, kukurica na siláž, lucerna, datelina), ktoré diferencujú produkčnú schopnosť bonitovaných pôdno-ekologických jednotiek (BPEJ) ornej pôdy do 16 skupín vhodnosti a oceňujú vhodnosť územia (podniky, okresy, kraje) pre pestovanie jednotlivých plodín
- Návrh produkčných tried poľnohospodárskej pôdy na báze relatívneho bodového ocenenia produkčnej schopnosti ornej pôdy a trvalých trávnych porastov (TTP) ako podklad pre obečnú charakteristiku produkčnej schopnosti poľnohospodárskych podnikov, okresov, krajov a republík
- Návrh produkčných tried ochrany poľnohospodárskeho pôdneho fondu ako podklad pre účinnejšie riešenie ochrany poľnohospodárskych pôd
- Návrh produkčných skupín podnikov (PSP) ako podklad pre riešenie účinkov diferenciálnej renty (sadzby pozemkovej dane a výška diferenciálnych príplatkov)
- Návrh novovymedzených poľnohospodárskych výrobných oblastí (PVO) a zaradenia podnikov do týchto oblastí pre účely štatistického sledovania a vyhodnocovania ekonomických výsledkov poľnohospodárskych podnikov hospodáriacich v porovnateľných výrobných podmienkach

- Prehľad vybraných ukazovateľov poľnohospodárskeho pôdneho fondu — 1. časť metodických príručiek (FMZVŽ ČSSR, MZVŽ ČSR a MPVŽ SSR) o prírodných a pôdnych charakteristikách poľnohospodárskych podnikov, okresov, krajov a republík
- Aktualizácia výmer BPEJ (p. p., o. p., TTP k 1. 1. 1982) poľnohospodárskych podnikov a katastrálnych území pre potreby výpočtov produkčného ocenenia poľnohospodárskeho pôdneho fondu
- Vytvorenie federálnej bonitačnej databázy (FBD) o pôdnoprírodných a produkčných charakteristikách, výmerách BPEJ podľa p. p., o. p., TTP a špeciálnych kultúr v poľnohospodárskych podnikoch, okresoch, krajoch a republikách

Zdokonaľovanie vedeckej organizácie práce v RV v súlade s VTR v poľnohospodárstve (ing. P. Stehlo, CSc. a kol.)

Úloha sa týkala racionalizácie riadenia RV, plánovania pracovných procesov v RV, racionalizácie práce a tvorby komplexných noriem na úseku manipulácie s materiálom v poľnohospodárstve s uplatňovaním systému normatívo-časových rozmedzí pre sezónnu opravu strojovej techniky v poľnohospodárskom podniku.

Navrhla komplexné ponímanie činiteľov riadenia racionalizácie práce v poľnohospodárstve, plánovité zefektívňovanie práce v RV, racionalizáciu práce a tvorbu komplexných noriem v pomocných a obslužných činnostiach. Obsahuje odporúčania pre uplatňovanie a rozvíjanie efektívnej organizácie a racionalizácie práce v RV a v technických službách (opravárstvo a manipulácia s materiálmi) v poľnohospodárskych podnikoch.

Ďalej navrhla projekt metodického prístupu k normovaniu kolektívnej práce a započítavania pozitívneho vplyvu faktorov kolektivismu práce (BFOPO) a progresívnosť noriem. Súčasne priniesla matematický model nápočtu výkonnosti, resp. pracovných rýchlostí ako hlavného parametra veľkosti spotreby času pri orbe, resp. spracúvaní pôdy a ďalšie poznatky.

Zdokonaľovanie odmeňovania v poľnohospodárskych podnikoch s dôrazom na brigádne formy organizácie práce a odmeňovania (J. Pekár, ing. V. Stanovič)

Úloha zhodnotila súčasný stav a na základe získaných poznatkov navrhla zodpovedajúce formy mzdy či odmeny, spôsob výpočtu objemu základnej a pobádatej zložky pre brigádu, ako aj jej rozdelenie na jednotlivých členov v rámci brigády. Obsahuje konkrétne projekty odmeňovania pre výrobné typy brigád v RV a ŽV. Priniesla ďalej návrhy na progresívne formy odmien v opravárstve, v stavebných skupinách, v doprave, pri spracovaní krmív a v pridruženej výrobe JRD a ŠM.

Súčasne priniesla klasifikáciu TH pracovných činností a funkcií, vrátane kategorizácie pracovníkov a vnútropodnikových jednotiek.

Ekonomika a racionalizácie práce vo výkrme HD (ing. L. Čižmárik)

Organizácia pracovných procesov pri špecializácii na chov oviec (ing. L. Harmaniak)

Výsledkom prvej úlohy bolo 9 projektov a 4 modelové štúdie organizácie práce pre experimentálne overované farmy HD. Ďalej to boli normatívy spotreby práce pre dané technológie, metodické postupy hodnotenia organizácie práce, zásady projektovania týždenných a dlhodobých režimov práce priamovýrobných pracovníkov a odporúčania pre zabezpečenie požadovanej úrovne produktivity práce v jednotlivých pracovných linkách.

Výsledkom riešenia druhej úlohy boli projekty racionalnej organizácie práce, počtu a štruktúry pracovníkov podľa technologických systémov a z nich odvodených pracovných režimov, systém odmeňovania a kalkulácia priamych nákladov na výrobu ovčieho syra a mäsa.

Vývojová úloha MPVŽ SSR Vypracovanie noriem spotreby práce pre hlavné výrobné a obslužné činnosti v poľnohospodárskej prvovýrobe (ing. E. Hurtoš a kol.)

V spolupráci s ÚŘŘP Praha sa v rámci úlohy aktualizovala a inovovala celá normatívna základňa jednotlivých odvetvových noriem spotreby práce. Na základe ich objektivizácie vyšli nové zborníky Nč pre orby, pre mechanizované práce v RV, pre práce pri pestovaní zeleniny, koreninovej papriky a tabaku, pre vinohradnícke práce. Ďalej vyšiel v roku 1985 zborník združených noriem času a noriem obsluhy v ŽV, dva doplnky k zborníku Nč pre RV a preventívnu starostlivosť o technický stav traktorového parku a dva doplnky k zborníku Nč pre ŽV.

Práca charakterizuje ekologické náklady ako objektívne existujúcu kategóriu prírodno-ekonomického reprodukčného procesu na súčasnej úrovni rozvoja výrobných síl, koncentrácie a špecializácie poľnohospodárskej a potravinárskej výroby. Člení ich na úhradu škôd spôsobovaných znečisťovaním prírodného prostredia (náklady ex post) a na náklady na preventívnu ochranu a tvorbu tohoto prostredia (náklady ex ante). V prírodno-ekonomickom reprodukčnom procese PPK nejde len o odstraňovanie alebo zamedzovanie znečisťovania prírodného prostredia, ktoré je súčasne pracovným i životným prostredím (pôda, voda, ovzdušie), ale aj o výrobu zdravotne nezávadných potravín. Preto je internalizácia týchto nákladov až do podnikovej sféry dôležitým ekonomickým faktorom zavádzania ekologicky vyvážených sústav hospodárenia na pôde.

Analýza vlastných nákladov v reprodukčnom procese ekologického experimentu Dolná Malanta za roky 1982–1985 a ich porovnanie s hospodárstvom Mikov Dvor, ako aj s celým podnikom Agrokomplex MPV Nitra naznačila, že odskúšaná ekologicky vyvážená sústava RV môže byť sociálno-ekonomicky efektívna. Experiment však vyžaduje vzhľadom na svoj biologickeo-technologicko-ekonomicko-sociálnu povahu a národohospodársky i spoločenský dosah rozsiahlejšie a dlhodobejšie overenie výsledkov pred ich odporúčením pre veľkovýrobnú prax.

Ústavná úloha Modelu rozvoja poľnohospodárstva a výživy v okrese Nitra (ing. D. Sagara, CSc., ing. G. Blaas, CSc. a kol.)

Úloha VÚEPP v oblasti ekonomiky, organizácie a riadenia na Modele rozvoja poľnohospodárstva a výživy v okrese Nitra (do roku 1985, s výhľadom do roku 1990) vznikla z rozhodnutia MPVŽ SSR (podobne ako ďalšie úlohy VÚRV, VÚŽV, VÚPT a ostatných ústavov VVZ PPK). Jej cieľom bolo pomôcť plniť úlohy Modelu ako komplexného „experimentálneho“ objektu spolupôsobenia VVZ PPK v problémových okruhoch:

- organizácia a riadenie podnikov
- dodávateľsko-odberateľské vzťahy
- ekonomika práce a sociálny rozvoj v podnikoch
- ekonomické hodnotenie modelu

Ústav vstúpil do úlohy v roku 1981 úvodnými projektmi, ktoré sa pomocou OPS dostali do podnikov. V projektoch išlo prakticky o primárne uskutočňovanie realizačných výstupov, ktorých uplatňovanie sa na konci každého roka vyhodnocovalo a na základe dosiahnutých výsledkov i nových výskumných zámerov sa v nasledujúcom roku úlohy vo všetkých problémových oblastiach aktualizovali. Uvedený metodický postup znamenal sústavné overovanie a zdokonaľovanie vstupných projektov, zovšeobecňovanie potvrdených výsledkov a inovovanie vstupov.

Na základe uvedeného pracovného postupu v rokoch 7. päťročnice v rámci Modelu Nitra výskumné kolektívy VÚEPP, v spolupráci s MPVŽ SSR, ÚVSH, PRR, IVV PPVŽ a najmä OPS, zaznamenali takéto výsledky či realizačné výstupy svojej práce:

- Zdokonaľovanie a prehĺbenie odvetvovej, územnej i kombinovanej organizačnej i riadiacej štruktúry podnikov
- Vypracovanie a uplatňovanie vlastných pravidiel, vnútropodnikového chozrasčotu a zásad brigádnej organizácie práce a odmeňovania, s budovaním konzultačného strediska v JRD Nová Ves nad Žitavou (vrátane využívania ASR, resp. VT)
- Tvorenie a využívanie integračného fondu pre skvalitňovanie produkcie poľnohospodárskych surovín a výroby potravín
- Tvorenie a uplatňovanie vlastných podnikových noriem práce, zlepšovanie sezónnych plánov práce v RV, racionalizácia práce v ŽV, vrátane zdokonaľovania odmeňovania
- Vypracovanie a spresňovanie plánov kádového, personálneho a sociálneho rozvoja podnikov a v rámci nich zlepšovanie stabilizácie, kvalifikácie a výkonnosti pracovníkov a pracovných kolektívov, zlepšovanie ich pracovných a životných podmienok
- Ekonomické analýzy a vyhodnocovanie dynamického vývoja hospodárenia podnikov, zisťovanie efektívnosti vkladných intenzifikačných a substitučných faktorov, ktoré potvrdili rýchlejší kvantitatívny i kvalitatívny vývoj ekonomiky podnikov v rámci Modelu Nitra, ako ho v 7. päťročnici zaznamenali podniky v porovnateľných podmienkach Západoslovenského kraja a celej SSR

Všetky uvedené a v rámci nich obsiahnuté ďalšie nemenované úlohy riešil ústav v úzkej spolupráci nielen so zainteresovanými a uvedenými výskumnými pracoviskami VVZ PPK a VŠ, ale aj MPVŽ SSR, FMVŽ ČSSR, KPS, OPS, JRD, ŠM, SPP a VHJ, podnikmi či závodmi služieb

a potravinárskeho priemyslu. Obdobne postupoval pri vypracúvaní, overovaní a uplatňovaní realizačných výstupov. Mnohé zo získavaných poznatkov uplatnili riešiteľské kolektívy už v priebehu riešenia pri kolektívnom vypracúvaní straníckych a vládnych dokumentov, pri jednotlivých hlavných a ďalších úlohách.

Tento typ úzkej spolupráce riešiteľských kolektívov ústavu s nadpodnikovou i podnikovou praxou riadenia v celom výskumnom procese, tak vo vstupnej, ako aj v riešiteľskej i výstupnej fáze, hlavne pri uplatňovaní realizačných výstupov v priebehu riešenia i po ňom, sa osvedčil a ústav ho bude naďalej rozširovať a prehĺbovať.

Doc. ing. Juraj Mikita, CSc., ing. Dušan Sagara, CSc., VÚEPP Bratislava

CONTENTS

Kušiak J.: Basic Problems of Gradually Achieving the Rational Nutrition as an Important Component of the Standard of Living 87

Pospíchal J.: Effectiveness of the Utilization of Organization Standards in the Sphere of Farm Management 97

Stanovič V.: Relationships of Between-Enterprise and Enterprise Material Interest in Agriculture 111

Solíková H., Ižáková V.: The Effects of Economic Instruments from the Aspect of their Improvement in 1982 123

Brčák J.: Analysis of the Contemporary State of Location of Agricultural Production in the CSSR 135

Lebeda P.: Non-agricultural Production as a Factor of Management Efficiency 149

Kaštánková J., Perlín C.: The Possibilities of Intensification of Potato Production . . 159

From the Sphere of Science

Foltínová A.: Doctor's Dissertation — its Submission 169

Zoborský I.: The Projects Solved at the Department of Agricultural Economics of the University of Agriculture in Nitra during the 7th Five-Year Plan Period 172

Mikita J., Sagara D.: Research Projects Solved in the Economic Research Institute for Agriculture and Food in 1981—1985 and their Realization Outputs 173

Supplement

Statistical Surveys of the Czechoslovak and Foreign Agriculture
(Development of Specific Feed Consumption to Obtain Staple Animal Products)

INHALT

Kušiak J.: Grundprobleme der allmählichen Erzielung einer rationellen Ernährung als bedeutender Bestandteil des Lebensstandards 87

Pospíchal J.: Effektivität der Nutzung von Organisationsnormen bei der Leitung von Landwirtschaftsbetrieben 97

Stanovič V.: Zusammenhänge der betrieblichen und der innerbetrieblichen materiellen Interessiertheit in der Landwirtschaft. 111

Solíková H., Ižáková V.: Wirkungsweise der ökonomischen Instrumente vom Gesichtspunkt der Ziele ihrer Überarbeitung im Jahre 1982 123

Brčák J.: Analyse des gegenwärtigen Standes der Standortverteilung der landwirtschaftlichen Produktion in der CSSR 135

Lebeda P.: Nichtlandwirtschaftliche Produktion als Faktor der Leitungseffektivität . . 149

Kaštánková J., Perlín C.: Möglichkeiten zur Intensivierung der Kartoffelproduktion . 159

Aus dem wissenschaftlichen Leben

Foltínová A.: Zur Verteidigung der Doktordissertation 169

Zoborský I.: Vom Lehrstuhl Ökonomie der Landwirtschaft PEF VŠP in Nitra im 7.Fünfjahrplan gelöste Aufgaben 172

Mikita J., Sagara D.: Im FILE in den Jahren 1981—85 gelöste Forschungsaufgaben und deren Realisierung 173

Beilage

Statistische Übersichten über die tschechslowakische und die ausländische Landwirtschaft
(Entwicklung des durchschnittlichen Futtermittelverbrauchs für die wichtigsten tierischen Erzeugnisse)

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA uveřejňuje studie, rozborů a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru ekonomiky zemědělství a potravinářského průmyslu. Vydává Československá akademie zemědělská — Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství. Vychází měsíčně. Redakce: 120 56 Praha 2, Slezská 7, telefon 25 75 41, 25 44 51. Celoroční předplatné Kčs 120,—. Vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p., Brno, závod 3, 737 36 Český Těšín.

© Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha 1987

Rozšiřuje PNS. Informace o předplatném podá a objednávky přijímá každá administrace PNS, pošta, doručovatel a PNS-ÚED Praha, závod 01, — AOT, Kafkova 19, 160 00 Praha 6, PNS-ÚED Praha, závod 02, Obránců míru 2, 656 07 Brno, PNS-ÚED Praha, závod 03, Kubánská 1539, 708 72 Ostrava-Poruba. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS — ústřední expedice, a dovoz tisku Praha, závod 01, administrace vývozu tisku, Kafkova 19, 160 00 Praha 6.

STATISTICKÉ PŘEHLEDY

o československém a zahraničním zemědělství
PŘÍLOHA ČÍSLA 2 ČASOPISU ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

ČÍSLO

2

1987

VÝVOJ MĚRNÉ SPOTŘEBY KRMIV
NA VÝROBU HLAVNÍCH
ŽIVOČIŠNÝCH VÝROBKŮ

Spotřeba na výrobu 1 litru mléka

Území, kraj	Škrobových jednotek				Jadrných krmiv v kg			
	1981	1984	1985	Index 1985/81	1981	1984	1985	Index 1985/81
Hl. město Praha	0,72	0,60	0,75	104,2	0,27	0,24	0,25	92,6
Středočeský	0,84	0,76	0,78	92,9	0,25	0,22	0,23	92,0
Jihočeský	0,84	0,76	0,77	91,7	0,23	0,22	0,23	100,0
Západočeský	0,84	0,76	0,77	91,7	0,25	0,24	0,25	100,0
Severočeský	0,94	0,84	0,85	90,4	0,27	0,24	0,24	88,9
Východočeský	0,83	0,72	0,77	92,8	0,27	0,24	0,26	96,3
Jihomoravský	0,77	0,66	0,69	89,6	0,24	0,23	0,23	95,8
Severomoravský	0,84	0,72	0,76	90,5	0,25	0,22	0,24	96,0
ČSR	0,83	0,73	0,76	91,6	0,25	0,23	0,24	96,0
Západoslovenský	0,74	0,70	0,73	98,6	0,26	0,25	0,26	100,0
Středoslovenský	0,88	0,80	0,83	94,3	0,28	0,25	0,25	89,3
Východoslovenský	0,90	0,83	0,87	96,7	0,27	0,24	0,25	92,6
SSR	0,81	0,76	0,79	97,5	0,27	0,25	0,25	92,6
ČSSR	0,82	0,74	0,77	93,9	0,25	0,23	0,24	96,0

Spotřeba na 1 kg přírůstku skotu ve výkrmu

Území, kraj	Škrobových jednotek				Jadrných krmiv v kg			
	1981	1984	1985	index 1985/81	1981	1984	1985	index 1985/81
Hl. město Praha	5,86	5,39	5,52	94,2	2,61	2,50	2,58	98,9
Středočeský	7,14	6,73	7,34	102,8	2,42	2,20	2,44	100,8
Jihočeský	6,76	6,31	6,67	98,7	2,70	2,53	2,72	100,7
Západočeský	6,49	6,19	6,75	104,0	2,70	2,54	2,61	96,7
Severočeský	7,74	7,16	8,06	104,1	2,72	2,37	2,41	88,6
Východočeský	6,85	5,72	6,27	91,5	2,57	2,15	2,34	91,1
Jihomoravský	5,90	5,36	5,88	99,7	1,97	1,86	1,95	99,0
Severomoravský	7,00	6,13	6,41	91,6	2,24	1,89	2,09	93,3
ČSR	6,68	6,06	6,56	98,2	2,40	2,17	2,31	96,2
Západoslovenský	5,99	5,61	6,03	100,7	2,03	1,99	2,04	100,5
Středoslovenský	6,54	6,39	6,63	101,4	2,36	2,06	2,08	88,1
Východoslovenský	6,99	7,63	8,64	123,6	2,53	2,07	2,24	88,5
SSR	6,37	6,29	6,79	106,6	2,23	2,03	2,10	94,2
ČSSR	6,59	6,13	6,62	100,5	2,35	2,13	2,25	95,7

Spotřeba na 1 kg přírůstku prasat ve výkrmu a předvýkrmu

III

Území, kraj	Škrobových jednotek				Jadrných krmiv v kg			
	1981	1984	1985	index 1985/81	1981	1984	1985	index 1985/81
Hl. město Praha	2,63	2,72	2,72	103,4	3,89	3,77	3,83	98,5
Středočeský	2,44	2,37	2,37	97,1	3,66	3,54	3,55	97,0
Jihočeský	2,42	2,32	2,29	94,6	3,58	3,44	3,39	94,7
Západočeský	2,36	2,28	2,29	97,0	3,56	3,44	3,46	97,2
Severočeský	2,40	2,33	2,33	97,1	3,62	3,52	3,52	97,2
Východočeský	2,36	2,25	2,23	94,5	3,54	3,39	3,35	94,6
Jihomoravský	2,39	2,36	2,34	97,9	3,56	3,50	3,47	97,5
Severomoravský	2,43	2,37	2,31	95,1	3,65	3,57	3,47	95,1
ČSR	2,40	2,33	2,31	96,2	3,59	3,49	3,45	96,1
Západoslovenský	2,57	2,43	2,40	93,4	3,89	3,66	3,63	93,3
Středoslovenský	2,60	2,49	2,46	94,6	3,93	3,77	3,71	94,4
Východoslovenský	2,76	2,59	2,53	91,7	4,11	3,86	3,78	92,0
SSR	2,61	2,47	2,44	93,5	3,93	3,71	3,67	93,4
ČSSR	2,46	2,37	2,35	95,5	3,70	3,56	3,52	95,1

Spotřeba na výrobu 1 vejce

AI

Území, kraj	Škrobových jednotek				Jadrných krmiv v kg			
	1981	1984	1985	index 1985/81	1981	1984	1985	index 1985/81
Hl. město Praha	0,15	0,14	0,12	80,0	0,23	0,22	0,18	78,3
Středočeský	0,10	0,10	0,10	100,0	0,16	0,15	0,15	93,7
Jihočeský	0,10	0,10	0,10	100,0	0,15	0,15	0,15	100,0
Západočeský	0,11	0,10	0,10	90,9	0,16	0,16	0,15	93,7
Severočeský	0,11	0,11	0,11	100,0	0,17	0,17	0,17	100,0
Východočeský	0,11	0,11	0,10	90,9	0,17	0,17	0,16	94,1
Jihomoravský	0,11	0,10	0,10	90,9	0,16	0,16	0,16	100,0
Severomoravský	0,11	0,11	0,10	90,9	0,16	0,16	0,16	100,0
ČSR	0,11	0,10	0,10	90,9	0,16	0,16	0,16	100,0
Západoslovenský	0,12	0,11	0,11	91,7	0,18	0,17	0,16	88,9
Středoslovenský	0,12	0,10	0,10	83,3	0,18	0,16	0,15	83,3
Východoslovenský	0,12	0,11	0,11	91,7	0,18	0,17	0,16	88,9
SSR	0,12	0,11	0,11	91,7	0,18	0,16	0,16	88,9
ČSSR	0,11	0,10	0,10	90,9	0,17	0,16	0,16	94,1

Spotřeba jaderných krmiv u skotu celkem (v metodice bilance krmiv)

Území, kraj	Spotřeba v t				Spotřeba na 1 kg přírůstku v kg			
	1981	1984	1985	index 1985/81	1981	1984	1985	index 1985/81
HL. město Praha	3 883	3 615	3 082	79,4	2,69	2,34	2,15	79,9
Středočeský	154 973	147 149	164 538	106,2	2,22	1,98	2,26	101,8
Jihočeský	140 469	143 325	156 154	111,2	2,18	2,09	2,30	105,5
Západočeský	117 769	123 465	131 227	111,4	2,24	2,18	2,36	105,4
Severočeský	76 833	69 713	69 042	89,9	2,40	2,07	2,13	88,7
Východočeský	159 286	156 259	171 002	107,4	2,17	2,05	2,22	102,3
Jihomoravský	220 965	218 098	237 500	107,5	2,10	1,92	2,06	98,1
Severomoravský	120 140	118 840	134 934	112,3	2,13	1,93	2,23	104,7
ČSR	994 318	980 465	1 067 479	107,4	2,18	2,02	2,21	101,4
Západoslovenský	177 032	206 249	205 454	116,1	1,92	2,08	2,14	111,5
Středoslovenský	110 508	105 948	114 994	104,1	2,33	2,08	2,24	96,1
Východoslovenský	117 868	104 312	109 726	93,1	2,56	2,12	2,32	90,6
SSR	405 407	416 509	430 175	106,1	2,18	2,09	2,21	101,4
ČSSR	1 399 726	1 396 974	1 497 654	107,0	2,18	2,04	2,21	101,4

Spotřeba jaderných krmiv u prasat celkem (v metodice bilance krmiv)

Území, kraj	Spotřeba v t				Spotřeba na 1 kg přírůstku v kg			
	1981	1984	1985	index 1985/81	1981	1984	1985	index 1985/81
Hl. město Praha	1 545	272	283	18,3	3,87	3,77	3,83	99,0
Středočeský	374 211	338 281	339 806	90,8	3,84	3,69	3,71	96,6
Jihočeský	273 576	241 773	238 388	87,1	3,77	3,59	3,55	94,2
Západočeský	182 355	177 348	181 028	99,3	3,67	3,57	3,58	97,5
Severočeský	138 429	128 928	126 257	91,2	3,79	3,62	3,62	95,5
Východočeský	350 402	305 653	306 917	87,6	3,65	3,48	3,45	94,5
Jihomoravský	528 523	484 256	479 715	90,8	3,75	3,65	3,63	96,8
Severomoravský	243 222	219 493	218 365	89,8	3,78	3,70	3,63	96,0
ČSR	2 092 263	1 896 004	1 890 758	90,4	3,75	3,62	3,60	96,0
Západoslovenský	659 557	599 742	560 408	85,0	4,05	3,80	3,77	93,1
Středoslovenský	200 284	181 826	174 751	87,3	4,16	4,00	3,99	95,9
Východoslovenský	196 033	161 050	155 313	79,2	4,28	4,09	4,02	93,9
SSR	1 055 874	942 619	890 472	84,3	4,11	3,89	3,86	93,9
ČSSR	3 148 137	2 838 623	2 781 230	88,3	3,86	3,70	3,68	95,3

Spotřeba jadrných krmiv pro prasnice včetně odchovu selat (v metodice bilance krmiv)

IIA

Území, kraj	Spotřeba v t				Spotřeba na 1 prasnici			
	1981	1984	1985	index 1985/81	1981	1984	1985	index 1985/81
HL. město Praha	108	74	68	63,0	2 347,83	1 947,37	1 888,89	80,5
Středočeský	109 873	92 090	90 405	82,3	1 528,16	1 518,78	1 550,61	101,5
Jihočeský	68 162	53 332	53 662	78,7	1 430,41	1,385,28	1 351,62	94,5
Západočeský	46 104	42 508	41 265	89,5	1 384,88	1 404,39	1 357,18	98,0
Severočeský	35 945	28 018	28 551	79,4	1 414,27	1 342,63	1 380,14	97,6
Východočeský	93 240	66 990	70 037	75,1	1 505,74	1 432,88	1 385,99	92,0
Jihomoravský	149 810	119 819	121 112	80,8	1 515,77	1 465,68	1 461,06	96,4
Severomoravský	64 782	58 466	59 493	91,8	1 437,30	1 560,09	1 572,85	109,4
ČSR	568 024	461 299	464 592	81,8	1 478,72	1 458,49	1 450,11	98,1
Západoslovenský	186 871	166 059	156 904	84,0	1 605,50	1 638,94	1 623,96	101,2
Středoslovenský	63 403	57 748	54 601	86,1	1 660,16	1 760,23	1 755,43	105,7
Východoslovenský	66 735	56 832	55 647	83,4	1 813,06	1 754,78	1 764,22	97,3
SSR	317 009	280 639	267 152	84,3	1 656,32	1 685,37	1 677,42	101,3
ČSSR	885 033	741 938	731 744	82,7	1 537,78	1 536,74	1 525,59	99,2

Spotřeba jadrných krmiv u drůbeže celkem (v metodice bilance krmiv)

Území, kraj	Spotřeba v t				Spotřeba na 1 kg přírůstku v kg			
	1981	1984	1985	index 1985/81	1981	1984	1985	index 1985/81
Hl. město Praha	20 464	13 877	15 504	75,8	2,97	2,86	2,53	85,2
Středočeský	65 231	64 065	63 580	97,5	3,38	3,44	3,28	97,0
Jihočeský	77 169	71 468	70 803	91,8	3,52	3,47	3,39	96,3
Západočeský	44 629	43 949	44 618	100,0	3,45	3,53	3,32	96,2
Severočeský	53 980	51 778	51 284	95,0	3,50	3,53	3,31	94,6
Východočeský	85 802	79 619	81 127	94,6	3,34	3,26	3,27	97,9
Jihomoravský	118 026	113 448	112 580	95,4	3,19	3,19	3,04	95,3
Severomoravský	67 239	65 189	67 495	100,4	3,21	3,21	3,13	97,5
ČSR	532 540	503 393	506 991	95,2	3,33	3,32	3,19	95,8
Západoslovenský	157 525	155 804	152 670	96,9	3,75	3,68	3,64	97,1
Středoslovenský	57 544	61 282	57 689	100,3	3,24	3,08	2,85	88,0
Východoslovenský	82 008	77 268	77 173	94,1	3,39	3,46	3,30	97,3
SSR	297 077	294 354	287 532	96,8	3,54	3,48	3,36	94,9
ČSSR	829 617	797 747	794 523	95,8	3,40	3,38	3,25	95,6